

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Jana Klimešová

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

OBOR: DĚJINY VÝTVARNÝCH UMĚNÍ

Architektonická činnost šlechtického rodu Aehrenthalů

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Jana Klimešová

Vedoucí diplomové práce : Prof. PhDr. Rostislav Švácha, Csc.

OLOMOUC 2012

Poděkování

Vřelé díky vyjadřuji především PhDr. Tomáši Pavlíčkovi z Národního technického muzea v Praze, dále všem odborným archivářům Státního oblastního archivu v Litoměřicích a Muzea Českého ráje v Turnově. Za vedení diplomové práce, cenné rady a připomínky děkuji Prof. PhDr. Rostislavu Šváchovi, CSc. Děkuji všem, kteří mě při psaní podporovali.

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb.

V Liberci 22. dubna 2012

Jana Klimešová

Souhrn

Šlechtický rod Aehrenthalů se v mnohém zasloužil o to, že oblast, jejíž centrum se nacházelo na hruboskalském panství, začala být označována jako Český ráj. Aehrenthalové prosluli jako výborní hospodáři, kteří se starali o ekonomický i kulturní rozkvět svého panství. Přispěli také k zachování přírodních krás této krajiny.

O rodu Aehrenthalů se dosud mnoho nepsalo a jejich architektonická činnost zůstávala z velké míry neprobádaná. Ve své diplomové práci jsem se pokusila tento nedostatek alespoň částečně napravit. Snažila jsem shrnout jejich nejvýznamnější stavební podniky na hruboskalském panství, konkrétně přestavbu zámku Hrubé Skály a hradu Valdštejna, vznik chrámu Narození Panny Marie v Turnově a založení lázní Sedmihorek. Vedle toho připomínám ve své práci i menší, rovněž důležité stavby vil a vesnických kostelů.

Klíčová slova

Aehrenthalové – historismus – novogotika – Hrubá Skála – Valdštejn – Sedmihorky – Turnov – 19. století – Bernhard Grueber

Architectonical activity of the noble family of Aehrenthals

Summary

The noble house of Aehrental contributed to the fact that we call the area around Hrubá Skála the Czech Paradise (Český ráj) today. Aehrentals were known as excellent economists who also cared for the cultural development and helped to preserve natural beauty of the land.

Not much has been written about the house of Aehrental so far and many of their architectonical activities haven't been researched. I tried to amend this fact in my thesis – I summarized their most important building enterprises in the domain of Hrubá Skála, namely the reconstructions of the castles Hrubá Skála and Valdštejn, the building of the church of the Birth of Virgin Maria in Turnov and founding of Sedmihorky spa resort. Additionally I briefly describe several smaller constructions of village churches and residences.

Keywords

Aehrenthals – historism – neogothic – Hrubá Skála – Valdštejn – Sedmihorky – Turnov – 19th century – Bernhard Grueber

ÚVOD	1
DOSAVADNÍ HODNOCENÍ ÉRY HISTORISMU V ARCHITEKTUŘE	2
FORMOVÁNÍ ROMANTISMU	4
ZÁMECKÉ ROMANTICKÉ INTERIÉRY	7
ROMANTICKÝ HISTORISMUS V ARCHITEKTUŘE ČESKÉHO RÁJE	10
ŠLECHTICKÉ RODY V ČESKÉM RÁJI	10
FRANCOUZSKÝ ROD ROHANŮ A ZÁMEK SYCHROV	10
FRANTIŠEK ZACHARIÁŠ RÖMISCH A VRANOVSKÝ PANTEON	12
DES FOURSOVÉ A HRUBÝ ROHOZEC	14
KDE HLEDAT ČESKÝ RÁJ?	14
ŠLECHTICKÝ ROD AEHRENTHALŮ	18
HISTORIE RODU AEHRENTHALŮ	18
ZÁMEK HRUBÁ SKÁLA	35
STARŠÍ DĚJINY HRUBÉ SKÁLY	35
RENEŠANČNÍ A BAROKNÍ PŘESTAVBA ZÁMKU	36
KOSTEL SVATÉHO JOSEFA NA HRUBÉ SKÁLE	37
HRUBÁ SKÁLA V RUKOU RODU AEHRENTHALŮ	38
BERNARD GRUEBER	39
GRUEBEROVA PŘESTAVBA ZÁMKU HRUBÁ SKÁLA MEZI LETY 1856-1859	42
ZÁMECKÉ INTERIÉRY – ÚPRAVY JOSEFA PRUVOTA, VÁCLAVA KARNOLDA A HEINRICHA FERSTELA	45
PŘESTAVBA ZÁMKU HRUBÉ SKÁLY KARLEM SALAČEM A JOSEFEM SCHULZEM	47
VÝVOJ ZÁMKU PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	49
CHRÁM NAROZENÍ PANNY MARIE V TURNOVĚ	50
HISTORIE KOSTELA	51
STAVBA NOVÉHO KOSTELA	52
PLÁNY MARTINA HAUSKNECHTA	53
KARL AUGUST SCHRAMM	55
BERNHARD GRUEBER	56
VNITŘNÍ ZAŘÍZENÍ KOSTELA	57
NÁVRHY NA DOSTAVBU VĚŽE	59
LÁZNĚ SEDMIHORKY	61
ZAKLADATEL LÁZNÍ SEDMIHOREK - ANTONÍN ŠLECHTA	61
POČÁTKY LÁZNÍ SEDMIHOREK	62
LÁZEŇSKÉ BUDOVY	63
LÉČEBNÉ METODY V LÁZNÍCH SEDMIHORKÁCH	67
LÁZNĚ SEDMIHORKY PO SMRTI ANTONÍNA ŠLECHTY	69
LÁZNĚ V DOBĚ PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY	71
MEZIVÁLEČNÁ DOBA	72
DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA	72
PROMĚNA HRADU VALDŠTEJNA	74
HISTORIE HRADU	74
PROMĚNA HRADU V BAROKNÍ EREMITÁŽ	75
PŘESTAVBA VALDŠTEJNA V DOBĚ AEHRENTHALŮ	78

MENŠÍ STAVEBNÍ PODNIKY NA HRUBOSKALSKÉM PANSTVÍ.....	85
PENZION ANTONÍNA PITRA V PODHÁJÍ.....	85
HOTEL ŠTEKL NA HRUBÉ SKÁLE.....	86
ŘEZNÍČKOVA VILA	87
KOSTELY NA HRUBOSKALSKÉM PANSTVÍ	87
HRAD TROSKY	92
ARBORETUM BUKOVINA	94
ZÁVĚR.....	98
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	103
ARCHIVNÍ FONDY	103
STAVEBNĚ HISTORICKÉ PRŮZKUMY	103
ČLÁNKY V ČASOPISECH A SBORNÍCÍCH.....	103
LITERATURA.....	106
INTERNETOVÉ A ELEKTRONICKÉ ZDROJE	108
RESUMÉ.....	109
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	111
SEZNAM VYOBRAZENÍ.....	140

Úvod

V posledních letech se u nás objevilo poměrně dost prací zabývajících se architekturou historismu 19. století. Pavel Zatloukal se věnuje především oblasti Moravy a Slezska, Jindřich Vybíral se zaměřuje jak na Prahu, tak i na jižní Čechy. Stále však existuje mnoho míst, kterým dosud nebyla věnována taková pozornost, jakou by si zasloužila.

Památky z doby historismu, především potom romantické zámky, jsou v současné době velkým lákadlem pro návštěvníky a snad každý slyšel o zámku Hluboká nebo o Lednici a mnoho z nás si jistě vybaví i typickou siluetu zámku Hrubá Skála. Je proto s podivem, že právě o romantické úpravě tohoto posledně jmenovaného zámku se ví tak málo. Z velké části je to snad důsledkem nedostatku pramenů, které by popisovaly jeho přestavby v 19. století, druhou možností může být i fakt, že hruboskalský zámek není běžně přístupný pro návštěvníky a v současnosti slouží jako hotel. Stejně tak i šlechtický rod Aehrenthalů, který nechal zámek přestavět do dnešní podoby, znají spíše regionální historici. Stejně neprobádané jako zámek Hrubá Skála zůstávají i další stavby na aehrenthalském panství. V rámci své diplomové práce bych tento nedostatek chtěla alespoň částečně napravit. Zaměřila jsem se pouze na hruboskalské panství, kde žila hlavní rodová linie aehrenthalského rodu a kde také nalezneme největší množství architektonických památek. Mimo toto panství Aehrenthalové stavěli i na zámku v Doksanech a v Praze, kde měli palác. Pokud to situace dovolí, ráda bych se v budoucnu zabývala rozšířením svého bádání i do dalších oblastí, které v 19. století Aehrenthalové vlastnili.

Vytyčila jsem si v rámci své práce cíl, seznámit čtenáře jak s těmi nejvýznamnějšími architektonickými podniky rodu Aehrenthalů, jako je přestavba Hrubé Skály v romantické zámecké sídlo, stavební vývoj lázní Sedmihorek a chrámu Narození Panny Marie v Turnově, tak i s menšími, ale neméně zajímavými stavebními podniky. V samostatné kapitole se chci věnovat rodu Aehrenthalů, o kterém se dosud velmi málo psalo. Historie rodu nám však pomůže řešit i mnohé architektonické otázky. Nač potřeboval baronský rod, který si koupil šlechtický titul po napoleonských válkách, přestavovat starý zámek? Chtěli se tak Aehrenthalové vyrovnat staré rodové šlechtě a dodat tak i svému rodu punc starobylosti? Proč si za nové místo k životu vybrali právě oblast Českého ráje? K odpovědi na tyto otázky potřebujeme znát souvislosti. Závěr své práce jsem věnovala vývoji všech památek po druhé světové válce a jejich památkové ochraně v dnešní době.

Rod Aehrenthalů se značnou měrou podílel na utváření vzhledu Českého ráje. Hruboskalské panství zažívalo v 19. a na počátku 20. století dobu největšího rozkvětu, vzkvétalo hospodářství, rozšiřovala se infrastruktura, rozvíjel se průmysl, vládl zde čilý stavební ruch. Aehrenthalové se však starali i o obrovské přírodní bohatství v podobě lesů, rybníků a luk. Způsob, jakým pečovali aehrenthalští lesníci o hruboskalské lesy, se stal legendární a i dnes bychom se od nich měli mnohé co učit.

Po konci obou světových válek a odchodu Aehrenthalů rozkvět pomalu ustával, podniky se rušily, zámek, lázně Sedmihorky i mnoho dalších objektů připadlo vojenské správě a potom revolučnímu odborovému hnutí. V současné době zámek a lázně slouží jako hotely a řeší se, zda by měla Český ráj protnout dálnice. Zachování krás této lokality bohužel nestojí na pořadu dne.

Dosavadní hodnocení éry historismu v architektuře

Hodnoty architektury historismu 19. století u nás objevujeme až v poslední době. Samotný termín *historismus* ve smyslu návratu v architektuře 19. století se začal užívat teprve ve dvacátých a třicátých letech 20. století, jak připomíná Marie Mžýková.¹ Kritici i historici umění si do prvního desetiletí 20. století vystačili s pouhým odsuzováním a zavržením architektury předešlého století.

Význam pojmu novogotika nebo *Gothic Revival* upřesňoval v roce 1928 Kenneth Clark (1903-1983) v díle *The Gothic Revival, an Essay in the History of Taste*. Clark se zaměřoval na „návrat ke gotice“ pouze ve viktoriánské Anglii a hodnotil jej, jak sám napsal, jako dokument doby, nikoliv jako umělecké dílo.²

O celých čtrnáct let dříve, než tuto otázku otevřel k diskuzi Kenneth Clark, se u nás objevila studie Vincence Kramáře o architektuře 19. století. Kramář věděl, že na architekturu uplynulého století se nahlíží pouze jako na produkt mechanického kopírování. „*Nikdo nechtěl připustiti, že by se za těmi produkty skrýval určitý tvarový cit, a že by se mohlo vůbec mluvit o tvoření.*“³ Kramář připustil, že jde „*pouze o odstranění předsudků, abychom v ní (architektuře 19. století) objevili skutečně pozitivní projev určité tvárné vůle. (...) To cítíme tím více, čím živěji si uvědomujeme určité klady naší kultury, a čím méně naše architektura (...)*

---

¹ Marie Mžýková, *Romantický historismus – novogotika* (kat. výst.), Sychrov 1995, s. 3.

² Kenneth Clark, *The Gothic Revival. An Essay in the History of Taste*, London 1973, s. 10-11.

³ Vincenc Kramář, *Architektura v 19. století, Památky archeologické XXVI*, 1914, s. 99-104, 209-221, zde s. 13.

ve své pozitivnosti má příčinu stavěti se nepřátelsky k tvorbě 19. stol. Nadešel skutečně okamžik, kdy můžeme s klidem a s vyššího stanoviska přehlédnouti vývoj minulého věku.“⁴

V tomto posledním bodě se však Kramář mylil. Na jeho otevřený přístup k historismu dlouhou dobu nikdo nenavázal, teprve ve dvacátých letech téma znovu otevřeli Zdeněk Wirth a Antonín Matějček. V historismu už však nespátkovali klad ve smyslu „rozmnožení historických uměleckých stylů“,⁵ jako před nimi Vincenc Kramář, ale pouze „chaos slohový“⁶.

Velký zlom v hodnocení historismu nastal koncem čtyřicátých a v padesátých letech. Plného ospravedlnění se dostalo novorenesanční architektuře pro její „měšťanský charakter“, který jakoby předcházal soudobé architektuře socialistického realismu. Právě ta se také stala vzorem pro socialistickou architekturu. Oldřich Starý v roce 1951 dělí architekturu 19. století do pěti etap (klasicismus, empír, romantismus, novorenesance, eklektismus), které následně hodnotí. Romantismus podle něj „vytvořil studenou novogotickou pompézní architekturu“, kdežto novorenesance byla „posledním realistickým slohem, výrazem doby, v níž ještě pokroková buržoasie s lidovými masami bojovala za ideje Velké buržoazní francouzské revoluce za pokrok a svobodu národů“. Novogotiku ztotožňuje s purismem a architekturu konce století označuje jako „úpadkový směr“.⁷

I Zdeněk Wirth ve svých pozdějších studiích uznává generaci architektů Národního divadla. Vnímal ji jako „sloh vyjadřující ducha obrozeného češství a svobodného měšťanstva v protikladu k době feudální“.⁸ Oproti tomu se netajil svým kritickým náhledem na novogotiku. Jak vidíme na Wirthově příkladu, národní ideologie se promítaly i do hodnocení architektury 19. století. Model zavrhuující novogotiku a vyzdvihující novorenesanci připomíná národnostní třenice, které mezi sebou vedli už od poloviny 19. století čeští a němečtí architektoničtí kritici. V podobném duchu píše autoři o architektuře 19. století ještě v osmdesátých letech.

V západní Evropě přichází v šedesátých letech 20. století vlna zájmu o architekturu 19. století. Vzpomeňme si jenom na studii Vincence Kramáře, kterou napsal padesát let před těmito pokusy o rehabilitaci historismu. V roce 1963 se konala konference v Salzburgu, kterou následovalo vydání sborníku referátů s názvem *Historismus und bildende Kunst*.⁹

---

⁴ Kramář (pozn. 3), s. 14.

⁵ Ibidem, s. 212.

⁶ Zdeněk Wirth – Antonín Matějček, *Česká architektura 1800-1920*, Praha 1922, s. 23–24.

⁷ Oldřich Starý, Devatenácté století a národní tradice probuzenecké doby, *Architektura ČSR : Revue Svazu českých architektů X*, 1951, s. 350–372, zde s. 355.

⁸ Zdeněk Wirth, Architektura druhé polovice XIX. století, in: Ivan Borkovský – František Kavka – Zdeněk Wirth et al., *Architektura v českém národním dědictví*, Praha 1961, s. 167-184, zde s. 169.

⁹ Mžýková (pozn. 1), s. 4.

V tomtéž roce se uskutečnila i výstava v mnichovském zámku Anifu a osmdesátých a devadesátých letech přibýly další - v Paříži (1979 - 1980), Londýně (1994) a Vídni (1997).

Od osmdesátých let se konaly konference a sympozia na téma historismu i v Čechách. První se uskutečnily na půdě Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Od té doby se pravidelně konají také konference v Plzni. Romantickému historismu a novogotice se věnovalo sympóziium na zámku Sychrově v roce 1995, při jehož příležitosti vyšel sborník a katalog s názvem *Kamenná kniha*.

V současném českém uměnovědném bádání se umění 19. století věnuje stále větší pozornost, což můžeme pozorovat i na vzrůstu studií a publikací. Všeobecnými fenomény toho období se detailně zabývá již dříve zmíněný Jindřich Vybíral. Inspiraci pro svou diplomovou práci jsem našla v jeho knize, zabývající se architekturou jižních Čech v období historismu s názvem *Století dědiců a zakladatelů*.

Formování romantismu

V polovině 18. století vládlo v Evropě osvícenské hnutí, upřednostňující ideál rozumu. Spolu s tím se proměnila i architektura vracející se ke klasickým antickým proporcím. Už básníci hnutí *Sturm und Drang* hledali od sedmdesátých let 18. století vlastnosti stojící v opozici ke klasicistním ideálům - *emoce a životní energii*. Oblíbili si proto témata romantické lásky a smrti, oblíbenými prostředím pro jejich básně se staly fantaskní krajiny s nespoutanou divokou přírodou, útesy, hory, rozbouřené moře, staré hřbitovy a hradní zříceniny navozující melancholickou, zasněnou náladu. Inspiraci hledali ve svém vlastním životě. Přední představitel anglického romantismu, básník George Gordon Byron, inspiroval mnohé další romantické básníky nejen svým stěžejním dílem - *Childe Haroldovou poutí* – ,ale i vlastním skandálním životem.

Největší český romantický básník Karel Hynek Mácha se inspiroval rytířskou tematikou i divokou přírodou. Motivy pro své básně hledal při pěším putování českou krajinou. Nejednou se vypravil i do krajiny dnes označované za Český ráj, kde hledal inspiraci mezi hradními zříceninami, hlubokými lesy a rybníky obehnanými věncem skal. Navštívené hrady a zříceniny si Mácha zapisoval do seznamu, který čítal na devadesát položek, některé zároveň i maloval. Příběhy jeho hrdinů, obvykle vyvrhelů společnosti, potom zasazoval právě do krajiny, jakou nalezneme v Českém ráji.

Dalším oblíbeným tématem romantismu se stává středověk. Ve druhé polovině 18. století se v Anglii objevil takzvaný gotický román jako nový literární žánr. K životu jej

probudil spisovatel, architekt a politik Horace Walpole ve svém díle *Otrantský zámek*, které se stalo velice populární brzy po svém vydání. Příběh s prvky hororu se měl odehrávat v době křížáckých válek, nechyběly v něm tajemné a mystické prvky a samozřejmě láska. Tyto atributy neztratily nic na svém kouzlu ani v dnešní době, což nám jen potvrzuje současná obliba hororů, fantasy románů a konspiračních teorií, kde velmi často hlavní roli hrají tajemství opředení templáři nebo svobodní zednáři. Evropskou uměleckou tvorbu v 19. století ovlivnil i příliv orientálního a exotického výtvarného vkusu.

Vedle záliby romantismu v exotice a v jiných kulturách se v něm nejvýrazněji projevoval příklon k historii. Fenomén historismu, který se inspiroval v dřívějších dějinných epochách a jejich uměleckému cítění, prochází celými dějinami umění. V architektuře 19. století se tato inspirace projevila natolik silně, že se pojem *historismus* stal přímo označením uměleckého stylu. V počátečním období romantického historismu v architektuře převažovala záliba v gotickém tvarosloví. Poprvé se setkáváme s využíváním gotických prvků v architektuře opět v Anglii, z toho důvodu se tyto počátky návratu do architektury středověku označují v angličtině jako *gothic revival*.

U počátků takzvaného *gothic revivalu* v anglické architektuře se objevilo opět jméno Horaceho Walpolea, který mezi lety 1749–1776 přestavoval své sídlo – vilu *Strawberry Hill*. Walpole se pro svůj román *Otrantský zámek* inspiroval nejspíše vlastní stavbou. Vila svým romantickým vzhledem a umístěním do krajinného parku ohromila veřejnost a brzy se stala módním vzorem pro další stavebníky.

Zámky a vily v Anglii si jejich majitelé přestavovali ve stylu tudorské gotiky, protože právě dobu vlády Tudorovců považovali za nejúspěšnější epochu v dějinách Anglie.¹⁰ Proto i při přestavbě londýnského parlamentu v letech 1840-1870 rozhodla komise o přestavbě ve stylu tudorské gotiky nebo alžbětinské renesance. *Gothic revival* zažíval nebývalé úspěchy, mezi jeho podporovatele se řadil i spisovatel a historik John Ruskin (1819–1900), který v knize *Seven Lamps of Architecture* z roku 1849 vyzdvihoval architekturu 14. století. Anglická inspirace se pomalu dostávala i do střední Evropy, kde dosud šlechta stavěla svá sídla stále ve stylu klasicismu a empíru.

Velkou proměnou procházely v Anglii i parky. Vznik anglického krajinného parku má podobné příčiny jako kult, který se vytvořil kolem děl francouzského filozofa a spisovatele Jean-Jacquesa Rousseaua. Ve svých filozofických dílech volal Rousseau po návratu člověka k jednoduchému způsobu života, návratu k přírodě. Také aristokracie v té době chtěla svá

---

¹⁰ Marie Pospíšilová, *Romantické zámecké interiéry*, Ústí nad Labem 1986, nestr.

sídla zasadit do prostředí, které vytvářelo iluzi skutečné divoké přírody. Krajinné parky doplňovaly pochopitelně i stavby – napodobeniny venkovských stavení nebo chrámky, připomínající různé historické epochy i vzdálené exotické kraje. Tyto stavbičky zároveň sloužily k duševnímu rozvoji člověka, který při pohledu na ně mohl rozjímat a přemýšlet o historii.

První přírodní parky inspirované čínskými zahradami se objevily v Anglii na počátku 18. století a postupně v Evropě začaly nahrazovat symetrické francouzské zahrady. Podobně jako v čínských zahradách, i anglický park ukazoval přírodu ve své zidealizované podobě. Stromy se neměly zastříhovat, naopak jim měla být ponechána volnost růstu. Ideál představovala krajina jako z obrazů Clauda Lorraina, Nicolase Poussina, Johna Constabla, inspirativně působila i čínská krajinomalba. Ve druhé polovině 18. století se vydávaly předlohové knihy pro krajinné parky, stejně jako pro architekturu nebo pro zařízení interiérů - všechny získávaly velkou oblibu v celé Evropě.¹¹

Romantické krajinné parky se v Čechách začaly objevovat ve druhé polovině 18. století, nejstarší vznikl zřejmě ve Vlašimi. Brzy následovaly i první romantické stavby v pracích ve Veltrusech a Krásném Dvoře. Gotické stavbičky v těchto parcích měly podobu malých chrámků nebo umělých zřícenin, které navozovaly tajemnou atmosféru. Pro své parky hledala šlechta inspiraci při svých kavalírských cestách po Anglii.

První větší stavby inspirované anglickým *gothic revivalem* na sebe nenechaly dlouho čekat. Purkrabí Jan Rudolf Chotek ve stejné době přestavoval v novogotickém stylu letohrádek v pražské královské oboře a svůj vlastní zámek Kačinu – tentokrát však ve stylu Palladiových vil. Už od čtyřicátých let 19. století upravovali Schwarzenbergové svůj zámek Hlubokou v novogotickém stylu v duchu anglických venkovských sídel. Další významné šlechtické rody to následovaly. Ve většině případů nechávali majitelé přestavět již existující zámek do novogotického roucha. Výjimku představoval Hrádek u Nechanic – letní sídlo hraběcího rodu Harrachů postavené na zelené louce v letech 1839-1857.

Jak vysvětluje Marie Pospíšilová, císařský dvůr pro svou reprezentaci používal velmi dlouho empírový styl, a to i v době, kdy šlechta již běžně pro své zámky využívá novogotické tvarosloví. Z empíru přešli rovnou k druhému rokoku nebo novorenesanci. Interiér zařízený stylem druhého rokoka měl působit honosným dojmem, naproti tomu interiéry novogotických zámků navozují dojem útulnosti a příjemné zabydlenosti. Druhé rokoko, které od čtyřicátých let výrazně ovlivnilo císařskou Vídeň, se stalo stylem velkých měst. Císařský dvůr však

---

¹¹ Pospíšilová, *Romantické zámecké interiéry* (pozn. 10), nestr.

používal druhé rokoko i na svých venkovských sídlech, jak se můžeme přesvědčit na zámku v Zákupích a v Ploskovicích, které od roku 1847 vlastnil císař Ferdinand I. Dobrotivý. V menší míře se u nás u zámeckých přestaveb uplatnila novorenesance, novorománský styl a secese.

Aristokracie přestavovala své zámky v době, která pro ni nebyla příliš příznivá. V Čechách dosud nemusela bojovat o své uznání, nově nobilitovaní z řad buržoazie se však staré rodové šlechtě stále častěji snažili vyrovnat. Rodová šlechta si tak právě pomocí přestaveb svých zámků připomínala svou slavnou minulost, vždyť v době středověku konkurovala i panovníkům. V rodových portrétních galeriích oslavovala své předky. I nově nobilitovaní šlechtici, či příslušníci bohaté buržoazie, si často přestavovali vlastní sídla v novogotickém duchu, ačkoliv v jejich případě nebylo ze středověké minulosti co připomínat.

Zámecké romantické interiéry

Na rozdíl od vnějšku, kde se uplatnila tudorská gotika, interiéry zařizovali majitelé nejčastěji ve stylu alžbětinské renesance.¹² Od třicátých let 19. století se u nás začínají používat předlohy knih, které můžeme dodnes nalézt v zámeckých knihovnách. Jednu z nejznámějších předlohových knih vydal Joseph Nash, žák Augusta W. Pugin. Jeho čtyřdílná práce „*The Mansions of England in the Olden Time*“ vycházela v letech 1839, 1840 a 1841, představuje interiéry šlechtických venkovských sídel alžbětinské a jakobinské Anglie. Nashovy předlohy neukazují pouze pohled na dobový interiér, ukazují zároveň idealizovaný život zasazený do renesančních kulis. Interiéry navozují pocit útulné zabydlenosti a pohodlí, v krbech hoří oheň, u něhož se ohřívají v pohodlných křeslech lidé i domácí zvířata.

Dodnes můžeme na českých zámcích najít stropy, parkety a dřevěná obložení stěn, tapety z tlačené vepřové kůže, vše vytvořeno přesně podle Nashových předlohových knih. Interiéry na nás mohou působit poněkud těžce, což je způsobeno právě tmavým dřevěným obložením stěn, zlacenými tapetami ze silné kůže a těžkými vyšívávanými závěsy. Jak poznamenala Marie Pospíšilová, „zateplení“ místnosti se stalo nutností v chladném anglickém podnebí a teprve později se z něj stala záležitost dobové módy.¹³ Jak také uvádí, právě v té se objevily nové typy místností, jako je herna s kulečnickovým stolem. Typickou místností se stala vstupní nebo schodišťová hala, která plnila funkci reprezentace rodu. Z toho důvodu ji zdobily heraldické symboly a často také podobizny předků. Na většině zámků nechyběl ani rytířský sál, většinou přímo inspirovaný Nashovými předlohami. Rytířský sál majitelé zámku často spojovali se zbrojnicí nebo s jídelnou. Od padesátých let 19. století si velkou oblibu

¹² Pospíšilová, *Romantické zámecké interiéry* (pozn. 10), nestr.

¹³ *Ibidem*.

získaly předlohou knihy německého architekta Georga G. Ungewittera, věnované novogotickému nábytku.

Velkou módou se stala výmalba interiérů novogotických zámků inspirovaná starogermánskými legendami nebo ještě lépe operami Richarda Wagnera, které v té době sklízely obrovský úspěch. Bavorský král Ludvík II. se velkou měrou zasloužil o vznik wagnerovského kultu a i on si nechal na svém zámku Neuschwanstein zařizovat interiéry inspirované Wagnerovými operami. V Čechách se objevila podobná inspirace na zámku Bouzově, kde schodišťovou halu zdobí výjev s námětem písně o Nibelunzích. Na zámku ve Žlebech se o podobnou výzdobu postarala údajně přímo kněžna Vilemína Auerspergová.¹⁴

Stavebníci si své zámky vybavovali portrétními sbírkami předků pro rodové galerie. V nich bychom mohli najít jak staré renesanční a barokní portréty, tak i nové fiktivní podobizny dávných hrdinů. Pozadí fiktivní podobizny připomínalo často divadelní kulisy spíše než reálnou scénérii. V mnoha případech se šlechtic nechal spodobnit v historickém kostýmu¹⁵ a stylizoval se tak do role středověkého hrdiny. Na zámku Rožmberk nalezneme fiktivní rodovou galerii s podobiznami křižáků, kterou pro rod Buquoyů vytvořil v roce 1855 malíř Bedřich Ströbel.

Důležitým prvkem dotvářejícím zámecký život bylo sběratelství, které se rozvíjelo souběžně se vznikem muzeí a s rostoucí oblibou světových výstav. Oblibu si získalo české sklo, které v té době dosahovalo nejlepší světové kvality, a především broušené sklo blížící se svou krásou polodrahokamům.¹⁶ Na některých zámcích zpřístupňovali majitelé takové expozice už v průběhu 19. století pro veřejnost, přičemž kastelán plnil funkci dnešního průvodce. Zámek Frýdlant v severních Čechách otevřeli Clam-Gallasové pro veřejnost už roku 1801. Často bychom našli pokoje speciálně určené pro vystavované předměty, které se ukládaly do prosklených vitrín a opatřovaly popiskami, stejně jako v dnešních muzeích. Marie Pospíšilová poznamenává, že současné množství předmětů, porcelánu, skla a jiných drobností neodpovídá ani zdaleka původnímu stavu. Hlavně kvůli bezpečnosti se dnes tyto předměty ukládají do depozitářů a o původní zaplněnosti místností si můžeme udělat obrázek díky dobovým průvodcovským brožurám a fotografiím.¹⁷

---

¹⁴ Mžýková (pozn. 1), s. 51-52.

¹⁵ Historické kostýmy se skutečně běžně nosily, byly v nich pořádány i taneční slavnosti a maškarní plesy, jako například na zámku Žleby. Viz. Pospíšilová (pozn. 10), nestr.

¹⁶ Karel Holešovský, *Druhé rokoko : Historismus : Umělecké řemeslo ve sbírkách Mor. Galerie v Brně* (kat. stálé expozice), Brno 1985, s. 12-15.

¹⁷ Pospíšilová, *Romantické zámecké interiéry* (pozn. 10), nestr.

Mohlo by se zdát, že veškerý nábytek zhotovovali majitelé zcela nově podle předlohových knih, není to však zcela pravda. Šlechtická rodina si naopak uchovávala staré kusy nábytku a začleňovala je mezi novější kusy, případně je nechala obnovit, aby lépe zapadly do koncepce místnosti. Ve sbírkách zámku Sychrova nalezneme hodiny, složené ze tří různě starých částí. Vyřezávaná střední deska je renesanční, hodinový stroj pochází z 18. století z Anglie a dřevěnou hodinovou skříň vytvořil ve druhé polovině 19. století knížecí řezbář Petr Bušek.

Po celé 19. století se udržela móda orientálních sbírek a kabinetů. Orientální kabinet sloužil nejen jako společenská místnost, kde mohla rodina trávit příjemné chvíle odpočinku, ale také jako muzeum východního umění.

Velice důležité bylo u zámku rozdělení místností. Platilo, že dámské místnosti bývaly situovány na východ a pánské na západ, takové uspořádání nalezneme na Hrádku u Nechanic, Hluboké i na Sychrově. Návštěva, která vstoupila do hlavní haly, se potom rozdělila – ženy odcházely se zámeckou paní do dámských salonů a pánové obvykle do hráčského nebo kuřáckého salonu společně se zámeckým pánem.

Romantický historismus v architektuře Českého ráje

Šlechtické rody v Českém ráji

Panství rodu Aehrenthalů se nacházelo v oblasti, kterou dnes nazýváme Českým rájem. Český ráj, pokud jím rozumíme území dnešní chráněné krajinné oblasti, se dnes rozkládá na území, které bylo v pobělohorské době součástí domény Albrechta z Valdštejna. Valdštejn skoupené konfiskáty uděloval svým důstojníkům, například Valečov a část Kněžmostu získal Bernard svobodný pán z Taxisu, významnější panství Skály (dnes Malá Skála) a Hrubý Rohozec získal Mikuláš Des Fours. Severněji položené Liberecko a Frýdlantsko získali Gallasové a mohli bychom pokračovat dále. Dostávaly se sem cizí šlechtické rody, které k této oblasti do té doby neměly žádný vztah.¹⁸ V 18. a 19. století se však situace opět změnila spolu s proměnou feudální vrchnosti.

Z ciziny přišly další rody, objevili se nově nobilitovaní bohatí měšťané. Maloskalské panství koupil od Desfoursů velkopodnikatel František Zachariáš Römisch, který se později dočkal baronského titulu. Do této kategorie můžeme počítat právě rod Aehrenthalů, který získal peníze v době napoleonských válek. Po Velké francouzské revoluci se na zámku Sychrově usadil rod Rohanů. Město Jičín a jeho okolí získal generál Jindřich Schlik, přestoupivší po prohrané bělohorské bitvě na císařskou stranu. Panství Mnichovo Hradiště zůstalo v rukou původního rodu Valdštejnů.

Zmíněné rody v 19. století velkou měrou ovlivnily vzhled architektury v Českém ráji. Zámek Sychrov, Hrubý Rohozec, Hrubá Skála nebo malebné lázně Sedmihorky – všechny tyto stavby a mnohé další tvoří vedle starých hradů a hradních zřícenin nejznámější kulisu Českého ráje. Ráda bych na tomto místě v krátkosti připomněla alespoň nejvýznamnější z nich.

Francouzský rod Rohanů a zámek Sychrov

Významně do proměny kraje kolem Jizery zasáhl francouzský rod Rohanů. Kníže Karel Alain Gabriel Rohan přehlé z Paříže po Velké francouzské revoluci a rozhodl se usadit na území

---

¹⁸ Marek Starý, Frýdlantská léna v Českém ráji a jejich držitelé, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 282.

rakouské monarchie, protože režim se mu zde zdál dostatečně stabilní. V roce 1821 zde koupil svijanské panství se zámkem Sychrovem.

Počátek svého rodu Rohanové kladli do Bretaně v 11. století. Významné posty získávali na dvoře Bourbonů, prosluli jako diplomaté, vojevůdci i kardinálové. V době Velké francouzské revoluce však Rohany postihl podobně neblahý osud jako mnoho dalších šlechtických rodin a museli z Francie uprchnout. Karel Alain Gabriel Rohan (1764–1836) putoval nějakou dobu Evropou, než se rozhodl usadit v Čechách. Nejprve si zakoupil palác v pražské Karmelitské ulici, později v roce 1821 koupil od Františka Adama z Valdštejna panství Svijany se zámkem Sychrovem, dále od Des Foursů Malý Rohozec a ve třicátých letech 19. století přikoupil i panství Lomnice nad Popelkou. Ještě většího rozsahu však dosáhlo rohanské panství za Karlova synovce, knížete Kamila Rohana, který získal mimo jiné Český Dub a Frýdštejn.

Karel Alain si za své sídlo vybral zámek Sychrov severozápadně od Turnova. Z původně malého barokního zámku si Rohanové vytvořili moderní reprezentativní sídlo. Než však zámek získal svou současnou podobu, musel projít mnoha stavebními úpravami. Patrový zámek o trojkřídlé dispozici nechal Karel Alain rozšířit o nová boční křídla a zvýšil jej o další patro. Přestavbou měl zámek získat jednoduchý klasicistní vzhled, z toho důvodu nechal kníže zbourat poškozenou barokní věž a sjednotit fasádu. Autory klasicistní přestavby z let 1824–1835 bohužel neznáme. Klasicistní úpravy se dočkaly také interiéry, návrhy se snad zachovaly na nesignovaných akvarelech.

Kníže Kamil Rohan se však s jednoduchým klasicistním vzhledem zámku nespokojil. Jako první se přistoupilo k přestavbě zámecké kaple v roce 1845, následovala přestavba parkového průčelí zámku. Nejprve povolal Kamil Rohan na Sychrov zednického mistra Františka Bayera, který svůj návrh na přestavbu zahradního průčelí v novogotickém stylu představil v roce 1848.[1] Bayer navrhoval průčelí rozčlenit, počítal s využitím oken různých tvarů, aby fasáda nepůsobila tak jednotně. Na návrhu figurovala také nová věž zakončená cimbuřím, která měla stát na opačné straně než věž původní. Kníže Kamil však návrh zamítnul a nové zpracování svěřil architektu Bernardu Grueberovi.[2] Grueberova verze z roku 1850 působí podstatně jednodušším dojmem, především vnímáme jeho snahu o naprostou symetrii. Očividně se však Grueber inspiroval starším Bayerovým návrhem. Použil stejný motiv rizalitu, stupňovitého štítu i hlavního schodiště. Zámeckou fasádu měly rozčleňovat i další dva rizality, každý na jednom konci fasády. Při zámecké kapli navrhoval architekt hranolovou věž, pro dodržení symetričnosti stavby však počítal i s druhou věží na

opačné straně. Všechny římsy chtěl Grueber ozdobit obloučkovým vlysem. Podle Gruebera návrhu se snad kníže Kamil rozhodl provést přestavbu zámecké kaple a schodišťové haly.

Realizaci všech přestaveb však nevedl Grueber, ale knížecí stavitel Josef Pruvot. Vedle vedení stavby svěřil kníže Pruvotovi i práce na interiérech. Parkové průčelí přestavěl podle Grueberova návrhu, ovšem s menšími vlastními obměnami.¹⁹ Na rozdíl od schwarzenberské Hluboké nebo lichtenštejnské Lednice se zdá být řešení sychrovského zámku podstatně jednodušší a pod přestavbou stále vnímáme původní jednoduchou klasicistní dispozici. To způsobil fakt, že kníže Kamil se rozhodl přebudovat zámek podle jednoduššího návrhu a architekt Grueber při svých realizacích bohatým gotizujícím tvaroslovím spíše šetřil. Stavební prvky vycházející z vrcholné gotiky využívá v zámecké kapli a ve schodišťové hale. Na zahradním průčelí Grueber s gotizujícími prvky spořil stejně jako na ostatních zámeckých fasádách a uplatnil častěji pro něj obvyklé obloučkové motivy.

Marie Pospíšilová upozornila na to, že dříve prosazovaný názor, že sychrovské interiéry vycházejí z francouzských vzorů, není zcela pravdivý. Stavitel Josef Pruvot, stejně jako další stavitelé v té době, používal vzory z Nashovy předlohové knihy, přičemž kazetové stropy některých místností z ní přímo okopíroval.²⁰ Pruvotovy nejstarší datované návrhy pocházejí z roku 1853, mnohdy na nich nalezneme poznámky knížete Kamila Rohana. Na Sychrově se často opakují ve výzdobě heraldické motivy rohanského rodu – hranostají ocásky a routy, na nábytku se objevuje rodové heslo Rohanů „Potius mori quam foedari“ – „raději zemřít nežli se podrobit“. Nezaměnitelný charakter sychrovských interiérů vytváří především vyřezávaný dřevěný nábytek z dílny řezbáře Petra Buška.

František Zachariáš Römisch a vranovský Panteon

V roce 1802 koupil František Zachariáš Römisch (1757–1832), podnikatel ze Saska, od Des Foursů panství Malá Skála za 335 000 zlatých.²¹ O rok později začal s proměnou ruin po starém hradu Skála (dnes Malá Skála) v dnešní Panteon, který následně zpřístupnil veřejnosti. Jan Županič ve své studii uvádí dopis, který psal Römisch Johannu Wolfgangu Goetheovi v roce 1815. Zaslal mu v něm nákres Památníku napoleonských válek. Römisch Goetheovi v dopise lichotí a píše, že právě jeho knihy jej provázely po celý život. Požádal jej proto, aby

---

¹⁹ O třech návrzích pro přestavbu Sychrova více viz. Břetislav Štorm, *Otázka autorství romantické přestavby zámku Sychrova. Zprávy památkové péče* XIX, 1959, s. 36-37.

²⁰ Marie Pospíšilová, *Vývoj sychrovských zámeckých interiérů : ze sbírek státního zámku Sychrov*, Liberec 1988, nestr.

²¹ Jan Županič, František Zachariáš Römisch – podnikatel, velkostatkář, šlechtic, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 61.

pro Panteon vytvořil dva nápisy pro pomníky. To, zda nápisy psal skutečně Goethe, však potvrdit nemůžeme.²² K Panteonu vznikaly průvodce, mimořádně se mu věnuje Franz Alexander Heber ve svém díle *Böhmens Burgen, Vesten und Bergenschlösser*.²³

Stejně jako Aehrenthalové, i Römisch získal velký majetek v průběhu napoleonských válek, a to díky prodeji vojenských textilií. Záhy si mohl koupit i vlastní panství, šlechtický titul však získal až roku 1823. Jeho zásluhou vznikalo mnoho nových cest přes panství Malá Skála usnadňujících dopravu do Jičína a Turnova. Mezi jeho další zásluhy můžeme počítat stavbu školy pro sto padesát dětí, kterou vybavil knihovnou a učitele platil z vlastních prostředků. V kraji zaváděl nové zemědělské postupy, především zde pečoval o lesy. Svým novým erbem, který získal spolu se šlechtickým titulem, se honosil na většině jím postavených staveb, mimo jiné na nedávno dokončené kapli v Panteonu na hradě Vranově. Römisch zemřel bezdětný v roce 1832 a byl pohřben na kraji Vranského lesa.

V roce 1866 koupil maloskalské panství Ludwig Oppenheimer (1843-1909) z vážené židovské rodiny. I jemu o dva roky později udělil císař František Josef I. šlechtický titul. Rod Oppenheimerů na Maloskalsku nezanechal stopy a nejspíš zde ani často nepobýval, na rozdíl od předchozích Römischů. Posledními majiteli Maloskalska se stal rod Medingerů, kterým byl majetek konfiskován v roce 1945 na základě Benešových dekretů.

Přestavba vranovského skalního hradu na Panteon - tedy památník slavných osobností té doby - proběhla v roce 1802. Römisch nechal ve zřícenině starého hradu a v okolních lesích postavit pomníky a nápisové desky oslavující tehdejší slavné osobnosti – básníky, spisovatele, hrdiny, panovníky a vojevůdce. Römisch však podporoval i český zemský patriotismus, což je patrné už z výběru osobností, nalezneme zde bájnou Libuši, Horymíra, z panovníků Přemysla Otakara II., Karla IV. a Jiřího z Poděbrad. Na Römischovo romantické cítění upomíná pomník Goetha, Shakespeara nebo Rabelaise. Jako připomínka hrdinství rakouských vojsk slouží památník vítězné bitvy u Lipska v roce 1813. Součástí areálu se stala i novogotická kaple neboli letohrádek z roku 1826. Spolu s Hausknechtovým návrhem chrámu Panny Marie v Turnově a kostelem svatého Josefa na Hrubé Skále jde o velmi časně užití novogotiky v českých zemích. Römischovi nástupci se o areál nestarali, ten proto chátral a mnoho památek z Panteonu podlehl zkáze času.

---

²² Županič (pozn. 21), s. 60.

²³ Franz Alexander Heber, *Böhmens Burgen, Vesten und Bergenschlösser, Sechster Band*, Prag 1848, s. 257.

Des Foursové a Hrubý Rohozec

Původně gotický hrad se tyčí na skalním návrší nad Jizerou. Na renesanční zámek hrad přestavěl v 17. století Karel z Vartenberka, příslušník jednoho z nejmocnějších rodů té doby. Po valdštejnské epizodě se zámek dostal do rukou rodu Des Foursů. Tento rod, původem z Flander, se v 15. století usadil v Lotrinsku. Jejich panství v Čechách založil válečník Mikuláš Des Fours. Díky své pomoci císařské armádě v bitvě na Bílé hoře získal jako odměnu zámek Hrubý Rohozec spolu s okolním panstvím. V roce 1628 jej navíc rozšířil koupí dalších panství od Albrechta z Valdštejna. Mikuláš se přidal na stranu Valdštejnových „zrádců“, zachovával loajalitu císaři a získal si tak hodnost podmaršálka a pro svůj rod hraběcí titul. Postupně získal rod i statky v jižních Čechách a na Moravě (spojili se s rodem Walderode von Eckhausen v roce 1789).

Nové hlavní sídlo Des Foursů leží v těsném sousedství města Turnova, hospodářské centrum však leželo severněji při okraji Jizerských hor v městečku Smržovce.²⁴ Jako první přestavěli Des Foursové zámeckou kapli v barokním slohu. Celkovou empírovou přestavbu zámku inicioval František Antonín hrabě Des Fours v roce 1822. Stavbu sjednotil omítkou, renesanční portály nechal zazdít, zámek však přesto dával tušit své středověké jádro. Historizující přestavba se týkala spíše interiérů než vnějšku stavby, v podstatě jedinými novogotickými prvky jsou portál a okna v zámecké kapli. Přestavbu nejspíše vedli místní stavitelé.

Z autentických interiérů se na Rohozci zachovaly dvě knihovny, jídelna a salón. Zařízení pochází z poloviny 19. století, stejně jako stropy, dřevěné obložení stěn a parkety. V první knihovně jsou portréty uspořádány tak, že neodkrývají téměř žádnou volnou plochu stěny. O zařízení ostatních pokojů mnoho nevíme. Des Foursové u zámku zřídili i malý přírodní krajinný park, ve kterém se nacházela umělá jeskyňka.

Kde hledat Český ráj?

V dnešní době nemá asi nikdo pochybnosti o tom, kde leží oblast známá jako Český ráj. V devatenáctém století bychom ale v Čechách nenašli pouze jedno takto označované místo. Původní pojmenování se dokonce nevázalo k prostoru ohraničeném v dnešní době zhruba městy Turnovem, Jičnem a Mnichovým Hradištěm, ale k okolí Teplic a Litoměřic.

---

²⁴ František Novák – Květa Křížová, *Hrubý Rohozec : státní zámek*, Pardubice 1986, nestr.

„Ráj“ v tomto případě chápali autoři místopisných publikací jako místo s úrodnou půdou, přírodní krásy hrály podružnou roli. Dnes se pro tuto oblast vžilo označení „zahrada Čech.“²⁵

Problém s umístěním „ráje“ do oblasti Teplicka a Litoměřicka nastal díky tomu, že leží v severních Čechách v jazykově německé části, což čestí vlastenci z řad spisovatelů nemohli přijmout. Začalo tedy hledání nového „ráje“. Skutečný Český ráj se musel posunout tam, kde se mluvilo česky, a nejvhodnějším kandidátem se stalo Turnovsko.²⁶

Označení Turnovska za Český ráj se objevuje od osmdesátých let devatenáctého století ve spojení s popularizační prací spisovatele Václava Durycha, otce známého literáta Jaroslava Durycha. Poprvé v roce 1886 se Václav Durych rozhodl vydat první nádherně ilustrovaný sešit s názvem *Z Českého ráje*, který postupně rozšiřoval. Durych v knize popisoval zážitky ze svých cest po tomto krásném koutu Čech. „*Zemský ráj to na pohled! Tak tvrdí národní hymna naše o svatováclavském království Českém. To-li pravdou, pak zajisté naše statečné Turnovsko jest rájem českým, jehož ochranné hráze a násy marně snaží se porušiti kol do kola již vítězíci a hýřící cizina, jejímž jediným cílem je, tento český ráj obrátiti v pochmurnou a nevlídnou poušť. Bud' Bohu chvála, že ta naše chrabrá stráž na Turnovsku jest si plně vědoma svých svatých povinností. Kéž by se tak mohlo říci o celém národu!*“²⁷ Už zvolený název sám o sobě láká k návštěvě této lokality, vždyť kdo by nechtěl spatřit „*ráj na zemi*“.

Oblast se stala velmi oblíbenou mezi turisty. Proto také první popisy Českého ráje a tudíž i aehrenthalského panství nalézáme v turistických průvodcích. Počátky turistiky na Turnovsku se pojí s tělocvičnou jednotou Sokol a se vznikem Klubu českých turistů v Turnově v roce 1892.²⁸ Klub českých turistů vydával velké množství průvodců, map a pohlednic, které měly za úkol tehdejší poutníky seznámit se zdejšími hrady a zámky, roztodivnými pískovcovými skalami, rybníky a lesy. Autoři při líčení krajiny a památek používají specifický styl psaní, s jehož pomocí přidávali místní krajině na dramatičnosti. Popis hruboskalského skalního města od Václava Durycha nám dnes může připadat jako ze současné fantasy literatury: „*Skalní věže...některé deštěm vyhlodané a červeně zbarvenými lišejníky ozdobené vypadají přímo jak ementálský sýr, posypaný paprikou. V nesčetných děrách a dutinách hnízdí báječné množství kavek, jediných to a nepokojných obyvatel této*

---

²⁵ Marek Krejčí, Zámky a hrady Českého ráje jako prvky destinace cestovního ruchu, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 260-261

²⁶ Bohdan Zilynský, Co je nám do jejich ráje aneb Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století, *Dějiny a současnost : kulturně historická revue*, <http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje>, vyhledáno 20. 11. 2011

²⁷ Václav Durych, *Z českého ráje : cestopisné kresby Václava Durycha*, Kolín 1892, nestránkovaný úvod.

²⁸ Michal Jakl – Pavel Jakubec – Ivo Navrátil et al., *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku*, Žehušice 2004, s. 102.

rozkošné samoty...Kolem dračích skal zvedají se do strmé výše obrovské balvany skalní a nad jednou takovou skupinou, daleko mohutnější nad jiné stojí zámek hruboskalský, jehož vesele prohlédající zdi s věží a vížkami, zvědajíce se na strmém skalním ostrohu.“²⁹

Durycha v jeho popularizační činnosti napodobovali další místní patrioti. Jedním z nich byl Josef Zdenko Pryl (1850-1894), učitel z Vyskeře. V roce 1887 vydal *Průvodce Českým rájem* – označoval tak (dokonce s velkým počátečním písmenem) oblast Turnovska a okolí lázní Sedmihorek, přestože se nejednalo o oficiální název. Název Český ráj popularizátoři oblasti museli neustále opakovat a připomínat, aby se dostal do širšího povědomí.

V roce 1903 vydal turistického průvodce i známý historik a turnovský rodák Josef Vítězslav Šimák (1870-1941), který o historii a pamětihodnostech této oblasti napsal mnoho knih. Připomněl zde sto padesát nejkrásnějších výletů z Turnova. Šimák ve své příručce neopomenul mnohá doporučení jak se na výlet nejlépe obléct a připravit. „*Stačí lehký šat a nepromokavý havelok, plášť nebo plaid, deštník o pevné holi a široké rukojeti, něco prádla na převlek v noci do balíčku nebo vaku (lze nechati vždy na noclehu), přiložte mýdlo, kartáček na zuby, kostici. Obuv lehkou, nejlépe šněrovací botky (střevíce na písčiny cestách jsou nevhodny), nepřiliš nové (nová obuv tlačí a na skalách se poškodí). Do tobolky spinadla, jehlu, černou a bílou nit, angl. náplast, hřebínek, trochu magnesia proti žíze a jeleního loje proti opruzení, do kapsy plochou sklenku, nůž s vývrtkou (třeba i s nůžtičkami), několik tabulek čokolády. Nezapomeňte kukátko nebo dalekohled. Všecky partie vyžadují aspoň mírné námahy, ježto skoro všude nutno stoupati a sestupovati, za to cesty jsou většinou pohodlné a všude občerstvení. Není třeba pospíchat, do kopců stoupáme pomalu, ale vytrvale, špičkami chodidel od sebe, odpočíváme až nahoře. Slézáme-li s příkrého svahu, sestupujeme ohnuvše nohy v kolenou. Žízeň nehasme líhovinou, zejména ne za stoupání, nepijme mnoho ani, nalezneme-li pramen, nýbrž jen svlažme rty a jazyk, jsme-li spoceni, vypláchněme vodou jen hrdlo, kousek čokolády pomůže žízni, dokud nedojdeme delšího odpočinku.*“³⁰

Vůbec první místo, které Šimák v knize doporučuje, je město Turnov. Z něj Šimák popisuje dále cestu přes hrad Valdštejn k Hrubé Skále a lázním Sedmihorkám. Podobnou cestu doporučovaly i jiné turistické průvodce. Tuto stezku nechali pro turisty upravit Aehrenthalové, zvelebili ji četnými vyhlídkami, lavičkami i dostatkem hostinců.

Přelomem pro rozvoj místní turistiky se stalo zavedení železnice mezi Prahou a Libercem. V létě do Českého ráje jezdily zvláštní vlaky, jejichž jízdní řád byl upravován

²⁹ Durych (pozn. 27), s. 27-34.

³⁰ Josef Vítězslav Šimák, *Průvodce českým rájem : Stopadesát výletů z Turnova*, Turnov 1903, s. 7.

podle počtu turistů.³¹ Český ráj navštěvovalo v letních měsících mnoho lázeňských hostů, protože lázně Sedmihorky se po polovině 19. století staly oblíbeným módním místem. K rozšíření dobré pověsti lázní napomohla návštěva mnoha tehdejších „celebrit“ v čele s Eliškou Krásnohorskou, Janem Nerudou, Marií Hübnerovou, v pozdější době také historikem Josefem Šustou a Josefem Pekařem. Od dvacátých a třicátých let 20. století se stal Český ráj velkým lákadlem pro horolezce, což se nezměnilo až do současné doby.

---

³¹ Jakl – Jakubec – Navrátil et al. (pozn. 28), s. 83.

Šlechtický rod Aehrenthalů

Šlechtickým rodem Aehrenthalů se dosud nezabývalo mnoho historiků. Důvod může být snad ten, že aehrenthalský fond se nachází ve značně zlomkovitém stavu. Fond, uložený dnes ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, se jako první snažil uspořádat učitel Antonín Janda (1848–1932), následovaly pokusy v šedesátých letech minulého století, při nichž bylo překontrolováno, doplněno a místy opraveno původní uspořádání. V litoměřickém archivu se přesto nachází velké množství dosud neprobádaného materiálu, díky němuž by bylo možné dozvědět se mnoho nových informací o tomto rodu. Ve své práci jsem si vytkla za cíl probádat jak jen to bude v mých silách, alespoň jednu část těchto písemností, která se týká stavební činnosti Aehrenthalů. Přesto nejde o vyčerpávající popis – domnívám se, že ten ani není v rámci mé diplomové práce možný.

Nejdůležitějším pramenem pro má bádání o historii aehrenthalského rodu nebyly tedy pouze archivní prameny, ale velkou měrou především paměti úředníka Josefa Bubáka, který působil jako ředitel aehrenthalského panství mezi lety 1921–1945. Tyto paměti byly připraveny do tisku podle původního rukopisu a vycházely jako příloha na pokračování ve sborníku *Od Ještěda k Troskám*, v roce 1999 je vydalo knižně občanské sdružení „*Paměť Českého ráje a Podještědí*“. Bubák sám uvádí, že při psaní svých pamětí se opíral o informace z knih a písemnosti získaných z pozůstalosti jisté slečny Vilemíny Rubritiusové, která pracovala u nadředitele hruboskalského velkostatku pana Emanuela Melchiora. Bubák tuto pozůstalost daroval později svému příteli Karlu Kinskému, malíři a tvůrci turnovské kroniky.³²

Historie rodu Aehrenthalů

Jan Antonín Lexa

Zakladatelem rodu Aehrenthalů byl Jan Antonín Lexa (1733–1824), syn hospodského a řezníka v Kralovicích na Plzeňsku.³³ Jan Antonín velice zbohatl na obchodu s obilím v Praze,

---

³² Josef Bubák uvádí, že tato pozůstalost by se mohla nacházet v muzeu Českého ráje v Turnově nebo v okresním archivu v Semilech, ani v jednom z nich se mi ji však nepodařilo nalézt.

³³ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Rodinný archiv Aehrenthalové, úvodní popis k inventáři fondu, s. 3.

díky čemuž si mohl koupit dům na Koňském trhu, který dal přestavit na palác.³⁴ V šedesátých letech 18. století pracoval jako úředník nejprve pro hraběte Šporka v Hoříněvsi nedaleko Hradce Králové, kde se uvedl jako velice schopný hospodář. Později jej zaměstnával berní úřad při krajském úřadu v Hradci Králové. Díky zkušenostem, které v úřadu získal, přijal zaměstnání v Praze jako stavovský daňový registrátor. Získal tak dostatek znalostí, díky nimž byl často zván jako poradce a odhadce při prodejkách a koupích panství. Napsal několik elaborátů týkajících se robotního systému a daňových reforem, z nichž některé by bylo možné najít v bývalé zámecké knihovně hruboskalského zámku.³⁵

Z osobního života prvního pána z Aehrenthalu není mnoho známo a z pramenů se nedozvíme ani jméno jeho manželky. Pouze Josef Bubák uvádí, že se Jan Antonín oženil v roce 1764 s Janou Nepomucenou Scherovou a měl s ní čtyři děti.³⁶

Za své četné zásluhy získal Jan Antonín Lexa v roce 1790 od císaře Leopolda II. šlechtický titul s predikátem „z Aehrenthalu“ a o dva roky později jej kurfiřt Leopold Bavorský povýšil do stavu říšských rytířů. Brzy poté koupil své první panství Trpísty-Třebel a Slavice na Tachovsku od hraběte Prospera ze Sinzendorfu. Panství vévodil zámek, patřilo k němu dvanáct dvorů a sedmdesát jedna vesnic, vše za dvě stě osmdesát tisíc zlatých. Další úspěchy následovaly brzy poté, paradoxně je Jan Antonín Lexa získal během napoleonských válek. Dodával totiž rakouské armádě obilí, což mu vyneslo i znak pro rodový erb - polcený štít, v pravé polovině se třemi pšeničnými klasy na modrém poli a v levé zlaté polovině dvě modrá břevna, horní se dvěma, dolní s jedním zlatým jetelovým listem. Rodové heslo znělo „*Im glück nicht jubeln im Sturm nicht zagen*.“³⁷ V roce 1804 byl Jan Antonín Lexa povýšen mezi rakouské rytíře a ve stejném roce koupil tentokrát mnohem hodnotnější panství doksanské nedaleko Litoměřic od svobodného pána Wimmra. K panství, za které Jan Antonín zaplatil osm set tisíc zlatých, patřil klášter a barokně přestavená románská bazilika, dále šestnáct vesnic, dvory a další hospodářské budovy. Od roku 1782 přestavovali bývalí majitelé klášter na zámek. Konečně v roce 1821 koupil téměř devadesátiletý Jan Antonín Lexa od

---

³⁴ Palác stál na rohu Václavského náměstí a Štěpánské ulice. Po přečíslování domu dostal číslo 795, po roce 1913 byl palác odkoupen státem a zdemolován. Viz. Růžena Baťková (red.), *Umělecké památky Prahy 2, Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*, Praha 1998, s. 451.

³⁵ Například anonymně vydané dílo „*Staatswirthschaftliche Aufsätze in Strenger Beziehung auf Zeitumstände, und besonderer Rücksicht auf Böhmen*“ vydané v Lipsku v roce 1801, viz. Petr Mašek, *Zámecké knihovny Českého ráje*, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 200-202.

³⁶ Josef Bubák, *Panství Hrubá Skála v době působení rodu Aehrenthalů, aneb, Vzpomínky na mé čtvrtstoleté působení u fidejlitství panství Hrubá Skála náležejícího vlastnický Aehrenthalům : připraveno do tisku podle rukopisu Josefa Bubáka, posledního důchodního velkostatku (panství) hruboskalského, působícího zde v letech 1921 až 1945*, Turnov 1999, s. 2.

³⁷ Vladimír Pouzar, *Almanach českých šlechtických rodů*, Praha 1999, s. 235.

hraběte Františka Adama z Valdštejna panství Hrubá Skála, Svijany a část města Turnova, čímž získal 81 poddanských vesnic, osm dvorů, šest ovčínů a velmi rozsáhlé lesy, celkem za pět set dvacet pět tisíc zlatých ve stříbře.³⁸ Zajímavostí je, že František Adam z Valdštejna byl dříve zaměstnavatelem Jana Antonína Lexy, který pro něj pracoval jako panský úředník. Ještě téhož roku prodal svijanské panství knížeti Karlu Alainu Rohanovi.³⁹

Jan Antonín Lexa zemřel v Doksanech čtvrtého února 1824 a byl uložen do zdejší rodinné hrobky. Celkem za svůj život nashromáždil tento první pán z Aehrenthalu obrovský majetek čítající pražský palác, tři dominia, přibližně dvanáct tisíc hektarů půdy a vrchnostenské právo ve stovkách obcí s tisíci poddanými. Po jeho smrti získala jeho dcera Jana Nepomucena, provdaná za hraběte Wiedersperka, na Tachovsku panství Trpísty, Třebel a Slavice. Starší syn Jan Antonín II. (1777-1845) převzal pražský palác a doksanské dominium. Mladší syn Alois Adalbert Lexa převzal po otci hruboskalské panství.

Alois Adalbert Lexa

Alois Adalbert Lexa (1778-1843) se narodil jako druhý syn prvního pána z Aehrenthalu. Nikdy se neoženil a ve svých šestačtyřiceti letech převzal po otcově smrti panství Hrubou Skálu s částí města Turnova - na hruboskalském zámku se následně usadil. Stejně jako jeho otec byl znám i Alois Lexa jako výborný hospodář, který se postaral o zvelebení zámku i jeho okolí.

V době jeho působení prožívalo hruboskalské panství velký stavební rozkvět. V letech 1832-1837 se stavěla císařská silnice od Turnova k Jičínu, zahájil také stavbu kostela Narození Panny Marie v Turnově a současně nechal přestavovat hrad Valdštejn. Zasloužil se o rekonstrukci věže Panna na hradu Trosky a financoval vznik lázní Sedmihorek.

Jak lze poznat z tohoto výčtu, Alois Adalbert se snažil o obnovu celého panství. To nám potvrzuje i karlovický kronikář, který udává i drobnější stavební obnovy na celém panství. „V roku 1836 byl v *Oujezdě*⁴⁰ přestavěn a opraven a kůrkama pokryt pánů kvartýr a špejchar. V roku 1837 byl Nudvojský dvůr přestaven a opraven a kůrkama pokryt a pozdějc byla tam vystavena šenkovna a kůrkama pokryta. (...) A též 1838 a 1839 roku nechala naše milostivá vrchnost cestu vystavět od hořenského dvora k Vystrkalovu, též mezi tím časem vystavena cesta okolo skalského dvora až na luka k Novému mlejnu. Roku 1838 a 1839

---

³⁸ Bubák (pozn. 36), s. 3.

³⁹ Jan Prousek, *Kronika obce Svijany*, <http://kronika.obcesvijany.cz/>, vyhledáno 20. 2. 2012, s. 68.

⁴⁰ Zde je myšlena obec Újezd pod Troskami.

*nechala naše milostivá vrchnost dílem opravit, díle přestavit podskalský pivovar a kůrkama pokrýt, bednářská kůlna byla přestavena a na vinopalně eště jeden tracht přistaven a celá vinopalna kůrkama pokryta. Sklepy a dům nad vinopalnou panskou tehdáž býval sládkovo obydlí a byl o něco dříve vystaven.*⁴¹

Aloise Adalberta můžeme označit za výborného propagátora turistiky. Celé Hruboskalsko se snažil zpřístupnit budováním nových cest pro kočáry i pro pěší. Jedním z takových počinů bylo i proražení takzvané „*Myší díry*“, vedoucí od prostranství před zámek Hrubou Skálou do skalní úžlabiny v jejím podhradí. „*Stupni skrz Myší díru na Hrubou Skálu nahoru dřív se sotva vylézt dalo, obzvlášť v zimě, když bylo náledí. Naše vrchnost zřídila v roce 1838mým krásné stupínky tam tudy, takže nyní každý nahoru pohodlně jíti může v každém čase.*“⁴² Na úskalí této umělé skalní soutěsky upozorňoval v roce 1886 spisovatel Václav Durych: „*Cestou tou nemožno sejíti než jednomu jen chodci a leckterý pan sládek, jemuž dalo milostivé nebe důkladný fundament do jeho břicha, octnul by se v myší díře v nepříjemných rozpacích.*“⁴³

V době Aloise Lexy se na hruboskalském panství nacházelo osm vrchnostenských dvorů s ovčínou a jedním hřebčincem, stojícím na místě pozdějších lázní Sedmihorek. Alois Adalbert spravoval dva pivovary, pálenku a pilu a jeho panství zabíralo dvacet tisíc osm set třicet devět jiter zemědělské a lesní půdy.⁴⁴ Smrt Aloise Adalberta v roce 1843 ztížila dokončení mnoha staveb. Zcela ustala přestavba hradu Valdštejna a zpomalila se i stavba kostela Narození Panny Marie v Turnově. Alois Lexa byl pohřben v rodinné hrobce v Doksanech.

Jan Antonín II. Lexa

Po smrti Aloise Adalberta Lexy převzal ochranu nad hruboskalským panstvím na krátkou dobu jeho o rok starší bratr Jan Antonín II. (1777-1845), dosud střídavě žijící na doksanském panství a v pražském paláci, který zdědil po svém otci. Jan Antonín II. získal ve dvacátých letech titul dvorského rady a později místopředsedy zemského a apelačního soudu. Vedle práce vysokého státního úředníka se zabýval i hospodářskou činností. Stal se předním českým pomologem a novinky v ovocnářství zaváděl na doksanském panství. Sám své poznatky o

---

⁴¹ *Pamětní kniha obce Karlovice*, <http://www.karlovice-sedmihorky.cz/O%20obci/Kronika/uvod.htm>, vyhledáno 20. 04. 2011.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Durych (pozn. 27), s. 62.

⁴⁴ Tedy přibližně 12 000 ha.

ovocnářství sepsal a vydal v roce 1845. Vymyslel také jednoduchou soustavu, která pomáhala rozlišovat odrůdy ovoce. Ke konci života se stal Jan Antonín II. majitelem Hrubé Skály, svého bratra však přežil o pouhé dva roky. Majetek zdědil syn Jana Antonína II. a tedy synovec Aloise Adalberta Lexy - Jan Baptista Bedřich Lexa.

Jan Baptista Bedřich Lexa

Jan Baptista Bedřich Lexa (1817-1898) (dále pouze Jan Bedřich Lexa) získal již ve svých jedenácti letech titul svobodného pána. Po svém otci zdědil panství Doksany a Hrubou Skálu a v roce 1855 koupil od Wiedersperků Trpísty, Třebel a Slavice.⁴⁵ Na krátkou dobu tedy držel opět bývalé trojpanství svého děda. Po devatenácti letech se z neznámých důvodů rozhodl zmíněné panství opět prodat hrabatům Kinským.

V roce 1849 se oženil s Marií Felicií hraběnkou Thun-Hohensteinovou (1830-1911). Svatba hraběnky a svobodného pána z Aehrenthalu byla skutečně velkolepá: *„dne 16. máje 1849 měl vysoce urozený pán baron Jan Lexa z Aehrenthalu svatbu v Praze. Přijel toho samého dne se svou manželkou Marií Thunovou, rozenou v Benátkách, na Hrubou Skálu. Jeho sousedé, jakožto dříve bývalí poddaní, vyjeli mu až za kyselovský dvůr na koních naproti, jakož i garda rovenská tam jej očekávala. A jej na Skálu doprovodili. Tenkrát jsme na Skále slávu viděli, jakož dřív nikdy nedočkali se. Tam byly pěkně připravované brány, ve všech oknech osvětleny (alominace), též Trosky celé v alominaci osvětleny překrásně vyhlížely. Blíže Skály na “Čtáhách” se pouštěly rachytle, které velmi vysoko vyletovaly a podivně působily a se kroutily. Z hmoždírů se dlouho střílelo. V pozdějších létech pojmenována ku počtě paní baronky Marie jedna ze skal, z níž jest překrásný rozhled, Mariánskou skálou.“*⁴⁶

Manželka Marie Felicie byla velmi oblíbená pro svou dobročinnost, které věnovala mnoho času. Starala se o chudé děti, spolu se svojí komornou jim šila různé oblečení a rozdávala je ve školách. Jindy měla v zimě nalévat chudým dětem polévku. Učila se hrát na klavír u Bedřicha Smetany, který u příležitosti jejího sňatku s Janem Bedřichem z Aehrenthalu složil skladbu známou jako *Svatební scény*, jejíž motiv využil později i v opeře *Prodaná nevěsta*. Marie Felicie byla zdatná malířka a dodnes existuje mnoho jejích realistických kreseb, především krajinek z doby okolo roku 1843. Byla tedy velice mladá, přesto je na kresbách patrný její velký výtvarný talent.

---

⁴⁵ Panství Trpísty, Třebel a Slavice vlastnila jeho teta Johanna Nepomucena Wiedersperková, rozená Lexová z Aehrenthalu. Další majitelka Terezie Wiedersperková se jej však rozhodla prodat zpět Aehrenthalům za 525 563 zlatých. Viz. Bubák (pozn. 36), s. 5

⁴⁶ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

Jan Bedřich Lexa se proslavil jako vynikající dendrolog a u Hrubé Skály proto založil známé arboretum na Bukovině, které nabývalo časem na důležitosti a těšilo se zájmu odborníků. Podporoval všechny novinky v zemědělství, zkoušel a ověřoval je ve vlastních podnicích. Byl to uměnímilovný člověk, který se stýkal s představiteli české kultury a stal se jedním ze zakládajících členů spolku pro stavbu Národního divadla.⁴⁷

Jan Bedřich Lexa se s rodinou se trvale usídlil na zámku Hrubé Skále. Bubák se zmiňuje, že se Jan Bedřich Lexa rád obklopoval uměleckými předměty, zvláště obrazy. Na zámek zval významné umělce, mezi nimi například bratry Mánesy, jež měli učit malbě dvě starší dcery zámeckého pána. Od Quida Mánesa se zachoval obraz hruboskalského zámku malovaný z Mariánské skály. Dnes je v majetku Národní galerie v Praze, která jej dlouhodobě zapůjčuje muzeu Českého ráje v Turnově.

Jan Bedřich Lexa byl otcem šesti dětí: Marie Felicie (1850-1881), Felixe (1853-1918), Aloise Leopolda (1854-1912), Alžběty Johanny (1858-1890), Františka Xavera (1861-1933) a Johanny Alžběty (1869-1939). Nástupníkem Jana Bedřicha Lexy se stal prvorozený syn Felix. Všechny dcery měly velké nadání pro malbu, především nejstarší dcera – Marie Felicie. V malbě se cvičily s Bohumírem Roubalíkem,⁴⁸ spolupracovaly s ním na výzdobě jídelny v Doksanech a opravovaly fresky ve velkém zámeckém sále.

Jan Bedřich z Aehrenthalu zemřel v roce 1898, o čemž nás informuje karlovičká kronika: *„Dne 10. května 1898 zemřel v Praze Jan Lexa z Ehrenthalu, majitel panství hruboskalského a doksanského. Pochován byl v Doksanech. Smýšlením byl Němec. Od 70. let byl slepý, ale nikdo mu to nesměl připomenout. Jestli někdo mu připomenul, že ho povede nebo něco podobného, praštil ho třebas i holí. Chudým na panství odkázal 1 000 zlatých, jež v červnu 1898 v Hořensku byly rozděleny.“*⁴⁹ Ve své poslední vůli z roku 1897 zřídil Jan Bedřich fideikomisní substituci, skládající se z obou velkostatků – Hruboskalska i Doksan a k nim přikoupené rustikální půdy.⁵⁰ Jan Bedřich Lexa měl šest dětí, dědicem obou panství se ve svých čtyřiceti pěti letech stal syn Felix.

---

⁴⁷ Bubák (pozn. 36), s. 6.

⁴⁸ Bohumír Roubalík (1845-1928) prováděl nástrojní malby v Národním divadle podle předloh Mikoláše Alše a Františka Ženíška. Ilustroval mnohé knihy a časopisy.

⁴⁹ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

⁵⁰ fond Rodinný archiv Aehrenthalové, úvodní popis k inventáři fondu (pozn. 33), s. 2.

Rok 1848 na Hruboskalsku

Rok 1848 znamenal pro Aehrenthaly výrazný přelom. K prvnímu lednu skončilo spojení Turnova s vrchnostenským úřadem na Hrubé Skále a město se stalo sídlem nového soudního a politického okresu. V roce 1855 se v Turnově konaly volby, ve kterých byl zvolen první starosta.⁵¹

Již v roce 1846 byl však vydán dvorský dekret o výkupu z roboty, čehož využívali i obyvatelé Hruboskalska. Částky to nebyly zanedbatelné, jak nám dokazuje kronika: „z naší podrychetní obce zaplatil z Radvanovic čp.1 sedlák Jakub Valkoun za 156 dní čelední pěší a 106 dní potažné roboty v hotovosti jeden tisíc, dvě stě a dvanáct zlatých ve stříbře aneb jináče tři tisíce třicet zlatých v šajnech do důchodu vrchnostenského na Hrubou Skálu. Cena od milostivé vrchnosti vydaná byla na jeden jízdní den 24 krejcarů C.M.⁵² a na jeden den čelední pěší 7 krejcarů C.M.“⁵³

V karloviceké kronice kolem roku 1848 nalezneme příběhy, které měly budoucí čtenáře přesvědčit o tvrdém jednání panstva v dobách, kdy ještě fungovala roboty. Jeden z nich vyprávěl hospodář Šonský z Borku: *“Bylo právě o senách, byl jsem na robotě s párem koní na hrubé louce. Cesta ke skalskému dvoru byla mizerná, a proto jsme nakládali menší fůry. Měl jsem již naloženo a připraveno, že pojedu, když tu přišel mladý pán neb vzácný pán ze zámku a nařizoval mi, abych odpouzoval a naložil větší fůru.-- Vzácný pane, oni tomu nerozumějí, cesta je špatná, někde převrhnu, a co potom?! -- Vzácný pán ale zvedl hůlčičku a přetáhl mě po zádech! To mě dopálilo! Chytil jsem ho, mrštil ním na zem, až zvedl nohy nahoru. A jel jsem do dvora. Kamarádi mě strašili, že to odstůnu, a skutečně se tak stalo. Byl jsem volán k výslechu na zámek, omlouval jsem se, že jsem se jen bránil, když mně bylo ublíženo. I svědci tak doznávají. Vrchní vždy jen odpověděl: -- Topše! Topše! -- (Dobře! Dobře!)“⁵⁴*

Po zrušení robotních povinností se velikost velkostatku značně proměnila. Zanikl kyselovský dvůr, který byl přeměněn na obydlí pro dělníky. V době Jana Bedřicha Lexy měl velkostatek oproti dřívějšímu stavu pouze o něco více než třetinovou rozlohu a čítal tak přibližně čtyři tisíce dvě stě hektarů půdy, z čehož většinu zabíraly lesní porosty. Ostatní půdu pronajímali Aehrenthalové bývalým poddaným. V průběhu života Jana Bedřicha Lexy se panství pouze mírně rozrostlo. Zároveň byly zrušeny dřívější závazky hostinských v okolních městech k odběru piva z panského pivovaru.

---

⁵¹ Michal Babík – Miroslav Cogan, *Turnovsko*, Praha 2007, s. 14.

⁵² Konvenční měny – pozn. aut.

⁵³ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

⁵⁴ *Ibidem*.

Hospodaření hruboskalského panství v době Jana Bedřicha Lexy

Jan Bedřich Lexa začíná na panství ve velkém podnikat. Jako nejlukrativnější podnik v té době se jevil provoz pivovarů nebo vinopalen, který proto nesměl chybět ani na hruboskalském panství. Venkovské výčepy a městské hostince pak byly často vázány k odběru piva své vrchnosti, z čehož však vznikaly často spory. Pivovar pod Hrubou Skálou založili Smiřičtí už v roce 1568 a Aehrenthalové ho postupně opravovali a vybavovali modernějším zařízením. Tyto podniky nemusely nutně zůstat v přímé režii velkostatku. Další panský pivovar nacházející se přímo v Turnově Aehrenthalové pronajali v roce 1859 Josefu Táborskému, jehož jméno potom pivovar nesl.⁵⁵ Ke konci 19. století vlastnili Aehrenthalové už pouze podskalský pivovar, který také pronajímali.

V roce 1850 založil Jan Bedřich Lexa v Nudvojovicích u Turnova cihelnu, kterou se ale rozhodl provozovat ve vlastní režii velkostatku. Nejprve se v ní vyráběly a sušily pouze cihly, které šly velmi dobře na odbyt. Později se přešlo i na výrobu pálených glazovaných tašek, tak zvaných bobrovek, které se vyvážely do širokého okolí. V devadesátých letech byla postavena nová pila v Rokytnici na potoce Libuňce, poháněná jednou turbínou. Pila zpracovávala dřevo z hruboskalských lesů, které se využívalo na všechny stavební podniky na panství.

Záliba v ovocnářství se nepodepsala pouze na doksanském, ale i hruboskalském panství. V zahradách a alejích se pěstovalo velké množství ovoce, ze kterého plynuly značné tržby. Vedle toho se prodávaly i ovocné stromky. Významnou část hospodářství na panství tvořilo rybníkářství. Rybníků však Aehrenthalové provozovali méně než předchozí vrchnost, což dokládá Josef Bubák tím, že se na panství často nacházely zbytky starých hrází.⁵⁶ Rybníky byly zakládány na říčce Libuňce a Žehrovce. K chovu ryb se používalo devět rybníků – z největších mohu jmenovat rybník Věžák, Rokytnický a Nebákov. Soustava aehrenthalských rybníků se nachází v romantickém podtroseckém údolí, jejich okraje lemují pískovcové skály a lesy.

---

⁵⁵ Jakl – Jakubec – Navrátil et al. (pozn. 28), s. 73.

⁵⁶ Bubák (pozn. 36), s. 44-45.

Jednání o vzniku Turnovsko-kralupsko-pražské železnici

V době, kdy žil Jan Bedřich Lexa na Hrubé Skále, se začalo jednat o drážním spojení Pojizeří s Polabím. V roce 1856 se konala konference v Lázních Sedmihorkách, kde významné osobnosti regionu probíraly toto téma. Důležitým bodem byl Turnov, ležící na právě budované Jihoseveroněmecké spojovací dráze mezi Pardubicemi a Libercem.⁵⁷ Sloučit se měly zájmy osobní, obchodní i vojenské, což nebylo zrovna jednoduché, a proto se největší neshody mezi účastníky konference týkaly trasy, kterou měla trať projíždět. Jedni si přáli, aby trať pokračovala z Mladé Boleslavi směrem k Mělníku, druzí prosazovali ukončení trati v Praze. Nakonec byla zvolena trasa přes Kralupy nad Vltavou, kde by trať mohla navázat na již fungující Buštěhradskou a Drážďanskou dráhu. Inženýr Kress, provozovatel Buštěhradské dráhy, měl trasu nejen navrhnout, ale také postavit, což však akcionáři pro nedostatek financí zamítli. Znovu se začalo jednat až o několik let později. V roce 1864 vznikla společnost C. k. výsadní Turnovsko-Kralupsko-Pražské železnice, která pro počátek stavby sehnala kapitál sedmi milionů zlatých. Provoz trati dlouhé osmdesát sedm kilometrů tak mohl být zahájen už šestnáctého října 1865 a sloužil nejen pro osobní, ale i nákladní dopravu přivážející uhlí z kladenských dolů do Liberce. Provoz přerušila na několik let prusko-rakouská válka a tak mohlo být její plánované prodloužení z Prahy do Neratovic provedeno až v letech 1871 a 1872. Turnovsko-kralupsko-pražská dráha byla v roce 1882 sloučena s Českou severní drahou a nesla od té doby její jméno.⁵⁸

Panství v době prusko-rakouské války

V roce 1866 prošla Hruboskalskem vřava prusko-rakouské války, což znamenalo velké problémy pro celé panství. Pruští vojáci plenili města a panské sklady. *„Nejstrašnější den byl svátek Petra a Pavla, kdy vojsko pruské nepřetržitě táhlo od Turnova a Semil přes Rovensko na Jičín. Tu najednou stran Knižnic (Kněžnice) vpravo bylo slyšet a vidět výstřel z děla rakouského, načež hnedle děla pruská odpověděla. Kanonáda trvala dlouho. V malé chvíli stálo jedno stavení v plameni, za okamžik druhé, třetí, což naši schválně zapalovali, aby Prusačky z Knižnic vypudili... Pan baron Lexa slavil na Hrubé Skále ještě jmeniny. Již měli na zámku spakováno, když tu přijížděly povozy a kočáry s měšřany. Farář skalský uschoval se*

---

⁵⁷ Stavba železnic byla v té době velkým tématem, trať mezi Libercem a Pardubicemi se stavěla v letech 1856-1859 a z velké části ji financovala také šlechta a bohatí průmyslníci, v tomto případě např. kníže Kamil Rohan a baron Liebig.

⁵⁸ Jakl – Jakubec – Navrátil et al. (pozn. 28), s. 83.

*mezi otýpkami na půdě. V úterý 26. června hemžily se lesy lidmi, někteří vedli dobytek, jiní vezli plné fůry peřin, šatstva, obilí, by se ukryli na Bohuslavi nebo v Krčkovicích.*⁵⁹

Felix Lexa

Nástupce Jana Bedřicha Lexy – syn Felix (1853-1918) - se stal viceprezidentem zemské kulturní rady pro Království české, říšským radou a pověřencem Zemského sněmu. V zimních měsících pobýval ve svém pražském paláci a v létě přijížděl na Hrubou Skálu. Felix byl vášnivým milovníkem koní a zároveň výborným jezdcem, účastnil se dokonce sám dostihových závodů. Na Hruboskalsku založil hřebčín Kyselsko, kde choval plnokrevníky. Po Felixův následovník nechal hřebčín po jeho smrti zrušit, při pozemkové reformě v roce 1925 připadl bývalému panskému zahradníkovi Josefu Dostálovi a nakonec musel být pro svůj havarijní stav demolován.⁶⁰ Nové stáje pro plnokrevníky se proto stavěly přímo na předhradí hruboskalského zámku. Nové stáje zařizovali Aehrenthalové velmi moderně, každý kůň měl vlastní box a pracovali zde štolbové, kteří v uniformách vyjížděli s hřebci každý den na projížďky po okolí.⁶¹

Dalším důležitým stavebním počinem, který přispěl k rozšiřování turistiky na Hruboskalsku, byla stavba železnice z Jičína do Turnova v letech 1901-1903. Stavěla se i nová okresní silnice a celková modernizace pokračovala zaváděním telefonního spojení a elektrického proudu.

Podobně jako na jiných panstvích, i zde se stal oblíbenou kratochvílí panstva lov. Baron Felix z Aehrenthalu založil oboru se srnčí zvěří, po nějakou dobu zde byli chováni dokonce kamzíci.⁶² Postupně se v péči o hruboskalské lesy přecházelo od chovu zvěře a myslivosti k většímu zájmu o stav dřevin, který utrpěl při kalamitě. V důsledku odvozu dřeva byly poničeny i lesní cesty, které museli lesníci pracně obnovovat. Ke zpracování dřeva sloužila již zmíněná pila v Rokytnici. Dosud dobře prosperující cihelna začala v době první světové války zaostávat, k jejímu konci přispěl i rozsáhlý požár. Na opravu cihelny nestačily peníze a výroba se postupně omezovala.

Baron Felix zemřel bezdětný sedmého července 1918 ve vídeňském sanatoriu a nedožil se tak ani konce první světové války.⁶³ Dědicem hruboskalského panství se stal jeho

---

⁵⁹ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

⁶⁰ Na místě bývalého hřebčína dnes stojí benzínová pumpa.

⁶¹ Bubák (pozn. 36), s. 10.

⁶² *Ibidem*, s. 69.

⁶³ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

nejmladší bratr František Xaver, svobodný pán z Aehrenthalu, protože starší bratr Alois Leopold byl příliš zaměstnán svou diplomatickou kariérou. Právě Alois Leopold se však zapsal do historie ze všech pánů z Aehrenthalu nejvýrazněji.

Alois Leopold

Druhorozený syn Jana Bedřicha Lexy - Alois Leopold (1854-1912) - sice nežil na Hrubé Skále, ale přesto pokládám za důležité se o něm ve stručnosti zmínit.[3] Už jako mladík se rozhodl vstoupit na diplomatickou dráhu. Stal se vyslancem u carského dvora v Petrohradě a později působil v Paříži, do Ruska se však často vracel. Díky jeho zkušenostem jej císař František Josef I. v roce 1906 jmenoval rakousko-uherským ministrem zahraničí, což nebylo zejména v Německu kladně přijímáno právě pro jeho dobré vztahy s Ruskem. Po třech letech v této funkci se dočkal titulu rakouského hraběte. Do dějin se Alois Leopold zapsal především prosazením anexe Bosny a Hercegoviny v říjnu 1908, což byl jeden z hlavních důvodů vypuknutí první světové války.

Alois Leopold se dvacátého druhého července 1902 oženil s maďarskou komtesou Pavlinou Széchenyiovou a o půlnoci téhož dne novomanžele na Hrubé Skále slavnostně uvítal Aloisův bratr. Alois Leopold zemřel na leukémii ve Vídni pouhé dva roky po své matce, dne sedmnáctého února 1912, ve věku padesáti osmi let.⁶⁴ Vdova po Aloisu Leopoldovi bydlela potom až do své smrti v roce 1945 na zámku v Doksanech.

František Xaver

Třetí syn Jana Bedřicha Lexy - František Xaver (1861-1933) - zdědil panství po svém starším bratru Felixovi. Narodil se v roce 1861, stal se podobně jako jeho starší bratr rytmistrem jízdy. Stejně jako on se nikdy neoženil a nezanechal tak dědice. Hruboskalského i doksanského panství se vzdal ve prospěch svého třináctiletého synovce Jana Maria Felixe, protože se cítil dostatečně finančně zajištěn.

Jan Maria Felix z Aehrenthalu

Jan Maria Felix z Aehrenthalu (1905-1972) se narodil v Carskom Sělu poblíž Petrohradu, kde často se svou rodinou pobýval jeho otec, v té době velvyslanec v Rusku. Jan Maria vystudoval

---

⁶⁴ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

lesní inženýrství na Českém vysokém učení v Praze. Studoval tam spolu s Janem hrabětem Harrachem, který se později stal jeho švagrem. Po převzetí rozsáhlého majetku se vzdal vysokoškolského studia a zkušenosti místo toho získával na praxi u obchodní banky v Hamburku. Oženil se ve Vídni sedmého listopadu 1932 s Arnoškou Harrachovou (1903-1990) a „za tou příčinou upraveny pokoje a kuchyně k obývání, zaveden vodovod a elektrické osvětlení na zámku skalském.“⁶⁵ Podle Bubáka si manželé zdejší kraj skutečně zamilovali. V Praze se jim narodily tři děti - Jan Alois (1933-2008), Marie Karolina (1936) a Marie Pavlína (1941). Právě pro tyto manžele pracoval dlouhou dobu Josef Bubák, který na ně ve svých pamětech vzpomínal v dobrém: „vztahy našich rodin, i s Angrovými a vlastně s celou širokou rodinou pracovníků hruboskalského panství, byly příkladné, byly vskutku lidské a navýsost přátelské.“⁶⁶

Hruboskalské panství v době posledních Aehrenthalů

V době Jana Maria Felixe se panství rozkládalo ve dvou územně správních celcích – v okrese Turnov a Lomnice nad Popelkou. Celkovou výměru panství před první pozemkovou reformou určil Bubák na 4 321,15 hektarů. Udává zároveň seznam obcí spadajících pod panství, který zde pro názornost předkládám.⁶⁷

Obec:	území v ha:
Mašov	1 028,8 ha
Hrubá Skála	639 ha
Troskovice	471,1 ha
Vrcha-Kacanovy	347,3 ha
Újezd pod Troskami	244,5 ha
Rovensko pod Troskami	196,6 ha
Modřišice	180,3 ha
Sekerovy Loučky	163,9 ha
Holenice	156,1 ha
Olešnice	154,4 ha
Bělá u Turnova	150,3 ha

⁶⁵ Pamětní kniha obce Karlovice (pozn. 41).

⁶⁶ Bubák (pozn. 36), s. 11.

⁶⁷ Ibidem, s. 12.

Kněžnice	125,8 ha
Klokoč	107,7 ha
Veselá	129,7 ha
Vyskeř	87,5 ha
Tatobity	68,7 ha
Hnanice	26,8 ha
Ktová	18,5 ha
Turnov	15,4 ha
Rváčov	12,5 ha
Lestkov	5,8 ha
Karlovice	4,6 ha
Libuň	2,3 ha
Všeň	0,5 ha
Celkem	4 321,15 ha

K hruboskalskému patronátu patřily v době posledních Aehrenthalů tyto kostely: děkanský kostel sv. Mikuláše v Turnově, kostel sv. Matěje na Hruštici, kostel Narození Panny Marie v Turnově, kaple sv. Jiří v Přáslavicích, kaple sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích, kostel sv. Jana Nepomuckého na Valdštejně, kostel sv. Josefa na Hrubé Skále, kostel sv. Jana Křtitele v Újezdu pod Troskami, kostel sv. Václava v Rovensku-Týně, kostel sv. Vavřince v Tatobitech, kostel sv. Prokopa v Libuni a františkánský kostel v Turnově. Každý z kostelů znamenal pro vrchnost značné finanční i materiální břemeno, které však ani po pozemkové reformě nepřešlo na nové majitele a Aehrenthalové tak museli kostely financovat až do roku 1929, kdy se z břemena vykoupili.⁶⁸

Největší plochu panství zabíraly jednoznačně lesy, celkem přibližně 2 484 ha, významnou část tvořily také polnosti, 1 187 ha, nezanedbatelná část připadá na rybníky a potoky. Z toho se dá vyvodit, že rozhodující zdroj bohatství na panství tvořilo lesní hospodářství, o které se ve službách Aehrenthalů staral od roku 1858 rod Angerů. Z nich nejznámější byl asi Leopold Anger starší. Na panství zaměstnávali Aehrenthalové velký počet hajných, kteří dohlíželi jak na obory, tak částečně i na turisty.⁶⁹

Již dříve jsem uváděla, že na paství velmi vzkvétalo ovocnářství. Za dvorem Hrubá Skála rostly třešňové sady, pěstovaly se zde i sazenice, které se prodávaly na další panské

⁶⁸ Bubák (pozn. 36), 61-65.

⁶⁹ Ibidem, s. 22.

dvory. Aehrenthalská ovocná školka však byla zrušena v době pozemkové reformy. Na panství se nacházela i zelinářská a květinová zahrada v blízkosti dvora Valdštynsko. Zelenina se pěstovala jak pro potřeby zámku, tak i k prodeji na trzích v Turnově. Dříve využívané rybníky se často zanášely a proto Jan Maria rozhodl o jejich využití pro travnaté plochy. Největší plochu zaujímaly Věžický a Rokytnický rybník a rybník Nebák. Celková obhospodařovaná plocha rybníků v době Bubákova působení činila přibližně 60 hektarů.⁷⁰

Na panství se jezdilo do konce dvacátých let na koních. Poté, co se začala objevovat první auta, se však i hruboskalský pán začal po jednom poohlížet. Nakonec vybral vozidlo značky Ford a koně byli potom posláni na odpočinek. Panského kočího pana Laitnera vyslali do Prahy zařídit si autoškolu, po jejím absolvování přesto bývalý kočí nenašel dostatek odvahy, aby pracoval trvale jako řidič. Sloužil proto nadále jako poklasný, přičemž jezdil nadále se svými koňmi. Z těchto důvodů Jan Maria přijal nové šoféry a kočárovnu dal přebudovat na garáž.⁷¹

Úřadovny a byty zaměstnanců panství sídlily ve dvoře Hořensko.⁷² V době po první světové válce je nechal hruboskalský pán přesídlit přímo do hruboskalského zámku a ještě později byl pro zaměstnance adaptován penzion Podháj, nacházející se v těsné blízkosti zámku. Zde měl svoji úřadovnu i Bubák, který v pamětech vyjmenovává výhody svého úřadu: „*Můj počáteční příjem obnášel 700 korun československých měsíčně v hotovosti, k tomu zdarma zařízený pokoj, otop, osvětlení a litr čerstvého mléka denně.*“⁷³ Ve třicátých letech byli úředníci přemístěni do bývalé panské cihelny v Nudvojovicích a penzion Podháj sloužil pro letní byty. Bubák se narodil v roce 1900, narukoval jako osmnáctiletý mladík v lednu 1918 a prodělal tak ještě konec války na italském bojišti. Po návratu domů v listopadu 1918 pomáhal ještě s boji v příhraničí a na Slovensku. V té době se do čela ředitelství dostal Leopold Anger, kterého zástupce nezletilého dědice panství, kníže Lobkovic, vybral jako nejlepšího odborníka pro vedení a řízení celého panství..

Pozemková reforma

Po první světové válce nastaly mnohé očekávané změny, které se měly týkat i hruboskalského panství. Pozemková reforma se více nebo méně dotkla jak všech panských dvorů, tak i lesů a

---

⁷⁰ Bubák (pozn. 36), s. 44-45.

⁷¹ Ibidem, s. 86-88.

⁷² Hajní a lesníci bydleli v hájenkách na panství. V současnosti se některé z nich přeměnily například na restaurace.

⁷³ Bubák (pozn. 36), s. 16.

rybníků. Celková výměra půdy ponechané původnímu vlastníku neměla podle záborového zákona z roku 1919 překročit 150 hektarů orné nebo 250 hektarů zemědělské půdy. Takzvané zbytkové statky se přidělovaly zájemcům, obvykle z okruhu panství, ale i družstvům a podnikům podporovaným státem.⁷⁴ Kvůli nařízení pronajímali Aehrenthalové většinu hruboskalských dvorů hned po skončení války. Dvůr Hrubá Skála přidělili akademickému malíři Ludvíku Vacátkovi, který se ale neprojevil jako dobrý hospodář a práci na statku zanedbával. Po nějakém čase a několika nezdařených odprodejích nabídl chátrající statek zpět hraběti Aehrenthalovi.

Z původních sedmi dvorů tak zůstal velkostatku jen dvůr Hořensko, od něhož však pronajímali Aehrenthalové půdu místním obyvatelům. Celková plocha půdy, která zůstala velkostatku po provedení pozemkové reformy, činila 3057 hektarů. Při reformě se nezabírala žádná lesní půda, oproti tomu ze zemědělské půdy Aehrenthalům zůstalo pouze přibližně 277 hektarů. V tomto rozsahu zůstal velkostatek až do svého zániku v roce 1945.⁷⁵

Další problémy nastaly s oceňováním aehrenthalského majetku pro vypočítání základu nových daní. Daně a dávky si vyžádaly velké částky peněz, které však nemohly být zaplacený z volných prostředků. Rozprodával se proto majetek jak na doksanském, tak i na hruboskalském panství.⁷⁶

Dvacátého třetího března 1921 se konala schůze okresní správní komise, kde se projednával návrh na prohlášení zámku Hrubé Skály s okolními lesy, zříceninami Trosek a Valdštejna, lázněmi Sedmihorkami a penzionem na Podhájí za národní park. Hruboskalský zámek se měl stát letním sídlem prezidentů Československé republiky. Jako další možnost se zdála ta, že zámek bude sloužit „*pro rekonvalescenty neb pro jiné sociální hygienické sociální účely. Ministerstvo školství a národní osvěty zaujalo k žádosti stanovisko zamítavé, uvádějíc za hlavní důvod, že zdejšímu kraji nehrozí nebezpečí odnárodnění.*“⁷⁷ Zámek byl tak podle výnosu Státního pozemkového úřadu v Praze ze dne dvacátého osmého června 1928, číslo 1.73.424/20-II/2, nadále ponechán původním vlastníkům.

Dalším bodem nutným k projednání byla reforma v oblasti lesních pozemků a rybníčního hospodářství. Utvořil se tedy poradní sbor, který měl za úkol zabývat se těmito otázkami. Jeho předsedou se stal lesní inženýr Leopold Anger. S přípravnými pracemi se začalo v roce 1926 a na prvních zasedáních poradní sbor přijal pracovní program. „*Pracovní sbor byl ustaven proto, aby (...) co nejpřesněji formuloval obecně přijatelný názor na samu*

⁷⁴ Jakl – Jakubec – Navrátil et al. (pozn. 28), s. 116-117.

⁷⁵ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

⁷⁶ Bubák (pozn. 36), s. 103.

⁷⁷ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

podstatu zamýšlené reformy lesní i rybníční. Šlo vlastně současně o přísně odborný posudek specialistů na to, jak by měla taková reforma vypadat, aby plně vyhověla požadavkům demokracie, svobodě podnikání v daných oborech, a jež by zároveň byla pokrokem hospodářským a souběžně zaručovala trvalý hmotný i mravní úspěch a zaměstnancům dala záruky přiměřeně zajištěných životních podmínek.“⁷⁸ Na prvním místě v programu stálo zestátnění půdy lesního a rybníčního hospodářství. Výsledky jednání shrnuli účastníci v Pamětním spisu. V té době se sváděl boj s finančními skupinami, které měly zájem na rozparcelování hruboskalských lesů. Tyto speciální otázky sbor také projednával a nakonec je jednohlasně zamítl. Připomeňme, že majoritní pán Hruboskalska byl mladý a nejspíš nezkušený Jan Maria Felix Lexa, čehož snad chtěli využít podpůrci myšlenky parcelace k přijetí jejich návrhů.⁷⁹ I díky veřejnému zájmu se podařilo udržet hruboskalské lesy jednotné.

Hruboskalsko v době druhé světové války

Během války za správu hruboskalského zámku zodpovídal právě Bubák, stejně jako za správu všech podniků a pronajatých objektů, jako například lázní Sedmihorek, penzionu Podháj, restaurace na Valdštejně a jiných.⁸⁰ V pamětech se zmiňuje, že v letech hospodářské krize i během okupace se na Hruboskalsku žilo poměrně poklidným životem, což bylo dáno hlavně zemědělským zázemím velkostatku. Přes existenci různých vyhlášek, které nařizovaly nárok rodin na množství potravin, fungovala mezi zaměstnanci interní dohoda, podle níž dostal každý zaměstnanec jistý tajný příděl jídla. Většinou si zaměstnanci přilepšovali ovocem a zeleninou ze sadů a zahrad, ale také masem.⁸¹

Před začátkem války byl vydán říšský výnos, podle něhož patřili všichni obyvatelé protektorátu Čechy a Morava, kteří bydleli k datu prvního března roku 1910 na rakouském státním území, mezi říšské státní příslušníky. Pravdou zůstává, že otec i dědeček Jana Marii se k německému hlásili po celý život. Otec Jana Maria Lexy s rodinou bydlel ve Vídni a tak se tato povinnost vztahovala i na jeho syna. „*Jen díky některým protiopatřením ...byl Jan Maria Felix Lexa dočasně osvobozen od vojenské služby*“,⁸² popisuje nastalou situaci Bubák. V Turnově se v roce 1939 usadilo několik německých rodin, kterým se nezamlouvala tato benevolence

---

⁷⁸ Bubák (pozn. 36), s. 24.

⁷⁹ Ibidem, s. 27.

⁸⁰ Ibidem, s. 81.

⁸¹ Ibidem, s. 98.

⁸² Ibidem, s. 81.

k panskému rodu, a tak se jim podle Bubáka podařilo dosáhnout toho, že Jan Maria nakonec nastoupil jako prostý voják na frontu. Na západní frontě jej zajali Američané a později musel jako zajatec vykonávat překladatelskou službu, protože ovládal dobře francouzštinu a angličtinu. S rodinou se po válce setkal v Bavorsku, kam se jeho strýc, manželka a tři děti přestěhovali po odsunu. Na Hrubou Skálu se Jan Maria Felix Lexa už nevrátil. Veškerý majetek byl Aehrenthalům zabaven v roce 1948.

Hruboskalsko po druhé světové válce

Po válce provedli pracovníci památkového ústavu v Praze zajištění mnohých hradů a zámků v severních Čechách – mezi nimi i Hrubé Skály. Zámek měl podobný osud jako ostatní šlechtická sídla, mezi lety 1948-1952 zde fungovalo vzdělávací středisko pro dělníky. Později se zámek změnil, podobně jako lázně Sedmihorky, na zotavovnu Revolučního odborového hnutí (ROH). Změnila se i funkce mnoha hospodářských objektů. Z bývalých pstružích sádek vznikly bazény pro rekreační účely. Podsemínský rybník sloužil pouze jako zásobárna vody, která přiváděla vodu na stejnojmenný mlýn. Pílský rybník fungoval pro změnu jako koupaliště pro hosty z Lázní Sedmihorek. V roce 1945 udělila okresní rolnická komise zkonfiskovanou cihelnu městské obci a z té se stal podnik s názvem *Městská cihelna Turnov*.⁸³

---

⁸³ Jakl – Jakubec – Navrátil et al. (pozn. 28), s. 43.

Zámek Hrubá Skála

Zámek Hrubá Skála se řadí mezi nejoblíbenější cíle výletů po Českém ráji a zároveň je jedním z jeho symbolů. Může nás tedy překvapit, že o jeho novější stavební historii víme tak málo. To způsobuje především fakt, že archivní materiály nebyly donedávna zpracovány a značná část podkladů, především k novogotické přestavbě, v archivu chyběla. Většinu archivních materiálů k přestavbám v 19. a 20. století nalezneme dnes ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, stavební plány Josefa Schulze, Josefa Pruvota a Heinricha Ferstela uchovává Národní technické muzeum v Praze. Právě zde jsem při prohlížení Schulzových nákrešů točitého schodiště objevila i několik Grueberových plánů k úpravám zámku na konci padesátých let 19. století, které neuvádí žádná literatura ani stavebně historické průzkumy. Archiv uchovává také velké množství aehrenthalské korespondence, která zatím čeká na své zpracování.

Starší dějiny Hrubé Skály

Starší dějiny zámku, dříve hradu, Hrubá Skála zpracoval August Sedláček, z jehož dosud nepřekonaného díla dodnes historici čerpají informace - v tomto ohledu nejsem výjimkou.⁸⁴ Podstatné objevy k nejstarší historii hradu přinesl archeologický průzkum z roku 2006.⁸⁵ Historici a archeologové, kteří se zabývají hrady v Českém ráji, se shodují na tom, že Hrubá Skála vznikla v první polovině 14. století. Původní hrad se rozkládal na dvou podélných skalních blocích oddělených průrvou. Jeho jádro se nacházelo na východnějším z nich, naproti tomu zástavba západního bloku bývá označována jako předhradí. Podle Tomáše Durdíka obvodová hradba s branou, skrytá dnes v mase dlouhého jihozápadního křídla, představovala nejstarší hradní konstrukci.⁸⁶ Na toto křídlo navazoval z jihu obytný palác. V době gotiky vznikl nejspíše i druhý palác na severovýchodě, což navozuje představu, že se mohlo původně jednat o dvoupalácovou hradní dispozici.⁸⁷ Pod severovýchodním palácem se ukrývají sklepy tesané přímo do skály, v nichž dnes stejně jako v 19. století žili netopyři, jak

---

⁸⁴ August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého, Díl desátý, Boleslavsko*, Praha 1895, s. 43-55.

⁸⁵ Petr Hartman – Jan Prostředník, Archeologický výzkum Hrubé Skály v roce 2006, in: *Sborník národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci*, Liberec 2007, s. 132-142.

⁸⁶ Tomáš Durdík, Hrady Českého ráje, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 100.

⁸⁷ Hartman – Prostředník, Archeologický výzkum Hrubé Skály v roce 2006 (pozn. 85), s. 132.

nám dokázal August Sedláček.⁸⁸ Mohutná věž snad v době začátků hradu ještě nestála. Durdík nepochybuje o tom, že Hrubá Skála patřila k náročnějším šlechtickým sídlům v oblasti Českého ráje. Snad okolo přelomu 15. a 16. století prodloužili tehdejší majitelé jihozápadní křídlo směrem dále na jih a nejpozději v tomto období se mělo stát součástí hradu i dnešní předhradí.⁸⁹

Předsunutě opevnění hradu ve středověku tvořila takzvaná Prachovna. Skálu stojící na strategickém místě před hradem tehdejší majitelé hradu důkladně opevnili, aby se jí nemohl zmocnit nepřítel. Podle archeologických průzkumů stála v rohu skalního ostrohu hranolová věž o čtvercové základně a dodnes se zachovaly i zbytky původních valů. V pozdějších dobách ukládali majitelé hradu do Prachovny střelný prach, z čehož vzešlo její pojmenování.

V této době stály nedaleko od sebe dva hrady s původním jménem Skála, což dělá dodnes problémy historikům, kteří se zabývají jejich středověkými a raně novověkými dějinami. Ve starých pramenech lze velmi obtížně rozlišit, o který z obou hradů jde. Tento zmatek vedl na přelomu sedmnáctého a osmnáctého století k odlišení jmen obou hradů. Větší hrad získal oficiální pojmenování Gross Skall, do češtiny překládáno jako Velká nebo Hrubá Skála, menší hrad pojmenovali Klein Skall, tedy Malá Skála. Do 16. století se na Hrubé Skále vystřídalo mnoho majitelů, mezi nimi Valdštejnové, páni z Pardubic, Vartemberkové, páni z Jenštejna nebo Zajícové z Házmburka.

Renesanční a barokní přestavba zámku

V 16. století vlastnil hrad a okolní panství rod Smiřických, který také v blíže neurčené době v 16. století přeměnil hrad v renesanční zámek. Vedle nutné obrany vyvstala do popředí i reprezentativní funkce jejich sídla. Renesanční přeměna se týkala velkou měrou interiérů, všechny existující místnosti přízemí a řadu místností v patrech nechali Smiřičtí sklenout. Zámek rozšířili a uzavřeli jej tak do tradiční trojkřídlé dispozice, kterou však ovlivňuje velikost a nerovný terén skalního bloku, na kterém stojí. Nad průrvou na východní straně by nemohla stát nová budova, lemuje ji proto pouze kamenné zábradlí, umožňující pohled do hluboké skalní strže.⁹⁰ Majitelé propojili dvě zámecká křídla za pomoci renesanční lodžie v severní části.

---

⁸⁸ Sedláček (pozn. 84), s. 47.

⁸⁹ Durdík (pozn. 86), s. 99-106.

⁹⁰ Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, František Gabriel, Stavebně historický průzkum, zámek Hrubá Skála, Česká Lípa 2003, s. 72.

Smiřičtí zámek vlastnili až do bitvy na Bílé hoře, kdy jejich panství převzal Albrecht z Valdštejna. Po jeho smrti se zde postupně vystřídalo vojenské obsazení generála Gallase, Kollareda, po nich saské vojsko a nakonec Švédové, přičemž panství zůstalo po jejich nájezdech dokonale vypleněno. Turnov v té době vyhořel, ale skalský zámek se údajně Švédům ubránil. Císařská vojska Švédy z Turnovska vytlačila teprve roku 1646. Po těchto nájezdech vydal císař nařízení o zničení hradů Skály a Kosti, aby je v budoucnu nemohl obsadit nepřítel. Snad pro nedostatek financí nebyl rozkaz vyplněn. Po mnoha letech válečných útrap se na zámku roku 1674 opět usadili Valdštejnové, kteří Skálu drželi dalších sto čtyřicet sedm let.

Stavební činnost na Hrubé Skále vrcholila v první polovině 18. století za Marie Markéty z Valdštejna. Zámek opravovala po požáru z roku 1710, nechala rozšířit renesanční budovy, v roce 1724 dala postavit zámeckou kapli a dva kamenné mosty.⁹¹ Dva roky před prodejem zámku Aehrenthalům opravili Valdštejnové arkádovou lodžii, jak dosvědčoval dnes zakrytý nápis.⁹²

Obnoweno nákladem

Frantisska Adama

Hraběte z Waldsteina

Wartenberga.

MDCCCXIX.

Na začátku 19. století zámek poničil další požár, po němž Valdštejnové nahradili dřevěné stavby na předhradí kamennými.

Kostel svatého Josefa na Hrubé Skále

Hrabě Josef Karel Emanuel z Valdštejna (1755-1814) zrušil zámeckou kapli v jihozápadním rohu zámku a namísto ní založil v zámeckém předpolí kostel svatého Josefa.[4] *„Nejdřív bývala na Skále jenom zámecká kaple a sice do toho kouta zámku vedly dveře za kašnou, do tří dveří se šlo do zámecké kaple, kde služby Boží konány bývaly. Na začátku roku 1800 byl nynější kostel nový vystavěn na skále a sice v prvním place při lokálii. Pamatuju se, když jsem v roce 1809 na Skále na cvičení připravován býval ke zpovědi, byl již kostel vystavěn, ale*

---

⁹¹ Miroslav Cogan, Ke stavebnímu vývoji mostů na Hrubé Skále a Valdštejně, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 1, 1988, s. 56.

⁹² Franz Alexander Heber, *Die Burg Groß-Skal in Böhmen*, Prag [mezi 1846 a 1866], s. 10.

tenkrát ještě nebyl posvěcen. Velebný pán na kóru cvičíval. Hruboskalský kostel byl vystaven od hraběte Josefa Valdštejna a byl teprv 1812tým roce vysvěcen. Zakladatel jeho zemřel r. 1813 a pochován jest v kryptě pod hlavním oltářem v uniformě generála. V tomto roce zřízena byla také fara na Skále, ježto v Přáslavicích byla právě toho roku zrušena.“⁹³ Kostel v novogotickém stylu vystavěl údajně Jindřich Hausknecht. Obdélný jednolodní kostelík s polygonálním presbytářem vybavila novogotickým dřevěným zařízením firma řezbáře Petra Buška ze Sychrova.

Hrubá Skála v rukou rodu Aehrenthalů

Poničený hrad prodal František Adam z Valdštejna (1759-1832)⁹⁴ v roce 1821 Janu Lexovi rytíři z Aehrenthalu. Jan Antonín Lexa na zámku nepodnikl větší stavební změny, alespoň v pramenech o nich nejsou žádné zprávy.

Podle karlovické kroniky se na zámku pracovalo již před rokem 1856: „*Již několik let přestavuje se skalský zámek, takže není je již viděti, jak vyhlížel starý bez věží a jak nyníjší.*“ I z Grueberových dopisů Janu Bedřichu Lexovi vyplývá, že zde práce probíhaly už před rokem 1856.⁹⁵ Zámek před Grueberovou přestavbou si můžeme představit díky kresbám v publikaci Franze Alexandra Hebera.[6] Není však docela pravda, jak uvádí kronikář, že by zámek před přestavbou neměl věž. Hlavní věž přiléhající k severozápadnímu křídlu totiž jenom o něco málo převyšovala zámecké křídlo a nebyla proto příliš výrazná. Podle vysokého sanktusníku poznáme na Heberově kresbě presbytář zámecké kaple. Veškeré nárožní vížky a štíty chybí a zámecká křídla kryjí dosud mansardové střechy.⁹⁶

To, že Jan Bedřich Lexa svěřil přestavbu zámku Hrubé Skály právě bavorskému architektu Bernhardu Grueberovi, není jistě náhoda. Grueber pro Aehrenthalů přestavoval jejich pražský palác a s historizujícími přestavbami šlechtických sídel měl již bohaté zkušenosti. Grueber v roce 1850 navrhl pro Rohany přestavbu jejich rodového sídla - zámku Sychrova. Už v roce 1836, tedy ve svých devětadvaceti letech, pro ně pravděpodobně obnovoval kostel svatého Filipa a Jakuba ve Všeni.⁹⁷

Rohanové si s rodinou Aehrenthalů byli blízcí nejen tím, že jejich panství spolu sousedila, sdíleli také podobné zájmy a společně se účastnili významných akcí v regionu. Ve

⁹³ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

⁹⁴ František Adam z Valdštejna byl synem Karla Josefa z Valdštejna, který založil kostel svatého Josefa na Hrubé Skále.

⁹⁵ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Ústřední správa Aehrenthalové, inv. č. 59, kt. 24 Vyúčtování stavebního dozoru prof. Gruebera, 1848-1865.

⁹⁶ Franz Alexander Heber, *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser, Zweiter Band*, Prag 1844, s. 106-107.

⁹⁷ Emanuel Poche (red.), *Umělecké památky Čech 4, (T-Ž)*, Praha 1982, s. 286.

spojení s těmito šlechtickými rodinami Grueber vnesl nový architektonický výraz do krajiny Českého ráje a z toho důvodu bych ráda na tomto místě jeho činnost více přiblížila.

Bernard Grueber

Grueber pochází ze Švábského Donauwörthu, kde se narodil 27. března 1806. Od útlého dětství žil s otcem v Mnichově a zde také navštěvoval gymnázium. Ve výtvarném vzdělání pokračoval na akademii výtvarných umění, nejprve se zabýval malbou a teprve později přešel k architektuře. Grueberovi nelze upřít kresebný talent, který je dobře patrný při listování jeho knihami, které sám ilustroval. Od roku 1830 pracoval jako asistent u známého architekta Josefa Daniela Ohlmüllera,⁹⁸ kterému pomáhal při stavbě kostela ve městečku Au u Mnichova, vedl i přípravu restauračních prací k dómu v Regensburgu. V roce 1833 Gruebera povolali k vyučování na místní královské polytechnické škole, mimo to podnikl i studijní cestu po Itálii, jak zmiňuje jeho životopisec Karl Lind.⁹⁹

Grueber našel první inspiraci jak u antických, tak i renesančních staveb, které poznal na své italské cestě. Jeho začátky se tedy nesly v jednoduchém stylu inspirovaném právě italskými renesančními a antickými stavbami. Italské vzory však používal i v době své největší slávy, kdy jej široká veřejnost znala jako „novogotika“. Pokud při stavbě používal gotické tvarosloví, neodvažoval se příliš experimentovat, jeho stavby se proto vyznačují jednoduchostí a umírněností tvarů spíše než bohatostí, což se může jevit jako paradox, když víme, že si oblíbil tvarosloví vrcholné gotiky. Grueber se také snažil o symetričnost, spojovanou častěji s antikou a renesancí než s gotikou. „*Grueber rozhodně nesdílel postoj anglických romantiků, kteří nepravidelnost a z ní plynoucí malebnost považovali za přednost. Pro něj představovala neméně vážnou vadu na kráse (...) jako torzální stav.*“¹⁰⁰ Z toho důvodu nedokázal přijmout nepravidelnost ani u staveb Petra Parléře, kterého jinak velmi obdivoval. Jeho styl můžeme popsat jako spojení antické jednoduchosti v základu stavby s aplikacemi bohaté gotické ornamentiky.

Přestavbu vltavského nábřeží, jednu z jeho prvních pražských realizací, hodnotila veřejnost i odborníci jako velice zdařilou. Ve čtyřicátých letech následovaly přestavby šlechtických paláců. Tehdy přestavoval pro Aehrenthaly palác ve Štěpánské ulici v Praze, kde využil své bohaté zkušenosti s mnichovskou architekturou. Snad díky dobré zkušenosti při

---

⁹⁸ Josef Daniel Ohlmüller (1791-1839) působil jako architekt především v Bavorsku.

⁹⁹ Karl Lind, Bernhard Grueber, *Mittelungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale* VIII, 1882. s. 147-148, zde s. 148.

¹⁰⁰ Jindřich Vybíral, *Česká architektura na prahu moderní doby : devatenáct esejí o devatenáctém století*, Praha 2002, s. 53.

přestavbě pražského paláce Aehrenthalové Gruebera pověřili úpravami na chrámu Narození Panny Marie v Turnově a o něco později i přestavbou zámku Hrubé Skály. V Praze přestavoval v té době také dvě nemocnice. To, že si jej odborná veřejnost stále vážila, se odráželo i v jeho zakázkách. Vyjadřoval se k rekonstrukci hradu Karlštejna, měl vypracovat plány pro přestavbu chrámu svaté Barbory v Kutné Hoře a dokonce i pro jednu část pražské Staroměstské radnice.¹⁰¹ Ke všem stavebním pracím se přidala i činnost na pražské akademii.

Grueberova činnost na pražské akademii

V Čechách dosud pro architekty existovalo pouze inženýrské školení. Zájemci o tento obor proto odcházeli na školy do zahraničí, především do Německa.¹⁰² Ve čtyřicátých letech prováděl velké změny Christian Ruben (1805–1875). Plánoval velkou modernizaci pražské akademie spojenou se založením školy architektury, s čímž mu měli pomoci odborníci ze zahraničí. Nové myšlenky na poli architektury přicházely v té době z Mnichova a proto se Ruben rozhodl na akademii povolat Gruebera coby nadějného architekta.

V roce 1845 už Grueber vyučoval na škole perspektivu a nauku o stavebnictví. Učení podle jeho metod probíhalo formou osvojování historických stylů a kreslení podle předloh. Studenti, kteří už prošli základním studiem, navrhovali svoje vlastní projekty, přičemž používali vybrané historické styly, z nichž převažovaly ty středověké.

Grueber stále pracoval v Praze i mimo ni jako architekt a jeho jméno se často objevovalo ve spojení s obratem od klasicismu k architektuře historismu. Díky své společenské obratnosti získal podporu od českého zemského sněmu, který mu poskytl finanční pomoc na vydání díla *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen*. Díky putování za zakázkami Čechy dokonale poznal, jak se sám zmínil: „*Putoval jsem od vesnice k vesnici, dokud neměl dostatečně jasno.*“¹⁰³ Vytvořil si jakýsi přehled všech českých středověkých památek, který postupně doplňoval a rozšiřoval, z něj potom vycházel při psaní *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen*. Důkladně prozkoumal především objekty, na jejichž opravě či přestavbě se sám podílel.

---

¹⁰¹ Emanuel Poche – Dobroslav Líbal – Eva Reitharová. *Praha národního probuzení : Čtvero knih o Praze : architektura, sochařství, malířství, užité umění*, Praha 1980, s. 100 a 120.

¹⁰² Antonín Matějček, Dějiny Akademie výtvarných umění v přehledu, in: *Almanach Akademie výtvarných umění v Praze, vydaný k stovčátému výročí založení ústavu 1926*, Praha 1926, s. 5-55, zde s. 25.

¹⁰³ Bernhard Grueber, *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen, Theil I*, Wien 1871, s. IV.

Publikační činnost – „Die Kunst des Mittelalters in Böhmen“

V sedmdesátých letech Grueber začal s vydáváním čtyřsvazkového díla *die Kunst des Mittelalters in Böhmen*. Přes některé nedostatky šlo o první takto rozsáhlou souhrnnou práci dokumentující české středověké umění. Vydání knihy podpořilo ministerstvo kultu a vyučování, část nákladů uhradila centrální komise.

Některými stavbami se Grueber zabýval se zvláštní pečlivostí, jako například chrámem svaté Barbory v Kutné Hoře, stavbami Karla IV. a katedrálou svatého Víta na Pražském hradě. Na „umění středověku“ měla navázat kniha o renesančním umění v Čechách, ale myšlenku už Grueber nestihl realizovat. Můžeme z toho vyvodit, že Grueber nezavrhoval renesanční umění a choval k němu naopak velký obdiv, což dokazují některé z jeho stavebních realizací.¹⁰⁴

Nesporným faktem zůstává Grueberovo výrazně nacionalistické smýšlení. Věřil, že česká kultura je součástí německé kultury, což dokazoval tím, že většinu českých památek stavěli němečtí architekti. Velmi striktně označoval jiné než germánské národy za „nepřátelské“ a ve snaze to dokázat se vracel až do dob stěhování národů.¹⁰⁵ Pravděpodobně své názory vyostřoval s růstem českého národního hnutí. Jeho slova působila v době národnostních třenic jako rozbuška a česká odborná veřejnost nenechala na své reakce dlouho čekat. Gruebera stále častěji kritizovali nejen pro jeho vyhraněné názory ale i pro jeho architekturu. Do nejhlubší izolace se Grueber dostal po vydání *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen*, jak zmiňuje jeho životopisec: „přesídlení do Prahy nepřineslo Grueberovi nic dobrého (...) poznal Čechy brzy lépe než kdokoliv jiný, přesto zde byl cizincem a nenaučil se příliš dobře českou řeč“¹⁰⁶. Opakem tohoto zavrhování německých architektů byla heroizace jejich českých kolegů.¹⁰⁷

Velkou pozornost věnoval Grueber katedrále svatého Víta v Praze. Katedrála pro něj představovala symbol celé středověké epochy.¹⁰⁸ Z toho důvodu považoval rozluštění dějin chrámu za svůj prvořadý úkol. V Grueberově případě lze vyčíst jakousi snahu o poněmčení stavitelů chrámu, když se pokusil interpretovat špatně čitelné nápisy pod bustami v triforiu. Petra Parlěře, o jehož německém původu neměl pochyby, považoval za génia a srovnával ho

---

¹⁰⁴ Martin Horáček, Bernhard Grueber a jeho příspěvek k počátkům novorenesance v Čechách, *Umění* LI, č. 1, 2003, s. 30-43.

¹⁰⁵ Bernhard Grueber, *Die Elemente der Kunstthätigkeit*, Leipzig 1875, s. 232.

¹⁰⁶ Lind (pozn. 99), s. 148.

¹⁰⁷ Vybíral (pozn. 100), s. 16-17.

¹⁰⁸ Grueber, *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen, Theil 1* (pozn. 103), s. 2.

s Michelangelem.¹⁰⁹ Obdivoval Parlěřovu představivost a novátorský přístup, nedokázal se však vypořádat s asymetrií, která pro středověké stavitele včetně Petra Parlěře nepředstavovala problém. Gotiku tak posuzoval podle vlastního cítění a odchylky od symetrického konceptu považoval za „*schválnosti, které jsou gotické architektuře vzdálené.*“¹¹⁰ V době, kdy žil Grueber v Praze, byla činnost na obnově chrámu svatého Víta nejhorlivější, on sám ale nikdy nedostal výzvu ke spolupráci na dostavbě ani k činnosti ve spolku pro dostavbu dómu.

Grueber proslul neobyčejnou vitalitou a plíí, někteří jeho němečtí kolegové v něm spatřovali takřka renesančního člověka. Často přispíval svými kritikami do architektonických a památkářských periodik, zajímal se o výstavy věnované architektuře, zaujmou například jeho komentáře k výstavě soutěžních projektů na české Národní divadlo.¹¹¹

Již kolem třicátého roku života Gruebera v Řezně postihlo sluchové onemocnění, kterým trpěl celý zbytek života. Ve stáří téměř přišel o sluch. Jeho přítel Josef Bayer o Grueberovi uvedl, že mluvil velmi rád a dobře, protože ale ostatní neslyšel, vedl často dlouhé, přesto krásné monology. Díky své nemoci zažíval osamělost, která mu dala jistou osobitost v myšlenkovém životě, již nechyběl ostrý úsudek. Oženil se krátce před příjezdem do Prahy a z jeho manželství vzešlo deset dětí. Nikdy se nenaučil dobře česky, což mu k uznání od českých historiků nepřispělo. V šedesátých letech zažívala velké problémy i škola architektury, kterou Grueber vedl. Postupem času stále klesal počet žáků a Grueber přednášel už pouze dějiny umění. V roce 1870 byl ze školy propuštěn. Tři roky na to odešel zpět do rodného Bavorska, kde strávil zbytek života a kde také ve Schwabingenu u Mnichova 12. října 1882 zemřel.¹¹²

Grueberova přestavba zámku Hrubá Skála mezi lety 1856-1859

Snad až do Grueberovy novogotické přestavby převažovala v architektuře zámku slohově renesance. Nevíme, kdy přesně se Grueber s Janem Bedřichem Lexou dohodli na přestavbě jeho sídla, jisté je, že práce začaly v roce 1856.

---

¹⁰⁹ Grueber, *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen, Theil 1* (pozn. 103), s. 48.

¹¹⁰ Bernhard Grueber, *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen, Theil 3*, Wien 1877, s. 42.

¹¹¹ Bernhard Grueber, Letošní výstava plánů konkurenčních na stavbu národního divadla českého, *Zprávy spolku architektů a inženýrů v Čechách I*, 1866, s. 25–28.

¹¹² Lind (pozn. 99), s. 148.

Grueber vytvořil celkem šestnáct plánů k přestavbě zámku.¹¹³ V archivu Národního technického muzea ve fondu Josefa Schulze se mi podařilo nalézt celkem pět Grueberových návrhů na přestavbu a jeden půdorys zámku. Některé z těchto návrhů průčelí však Grueber z neznámých důvodů nerealizoval. S pomocí těchto plánů a korespondence, kterou Grueber vedl s Janem Bedřichem Lexou, si můžeme poměrně dobře zrekapitulovat, jak přestavba vypadala.¹¹⁴ Grueber popisuje svou přestavbu chronologicky, rozhodla jsem se tedy jeho členění ponechat.¹¹⁵

1856

Z dopisů vyplývá, že rokem 1856 započaly všechny přípravné práce před začátkem přestavby. Při přípravných pracích se ukázalo, že rekonstrukce starých renesančních arkád v severním křídle zámku nebude možná, navrhoval ji proto nahradit novotvarem. Zmiňuje se o dokončení zámecké věže a jejím zajištění za pomoci nových opěráků. Z tohoto popisu vyplývá, že věž nepřestavoval Grueber, ale někdo jiný již před rokem 1856. Ani v konečném vyúčtování Grueberových prací o ní nenajdeme žádné zmínky, což nám tuto domněnku potvrzuje. Že musela být věž v blíže neurčené době navýšena a ukončena novou dlátovou střechou, lze zjistit z průzkumu jejího zdiva. Do výšky třetího patra vidíme hrubě otesané kameny, ovšem zdi dalšího patra a nástavby nad ochozem tvoří precizně opracované kamenné kvádry. Tento předěl je dobře viditelný pouhým okem.

1857

Počátek samotné novogotické přestavby klade Grueber do roku 1857. Začalo se pracovat na severním zámeckém křídle a starém jižním paláci. Fasáda severního zámeckého křídla byla kvůli svému stáří a složitému terénu nejednotná a Grueber se o její sjednocení ani příliš nepokoušel, pouze použil stejný jednoduchý tvar pro všechna okna. Naopak se snažil fasádu rozčlenit pomocí rizalitů, které ještě zvýraznil vysokými štíty, nárožními věžičkami a fiálami, aby tak vynikla její malebnost. Zaujme také ozdobný arkýř na krakorcích. V jižním

---

¹¹³ Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Josefa Schulze, Zámek Hrubá Skála, inv.č. LHB-A 13.03.02

¹¹⁴ Gruber v korespondenci používal jinou terminologii pro popis zámecké budovy. Psal-li o „hlavní budově“, měl na mysli palác v jižní části zámku, za „starou budovu“ označuje palác na východě, na nějž navazuje zámecká věž.

¹¹⁵ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Ústřední správa Aehrenthalové, inv. č. 59, kt. 24 Vyúčtování stavebního dozoru prof. Gruebera, 1848-1865.

palácovém křídle měl Grueber dokončit dva „*pěkně zdobené*“ vestibuly. Bohužel veškerá interiérová dekorace v této části zámku zmizela a z tohoto popisu ani nelze určit, které konkrétní místnosti Grueber myslel.

1858

V roce 1858 započala stavba „*jednoho z hlavních portálů*“. Grueber měl snad na mysli velice zdobný portál jižního zámeckého paláce. Tvar stlačeného lomeného oblouku, který pro portál použil, nalezneme i u architektonických dalších staveb – například u průjezdu do parku na zámku Sychrově. Portál propojil s oknem v patře pomocí malého balkónu a celek vyzdobil jemným gotizujícím kružbovím. S portálem korespondují čtyři okna v patře zdobená kytkami a fiálami, která Grueber chtěl původně použít pro celý jižní palác.[8]

V tomto roce se uskutečnila i plánovaná přeměna renesančních arkád v severním křídle. Arkády se původně nacházely ve dvou patrech nad sebou, ale Grueber nechal spodní patro zazdít a arkády nahradit okénky. Sloupy arkád horního patra nahradil novými.

Stavební činnost se poté přesunula směrem k zámecké věži. Grueber u věže přistavěl terasu se zábradlím připomínající cimbuří. Zmiňuje se také o dokončení „*verandy*“, která na terasu měla navazovat. Nejspíše šlo o krytou stavbu před věží, kterou vidíme i na jeho plánech. Dnes však na tomto místě žádná veranda nestojí a lze tedy usuzovat, že ji pozdější majitelé nechali zbořit. To, že před věží krytá veranda skutečně stála, dokládá i drobná kresba v Sedláčkových *Hradech, zámcích a tvrzích* z roku 1895.¹¹⁶ Díky ní si můžeme udělat obrázek i tom, jak vypadala Grueberem přestavená arkádová lodžie¹¹⁷ s původním točitým schodištěm před tím, než jej na začátku 20. století přestavěl Josef Schulz.[12]

1859

V roce 1859 dokončoval Grueber všechny dříve započaté práce a to konkrétně severní a jižní křídlo se zdobným portálem, terasu, verandu i arkádovou lodžii. Upravovala se průčelí všech křídel směřující do dvora, také všechna schodiště a chodby.[10]

Je jisté, že mnoho dalších plánovaných změn už Grueber nerealizoval. Z těch nejdůležitějších prací mohu zmínit druhou zámeckou věž, která na plánu působí ještě mohutněji než věž původní. Podle plánu měla stát na místě presbytáře bývalé zámecké kaple,

---

¹¹⁶ Sedláček (pozn. 84), s. 53

¹¹⁷ Dnes je celé severní křídlo až do výše druhého patra zarostlé břechťanem a Grueberovy stavební přeměny tak nejsou dobře patrné.

tedy při jižním paláci.[7] Téměř totožný návrh pro věž Grueber vypracoval pro zámek Sychrov. Na Sychrově sice byla věž postavena, nikoliv však podle Grueberových plánů, ale podle návrhu knížecího stavitele Josefa Pruvota.¹¹⁸ Druhá hruboskalská věž měla být válcová, zhruba ve dvou třetinách výšky ukončená ochozem s cimbuřím. Nástavbu nad ochozem o osmiboké základně plánoval Grueber zakončit malou plošinou, která by umožňovala rozhled do širokého okolí.

Na některé práce Grueber osobně dohlížel. To většinou v případech, kdy se jednalo o složitější práci, jako například dlouhé jihozápadní křídlo nebo portál jižního paláce. Každý návštěvník, který přichází směrem od předzámčí, vidí ze zámecké stavby jako první průčelí dlouhého jihozápadního křídla. Grueber jej rozčlenil pomocí rizalitu nad novou branou a rizalit ukončil štítem s cimbuřím, který měl snad upomínat na dávnou obrannou funkci stavby. Průjezd na zámecké nádvoří vyřešil velmi jednoduše, masivní kamenné ostění vytváří opět dojem obranné a nikoliv ozdobné funkce brány.

Další stavby Bernharda Gruebera pro šlechtický rod Aehrenthalů

Grueber se při vyúčtování prací zmiňuje o tom, že pro Jana Bedřicha vytvářel i jiné plány než ty, které se týkaly zámku. Mluví zde o plánech pro „*skleník ve švýcarském slohu*“ v arboretu na Bukovině. Bohužel jsem z žádných dalších pramenů nezjistila, zda na Bukovině skutečně taková stavba stála. Píše také o třech plánech pro přestavbu kostela svatého Jana Křtitele v Újezdu pod Troskami.

Grueber si za přestavbu účtoval částku 3085 zlatých 33 krejcarů. V dalších letech s Janem Bedřichem vedl korespondenci, v níž si účtoval další peníze za menší stavby a úpravy na zámku v Doksanech a na Mariánské vyhlídce u Hrubé Skály. Dostal se tak na konečnou částku 3 932 zlatých 83 krejcarů. Aehrenthalové mu částku spláceli do roku 1865.

Zámecké interiéry – úpravy Josefa Pruvota, Václava Karnolda a Heinricha Ferstela

To, že Aehrenthalové i po Grueberově zásahu počítali s další přestavbou, nám dokazují plány z archivu Národního technického muzea. Zde se ve fondu Josefa Schulze dochoval jeden velký plán celého zámku od významného vídeňského architekta Heinricha Ferstela (1828-

---

¹¹⁸ Dnes se nazývá Bretaňská věž.

1883) z roku 1866.¹¹⁹ Přestavba se měla citelně dotknout všech částí zámku. Podle svého plánu by architekt všechna zámecká křídla výškově vyrovnal, dlouhé jihozápadní a severní by rozšířil směrem do nádvoří, čímž by zmizela původní renesanční atika. Na druhé straně tohoto dlouhého křídla vidíme vysokou věžovou nástavbu hlavní brány do zámku. Celek zdobí mnoho věží a vikýřů, mezi nimiž se původní zámecká věž téměř ztrácí. Novou hlavní zámeckou věž Ferstel situoval do stejného prostoru jako Bernhard Grueber na svých nerealizovaných plánech – tedy na místo presbytáře bývalé zámecké kaple. Věž s kuželovou střechou však Ferstel navrhoval ještě mohutnější a vyšší než Grueber. Celek nám může připomínat zámek Žleby přestavovaný ve stejné době Františkem Schmoranzem.[13]

Dnes už si na Hrubé Skále neprohlédneme původní interiéry, o jejichž vzhledu mnoho nevíme. Jako jediné vodítko nám může posloužit několik málo plánů z přestaveb a popisy z dobových průvodců. Ferstelův podpis nalezneme na kresbách zámeckých interiérů z roku 1868. Provedením této práce Jan Bedřich Lexa nejspíš pověřil sychrovské stavitele Josefa Pruvota a Václava Karnolda, protože jejich jména najdeme na dalších plánech s rozvržením všech pokojů.¹²⁰

Místnosti označované Ferstelem jako „*první a druhý sál*“ jsou řešeny podobným způsobem. V obou člení strop lunetové výseče, pod kterými navrhoval Ferstel umístit obrazy, zrcadla, krb, nebo prosklenou vitrínu. Přibližně do třetiny výšky stěny dosahuje vyřezávané dřevěné deštění. Zdá se, že oproti nedalekému zámku Sychrovu a Hrubému Rohozci jsou hruboskalské interiéry zařízeny poměrně jednoduše, originalitou a složitostí nevyniká ani řezbářská výzdoba a štukové stropy.[14]

Pokoje v severozápadním křídle sloužily hostům a příbuzenstvu majitele zámku.¹²¹ V dobových průvodcích nalezneme popis několika málo pokojů, stále se však opakuje popis Rytířského sálu v severním zámeckém křídle. „*Na goticky zaklenutém stropě vidíme namalované erby, lovecké trofeje, gryfy, draky, sfingy a jiné kreatury, další dvě pole pod tímto výjevem zabírá vyobrazení Inda jedoucího na slonovi, drak a princezna. Černobílá výmalba nesvědčí sice o uměleckém vkusu, zato o velkém stáří.*“¹²² V místnosti se nacházela renesanční kachlová kamna, podle nichž vytvořili Aehrenthalové několik kopií pro výzdobu ostatních

---

¹¹⁹ Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Josefa Schulze, návrh na přestavbu zámku Hrubá Skála od Heinricha Ferstela, ivn.č. KA 347.

¹²⁰ Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Josefa Schulze, Plány na zařízení interiérů zámku Hrubá Skála, ivn.č. LHB-A 13.03.02.

¹²¹ Heber, *Die Burg Groß-Skal in Böhmen* (pozn. 92), s. 10.

¹²² *Ibidem*, s. 12.

místností. „*Po stěnách v síni i na chodbách visely staré podobizny držitelů.*¹²³ *Jinak v komnatách neviděti nic z doby dřívější, leda něco skoupených starožitností. Ostatek vyzdoben je panskou nádherou. V poslední světnici jižního křídla spatřuje se nástěnná freska pobití Sasíků podle básně rukopisu královédvorského, z první polovice našeho věku.*“¹²⁴ Bohužel se už nedozvíme, jak vypadala výzdoba dalších místností v době Aehrenthalů, protože jejich popis autory průvodců z konce 19. století příliš nezajímal. Podobně jako frýdlantský zámek i Hrubou Skálu si mohli návštěvníci prohlédnout za doprovodu kastelána.

Přestavba zámku Hrubé Skály Karlem Salačem a Josefem

Schulzem

Josef Schulz v roce 1898 vyprojektoval nové točité schodiště navazující na severní křídlo s arkádovou chodbou.[17] Rozlišit architektury těchto přestaveb z konce 19. a počátku 20. století se zdá být velmi obtížné, Salač a Schulz zde mohli pracovat dokonce současně. Schulz se připravoval velmi precizně, vytvořil několik návrhů pro točité schodiště v různých stylech a na Felixi Lexovi nechal konečné rozhodnutí. Baron Felix se rozhodl pro nejjednodušší variantu schodišťové věže s minimem dekorativních detailů, zakončenou kuželovou střechou. Schulz počítal i s přestavbou vnitřní strany jihozápadního křídla v novorenesančním stylu.¹²⁵

Zachoval se dopis adresovaný Felixovi, špatně čitelný podpis nám bohužel znesnadňuje identifikaci pisatele, kterým ale s největší pravděpodobností byl turnovský stavitel Karel Salač. Pisatel v dopise připomínal nutné úpravy na zámku. Nová doba si zasluhovala nové vybavení a proto by neměla chybět moderní koupelna a toalety. K dopisu přiložil nabídku společnosti A.E.G na elektrifikaci zámku. Více než obnovu samotného zámku stavitel řešil výstavbu nových hospodářských budov. Právě tento fakt ukazuje opět na Karla Salače, o kterém s jistotou víme, že budovy přestavoval.[18]

Salač k původním hospodářským budovám přistavěl nové, které měly sloužit jako byty pro úředníky. Architekt navrhoval mnoho nových prostor – prádelnu, sušárnu, zásobárnu píce pro koně, místnost pro generátor elektrického proudu, sklad na olej a benzín a garáž pro automobil, u něhož očekával, že si jej svobodný pán Felix jistě v nejbližší době pořídí. Doporučoval přijmout vrátného a šoféra, pro kterého by zařídil v hospodářských budovách dílnu a byt. Salač nové hospodářské budovy stylově sladil se zámek za použití velkých

¹²³ V rytířském sále se nacházelo dvacet tři podobizen Valdštejnů, mezi nimi i portrét frýdlantského vévody Albrechta z Valdštejna.

¹²⁴ Josef Vítězslav Šimák – Alois Jirásek (edd.), *Čechy, Díl XII, Severní Čechy*, Praha [ca 1900], s. 312-314.

¹²⁵ Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Josefa Schulze, Plány na zařízení interiérů zámku Hrubá Skála, ivn.č. LHB-A 13.03.02.

kamenných bloků. K předhradí se projíždělo novou bohatě dimenzovanou věžovou branou v renesančním duchu, kterou snad Salač nahradil starší stavbu z doby Grueberových přestaveb. Ještě August Sedláček uvádí, že na předhradí vedla brána „v moderním slohu gotickém postavená, na níž se znaky nynějšího držitele nacházejí.“¹²⁶ Velký aehrenthalský erb se na bránu po Salačově přestavbě vrátil.¹²⁷ [19] Dalším plánovaným úpravám zabránila světová válka.

Technicky velice složitou záležitostí bylo dostat do zámku vodu. Josef Bubák popisuje složité zařízení, s jehož pomocí se voda dostávala do výše položených poloh na panství - například do hruboskalského zámku, k arboretu na Bukovině nebo na hrad Valdštejn. Voda se vytlačovala pomocí takzvaného „trkače“, tedy vodního čerpadla. Voda se čerpala z jímek, které musely být umístěné výše než zmíněné čerpadlo, a potom dopadala na ventil, který „trkač“ uzavřel. Vznikal tak tlak, který vytlačoval vodu stále výš do potrubí a potom do rezervoárů na vodu. Z nich se stejným systémem voda dostávala stále výše, až se dostala k místu určení. Systém byl sice velmi jednoduchý, ale zároveň náchylný k zanášení nečistotami a tak se velmi často stávalo, že voda v zámku netekla. Aehrenthalové proto zaměstnávali takzvaného vodáka, tedy člověka, který se staral o chod zařízení. Rezervoár na vodu se nacházel v kulaté zámecké věži, čímž nejspíš Bubák myslel schodišťovou věž v severozápadním rohu hlavního nádvoří. Odtud vodu rozvádělo potrubí do míst, kde jí bylo potřeba. Výškový rozdíl, přes který musela být voda přečerpána, činil úctyhodných sto dvacet metrů.¹²⁸

Opravy zámku v roce 1923 stavební kanceláří Karla Salače

Do září roku 1923 datoval Karel Salač svůj plán přeměny portálu a přední fasády jihozápadního křídla zámku, která se však nakonec neuskutečnila. Fasáda měla získat novobarokní rysy, rizalit, rámovaný z každé strany bosáží, zakončil Salač volutovým štítem. Bosáž členila i hlavní bránu s výrazným štítem, do něhož prolomil Salač dvě okénka. Do střední části štítu umístil zdobný erb.[20]

Po válce se nacházely omítky zámku už ve velmi špatném stavu a Jan Maria tedy rozhodl o provedení nejnnutnějších oprav. Úkolem pověřil opět turnovskou stavební kancelář

---

¹²⁶ Sedláček (pozn. 84), s. 45.

¹²⁷ Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Josefa Schulze, Plány na zařízení interiérů zámku Hrubá Skála, ivn.č. LHB-A 13.03.02.

¹²⁸ Bubák (pozn. 36), 56-58.

Karla Salače, se kterou již dříve spolupracoval. Rozhodl se i pro opravu věže a sejmutí omítky, což byla v té době u starých památek poměrně běžná praxe. Po otlučení se objevily velké pískovcové bloky občas doplněné cihlami. Cihly na přání majitele Salač zakryl pískovcovými vložkami a bloky nově vyspároval. Salač si při opravách povšiml, že také břidlicová střešní krytina je už velmi sešlá a potřebovala by vyměnit. Jan Maria s tím souhlasil a břidlici tak nahradily pálené tašky.¹²⁹

Při otlučení omítky našli dělníci vzácná sgrafita na jihozápadním křídle směrem do nádvoří : „*při opravě zámku na Hrubé Skále díval se nynější majitel Jan Ehrental oknem do nádvoří z 1.poschodí. Pod římsou pozoroval oprýskanou omítku, odloupl ji a shledal pod ní obrázky. Dostavivši se komise "Památkového úřadu" shledala na celé ploše pod okny krásná sgrafita, která byla péčí majitele řádně opravena. Jsou podobizny majitele zámku ze XVI. století tu zachyceny a jednotlivé výjevy z honů a štvání psů.*“¹³⁰ Jak poznamenal kronikář, Jan Maria společně se státním památkovým úřadem nechal sgrafita restaurovat v roce 1925.

Sgrafita zabírají na fasádě jihozápadního křídla prostor prvního patra. Sgrafita mezi okny představují lovecké výjevy, původně nejspíše v jednom pásu, ale proražení oken v blíže neurčené době je poškodilo. Nad a pod tímto výjevem se nachází dekorativní pás s rostlinnými a figurálními motivy, mezi nimi v medailonech zobrazení muži v renesančních úborech.[21]

Vývoj zámku po druhé světové válce

Po skončení druhé světové války se Hrubá Skála na krátkou dobu proměnila ve vojenskou invalidovnu, podobně jako lázně Sedmihorky. Ve vojenské správě zámek zůstal až do padesátých let. Poté, co jej vojáci vyklidili, se objevovalo mnoho návrhů na jeho další využití. Umělecké spolky z Turnova zde chtěly instalovat výstavní prostory pro turnovské muzeum. Zámek měl být využíván pro školské a kulturní účely. Mimo jiné zde krátkou dobu fungovalo i školení a kurzy pro dělníky. Po přesunu tohoto vzdělávacího střediska získalo Hrubou Skálu do své správy Revoluční odborové hnutí. Původní vnitřní zařízení z velké části zmizelo a bylo nahrazeno novodobým právě v době, kdy zde fungovala zotavovna. Bohužel o fungování a proměnách zámku ve druhé polovině 20. století se nezachovaly téměř žádné informace. V současné době se snad některé původní kusy nábytku a zařízení nachází v depozitářích okolních zámků.

---

¹²⁹ Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, František Gabriel, Stavebně historický průzkum, zámek Hrubá Skála, Česká Lípa 2003, s. 12.

¹³⁰ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

Chrám Narození Panny Marie v Turnově

Mohutný chrám Panny Marie nepůsobí jako jeden z novogotických kostelíků, se kterými se běžně setkáváme českých městech a vesnicích. Liší se nejen svou velikostí, ale i strohostí, díky které si mnoho návštěvníků Turnova ani neuvědomí, že před sebou nemá stavbu ze středověku, ale z 19. století. Chrám Narození Panny Marie (dále pouze Panny Marie) se řadí mezi nejstarší novogotické kostely ve střední Evropě.

Kostel stojí na vyvýšeném místě turnovského Mariánského náměstí, jihovýchodně od okraje historického centra, a díky své velikosti dotváří typickou siluetu města. Novostavbu stojící na místě staršího kostela stejného zasvěcení financovali celkem čtyři aehrenthalští pánové. Prvním z nich byl Jan Antonín Lexa, který s přestavbou začal v roce 1823, ale již o rok později zemřel. Po něm dohled nad stavbou převzal jeho syn Alois Adalbert Lexa a po něm na krátkou dobu i jeho bratr Jan Antonín II. Lexa. Dovrшитelem stavby se v roce 1853 stal Jan Baptista Bedřich Lexa.¹³¹

Nejstarší informace o stavbě kostela jsem našla v krátkém, rukou psaném spisku s názvem „*Památka posvěcení chrámu Panny Marie v Turnově*“ (dále pouze „*Památka*“), od kněze, jazykovědce a spisovatele Antonína Marka. „*Památku*“ napsal v září roku 1853 k příležitosti vysvěcení kostela a zabývá se v ní vedle stavby nového kostela i historií předešlého. Uvádí v něm poměrně detailně popis průběhu stavby, jména stavebních mistrů, neuvádí však téměř žádné informace o stavitelích, kteří navrhovali plány, tedy o Martinu Hausknechtovi a Bernhardu Grueberovi. O činnosti Bernarda Gruebera Marek ve spisu zcela mlčí, přesto můžeme vyloučit, že by o jeho činnosti nevěděl, a to vzhledem k tomu, že jiné velmi konkrétní detaily z přestavby popisuje. Je tedy možné, že Grueberovo jméno neuvádí záměrně a naopak se snaží vyzdvihnout práci českých stavebních mistrů. Jak jsem se zmínila již dříve, Grueber byl znám svými vyhraněnými nacionalistickými názory, což se Markovi, jako českému obrozenci nemuselo zamlouvat.

Další informace o dějinách chrámu jsem čerpala ze spisu Karla Kinského s názvem „*Dějiny a popis chrámu Narození Panny Marie v Turnově*“ z roku 1948. Malíř a turnovský kronikář Karel Kinský (1901-1969) sbíral údaje o významných turnovských osobnostech a pilně spolupracoval s turnovským muzeem. Je také autorem řady regionálně vlastivědných tisků a organizátorem mnoha vlastivědných a výtvarných výstav. O osudy mariánského

---

¹³¹ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Ústřední správa Aehrenthalové, vysvěcení chrámu Panny Marie v Turnově a jeho dějiny od Antonína Marka inv. č. 136, kt. 53.

kostela se zajímal i Josef Janků (1848-1936), ředitel městských úřadů v Turnově. Informace o starších dějinách kostela jsem čerpala z *Příběhů města Turnova nad Jizerou* od historika Josefa Vítězslava Šimáka, v nichž jsou dějiny města a kostela dovedeny do roku 1620. Druhý díl knihy, kde měly být vylíčeny dějiny města od Bílé hory po jeho současnost, Šimák nestihl dokončit.

Historie kostela

Právě Šimák naznačil, že tento původně gotický kostel se váže k založení města Turnova kolem roku 1250. Podle něj založil město a s ním i dominikánský klášter rod Markvarticů. Ti měli město nechat obehnat hradbami, jejichž součástí byl dominikánský klášter s kostelem zasvěceným Panně Marii. Šimák usuzuje, že klášter neležel mimo město, ale přímo v jeho hradbách, a fungoval tak jako součást městského opevnění.¹³²

Kinský uvádí, že předchůdce dnešního kostela byl trojlodní, gotický a měl mít jedenáct oltářů: Panny Marie, svatého Prokopa, Martina, Valentina, Magdaleny, Kateřiny, Doroty, Alžběty, Barbory, Kříže a Všech svatých.¹³³ Neexistují však žádné bližší zprávy o jeho podobě. V době husitských válek byl klášter i s kostelem vypálen a v 16. století musel být opraven z peněz tehdejších majitelů panství. Údajně byl vystavěn ze zbytků starých kostelních zdí.

Téměř od počátku existence kostela se vedly spory o to, komu vlastně patří. Město se totiž dlouhou dělilo mezi dvě vrchnosti. Kostel oficiálně stál na půdě rohozecké, ale vždy byl pokládán za majetek pánů na Skále, stejně tak spadalo pod dvojí vrchnost i obyvatelstvo města.¹³⁴ Kostel uváděly prameny jako majetek hruboskalské vrchnosti, protože právě ta jej vybuodovala a starala se o něj: „*majitelé Hrubé Skály roku 1325 klášter dominikánský a k témuž náležející chrám Panny Marie zbudovali a i po bouřích husitských znovu upravili a příslušným nadáním opatřili, tím sobě právo patronátu získali a zajistili.*“¹³⁵ Spory se táhly velmi dlouho, teprve v roce 1802 soud oficiálně rozhodl, že patronátní právo nad kostelem přísluší hruboskalské vrchnosti, a to z toho důvodu, že v roce 1791 jí bylo dáno dekretem starat se o kostel a chránit jeho jmění.

---

¹³² Josef Vítězslav Šimák, *Příběhy města Turnova nad Jizerou, Díl 1, Od založení města do r. 1620*, Turnov 1903, s. 11.

¹³³ Karel Kinský, *Dějiny a popis chrámu Narození Panny Marie v Turnově*, Turnov 1948, s. 6.

¹³⁴ O sporu blíže viz. Kinský (pozn. 133), s. 10.

¹³⁵ Josef Janků, *Osudy Turnovského Mariánského kostela, Od Ještěda k Troskám X (XXVI)*, č. 3+4, květen-červen 2003, s. 125.

V 17. století kostel, nazývaný „hrubý“, vyhořel a podařilo se jej opravit jen díky darům od jednotlivců. Požár se však v osmnáctém století v Turnově opakoval, tentokrát zůstal kostel jako téměř jediná stavba ve městě pohromy ušetřen. Požár jej však poškodil a turnovští se rozhodli pro jeho další opravu. Krajský úřad požádal o pomoc císaře Josefa II., který ji však pro přílišnou finanční nákladnost odmítl. Kostel měl být uzavřen, odsvěcen a proměněn ve vojenské skladiště.

Po smrti císaře se podařilo tento rozkaz odvolat, a to díky přímluvě doktora teologie a současně zповědníka a knihovníka Marie Terezie, Václava Fortunáta Durycha. Kostel byl v roce 1791 částečně, ne však dostatečně opraven a mohly se v něm opět konat bohoslužby.

Z roku 1878 pochází kresba mariánského kostela z ruky Michala Bělohávků.[23] Kreslíř na něm zobrazil město Turnov před sto lety, tedy roku 1778. Dnes již asi nezjistíme, jak Bělohávek dospěl k této podobě starého kostela, mohl čerpat z dnes již ztracených pramenů nebo z ústního podání. Kostel Panny Marie zobrazil stojící mimo centrum města nad výrazným svahem. Na jednoduché stavbě vidíme stále patrné gotické prvky – úzká okna, opěrné pilíře a vysokou sedlovou střechu. Kostel nemá žádnou věž, pouze sanktusník s cibulovou bání z pozdější doby.¹³⁶

Stavba nového kostela

Nový majitel panství Jan Antonín Lexa nechal starý kostel důkladně prohlédnout. Zjistilo se, že hlavní římsa, která držela prkenný strop, velmi zpuchřela a hrozila sesutím. *„I rozhodl se nový patron postavit na jeho místě novou velkolepou stavbu chrámu. Zvláštní komise po prohlídce chrámu rozhodla, aby chrám byl uzavřen. Na Silvestra r. 1823 přenesl turnovský děkan ve slavnostním procesí z Mariánského chrámu sanctissimus a družičky obraz Panny Marie do chrámu sv. Míkuláše. Potom za upřímného pláče a nářku byl kostel Narození Panny Marie navždy uzavřen.“*¹³⁷ Na jaře roku 1824 odklidili pracovníci i kostelní nábytek, oltáře a sochy a starý kostel mohl být rozbořen. Původně měl majitel v úmyslu *„opraviti starou stavbu, srovnati okna ve zdích kostelních a na ně vyrobiti novou vazbu; tento úmysl však se brzo zavrhl, an zdi staré se ukázaly býti tak nedůkladnými, že by se oprava na nich dít nemohla.“*¹³⁸ Zdi proto nechali Aehrenthalové rozebrat až k základům, na ně se potom měly postavit nové zdi. Základy však byly příliš mělké, majitel proto rozhodl o vykopání hlubších.

---

¹³⁶ Janků (pozn. 135), s. 124.

¹³⁷ Kinský (pozn. 133), s. 12.

¹³⁸ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Ústřední správa Aehrenthalové, vysvěcení chrámu Panny Marie v Turnově a jeho dějiny od Antonína Marka inv. č. 136, kt. 53.

Chrám se začal bourat roku 1825 a dvacátého pátého června toho roku položili pracovníci základní kámen k novému kostelu. Při stavbě se našly dvě staré cínové rakve se dvěma těly. Soudilo se, že patří Karlovi a Janu z Vartenberka a rozhodlo se proto o jejich uložení do rodinné Valdštejnské hrobky v Mnichově Hradišti.¹³⁹

Některé podrobnosti ke stavbě nalezneme v mašovské kronice, například se dozvídáme, že „*k chrámu Páně turnovského se lámala opuka za kaple svatýho Jana u Turnova, divným způsobem k věčné památce od 7mj skutečných andělů. (...) Z panství Rohozeckýho ze vsi Vohrazenic byli vyvoleni lomaři, které k boží slávě toho chrámu skrz požehnání toho vystaven chrámu sedum osob které stejného příjmení se nazývali: to jest příjmením Andělé, a též také přivážel tu forotu sedlák příjmením Anděl, které skutečně vyznamenané jest.*“¹⁴⁰ Marek vychvaloval měšťanstvo pro jeho neobyčejnou obětavost při stavbě chrámu: „*Při kopání hlubokých základů vyznamenalo se měšťanstvo turnovské, an staří i mladí, i útlé tuze ženské jako o závod vyhozováním a rozvážením hlíny se ochotně zaměstnávaly.*“¹⁴¹

Plány Martina Hausknechta

Plány na přestavbu kostela, které se nacházejí v litoměřickém archivu, jsou datované roku 1825 a signované Martinem Hausknechtem.[25,26] Zmínění autoři, kteří sepsali dějiny chrámu Panny Marie, se ne vždy shodovali v tom, kdo stavbu zpočátku vedl. Setkáváme se jak se jménem Martina, tak i Jindřicha Hausknechta. Antonín Marek uvádí ve své „*Památce*“ pouze příjmení stavitele, což mohlo uvést v omyl další autory, kteří za hlavního stavitele označovali právě Jindřicha Hausknechta nebo uvedli pouze příjmení.¹⁴² Například Justin Václav Prášek v „*Dějínách města Turnova nad Jizerou*“ neuvádí celé jméno stavitele, přesto vzápětí dodává, že to byl „*muž nepřiliš schopný*“.¹⁴³ Josef Janků za prvního stavitele označuje Hanse Sachta z Prahy.¹⁴⁴

Stavitel navrhl trojlodní baziliku, hlavní loď výrazně převyšuje boční lodě. Dnešní stavba se od plánů v některých věcech odlišuje. Hlavní loď měří na délku 57 metrů a odpovídá tak plánům, naproti tomu výška věže kostela je dnes pouze 28,5 metru což je výrazně méně, než jaké byly původní záměry. Na Hausknechtových plánech vidíme věž, která

¹³⁹ Muzeum Českého ráje v Turnově, kronika obce Mašov, CD-ROM, sing. 668.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Ústřední správa Aehrenthalové, vysvěcení chrámu Panny Marie v Turnově a jeho dějiny od Antonína Marka inv. č. 136, kt. 53.

¹⁴² Justin Václav Prášek, Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště, Turnov 1879, s. 327.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Janků (pozn. 135), s. 125.

výrazně převyšuje zbytek stavby a zakončuje ji jehlancová střecha.¹⁴⁵ Obecně lze říci, že jím navrhovaný kostel působí spíše stroze a ornamenty se zde šetří, což u pevnostního stavitele příliš nepřekvapí. Jediný zdobný prvek vstupního průčelí tvoří balkon a rozetové okno pod ním. Existuje i zdobnější návrh pro vstupní průčelí s trojúhelníkovým štítem a dvěma točitými schodišti vedoucími k balkonu. Od této zdobnější varianty stavitel později upustil, protože na žádných dalších plánech tato dvě točitá schodiště ani štít nevidíme.¹⁴⁶

Kromě výšky věže a některých spíše dekorativních detailů se plány s dnešní stavbou shodují, což vidíme i na nákresech jednotlivých pater. Na půdorysu přízemí napsal Hausknecht popisky k vnitřnímu uspořádání kostela. Věž, do níž vepsal popisku „*Sakristei*“, navazuje na polygonální presbytář. Po stranách presbytáře zakreslil Hausknecht na každé straně malou kapli, nad nimiž se nacházejí oratoře. Dále vidíme, že architekt počítal i se dvěma točitými schodišti vedle presbytáře v síle zdí, které měly vést do věže a k oratořím nad kaplemi. Nad vstupem do kostela, naproti presbytáři, zakreslil varhanní kruchtu, ke které by se přicházelo opět po točitém schodišti.

Shodují se i tvary oken, přestože Hausknecht ještě nenavrhoval jejich kružby. Na kresbě kostela z boku vidíme hrotitá okna ve dvou pásech nad sebou, v každém pásu jich je sedm. Oproti oknům bočních lodí jsou však okna převyšované hlavní lodě více zahrocená. Boční stěnu rozdělují mohutné opěrné pilíře – tento prvek bychom našli i na starém kostele. Stejně tak i věž v rozích podpírá šest opěrných pilířů. Další plány řeší vnitřní rozvržení kostela. Hlavní loď i boční lodě měly být sklenuty křížovou klenbou, pouze nad kněžištěm se autor rozhodl pro hvězdicovou klenbu. Boční lodě odděluje od hlavní pět pilířů. V archivu se nachází i nesignované návrhy okenních kružeb, které se však neuplatnily v konečné stavbě, podle stylu by jejich autorem mohl být opět Martin Hausknecht. Kružby v oknech jsou poměrně jednoduché, snad aby souzněly s celkovým strohým a monumentálním působením kostela. Na těchto plánech zakreslil stavitel důrazně růžovou barvou hluboké základy pro věž i pro opěrné pilíře. Přes toto opatření Hausknecht nezabránil odlučování věže od stěn lodí a následnému vzniku trhliny.¹⁴⁷

Hausknecht se podle Kinského ujal ze začátku sám stavby kostela. Měl zbudovat věž a zdi vyhnat do výše oken. Antonín Marek vylíčil situaci podrobněji, z jeho popisu přestavby kostela nám vyplývá, že Hausknecht vypracoval plány, ale samotnou přestavbu vedli stavební

---

¹⁴⁵ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála, Stavba kostela P. Marie v Turnově 1825-1854, inv. č. 502-507, kt. 26.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Ibidem.

mistři. Uvádí, že prvním stavitelem nového kostela se stal jistý mistr Fischer z Vezevic u Plzně, který na stavbě pracoval od června roku 1825 až do dalšího roku, potom musel být z blíže neupřesněných důvodů „odstraněn“ a stavba se tak přibližně na dva roky pozastavila. V roce 1828 stavba opět pokračovala tentokrát již se zednickým mistrem Waltrem. Stavba zdí skončila roku 1832, začalo se se stavbou věže, klenutí i bočních chrámových lodí a mělo se začít se stavbou krovu.¹⁴⁸ Po dalších čtyřech letech se musela práce opět zastavit, kvůli zjištění, že se věž odlučuje od chrámových zdí, tvoří se štěrbina vedoucí přes první okno vedle věže na obou stranách kostela a rozšiřuje se i na boční loď. Štěrbina se postupně zvětšila až na šířku 7,5 palce - tedy asi 19 cm. „*Tímto děsivým výjevem se zastavila celá práce, a náklad vedoucí pán Aloys Leksa rytíř z Aehrenthalu měl příčinu vzdychati sobě: Pokaždé mne to bodne, pohlédnuli na to své churavé dítě, neboť konečně nebudu míti za mnoho peněz nežli hromadu zřícenin!*“, uvádí v „*Památce*“ Marek.¹⁴⁹

Karl August Schramm

Alois Lexa na stavbu povolal v roce 1838 německého odborníka Karla Augusta Schramma ze Žitavy. Jeho úkolem bylo stavbu důkladně prověřit a následně se rozhodnout, jak se na ní bude pokračovat. Jako důvod, proč vznikala ve zdech trhlina, Schramm uvedl, že základy věže nebyly dostatečně hluboké a nemohly tudíž unést masu věžního zdiva. Důvody Schramm popsal takto: „*Střední loď proti původnímu návrhu značně zvýšena a místo dřevěného stropu byla provedena klenba i věži samé mělo dostati se značnější výšky. (...) Věž jest (...) dosud do 121 (stop) vysoko provedena. (Podle stavebního plánu byla projektována ve výši 200 stop). Když postoupila stavba věže, která nebyla současně se stavbou chrámu prováděna, do výše horních oken střední lodě, počaly se ukazovati malé trhlinky poblíže věže, které již i dříve se objevily, jichž však nebylo povšimnuto, až se značně rozšířily. Po zjištění těchto okolností ustalo se ve stavbě věže; jelikož se trhliny nešířily, předpokládáno, že lze v brzkou práci na věži opět pokračovati. Mezi stavbou posléz uvedenou rozšířily se však trhliny značně, takže veliké obezřetnosti bylo třeba a vzbuzeny obavy nové. Z poznatku toho nabylo se přesvědčení, že trhliny povstaly velikým zatížením spodních vrstev základu věže. (...) Proto rozhodnuto ve výši věže samé nepokračovati a ponechána tato po více let v témže stavu, jelikož jiného bylo na chrámu co hotoviti.*“¹⁵⁰

¹⁴⁸ Stavbu krovu měl vést tesařský mistr Staněk.

¹⁴⁹ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Ústřední správa Aehrenthalové, vysvěcení chrámu Panny Marie v Turnově a jeho dějiny od Antonína Marka inv. č. 136, kt. 53.

¹⁵⁰ Překlad Schrammovy zprávy vyšel tiskem v Listech Pojizerských. viz. Dověrme dílo monumentální svatyně důstojnou věží chrámu Panny Marie v Turnově, *Listy Pojizerské* XXVI, 1911, č. 5, 19. 2., nestr.

Schramm se proto rozhodl, že podezdívku „obestaví“ a tím ji zesílí. Ve stavbě se brzy pokračovalo. V roce 1841 Schramm dal po dohodě s patronem chrámu do každého rohu zapustit 20 cm dlouhé železné tyče, na ně nechal položit velké pískovcové kvádry pro zatížení a pukliny utěsnil kamenem. Po tomto zákroku byl v roce 1843 stav věže znovu přezkoumán a profesor Schramm k tomu uvedl, že „*nebylo shledáno ani ve spárech zdiva, jímž původní trhlina byla vyplněna, ani kdekoli jinde nejmenší stopy bud' klesání zdiva věžního neb odchylování se věže od lodě chrámové.*“¹⁵¹ Majitel panství za provedené práce zaplatil celkem 19 000 zlatých.¹⁵² Další rok byla věž zvýšena o dalších 46 stop a začala už vyčnívat nad střechu kostela. V této věži měla být zřízena galerie a nad ní „*slohu chrámového přiměřeně*“ zakončena.¹⁵³ Věž zakryla provizorní střecha.

Během té doby probíhaly dokončovací práce uvnitř chrámu – křížová klenba završila hlavní loď i boční lodě, dosud však nebyl sklenut presbytář. Alois Lexa z Aehrenthalu se dokončení stavby nedočkal, zemřel v roce 1843.¹⁵⁴ O dokončení turnovského chrámu se velmi zajímal a pokud o něm mluvil nebo psal, označoval jej jako „*mé dítě*“ nebo „*miláček*“. V poslední vůli sepsané roku 1832 Alois Lexa uvádí, že jeho nástupce a majitel panství Hrubá Skála má povinnost jakožto patron kostela stavbu dokončit a v dodatku z roku 1843 zavázal své nástupce, aby na dostavbu chrámu věnovali ročně částku do výše 2000 zlatých.¹⁵⁵

Aloisův nástupce Jan Antonín II. Lexa zemřel však o pouhé dva roky později, tedy v roce 1845. Panství přešlo na Jana Bedřicha Lexu, který zamýšlel stavbu dokončit.

Bernhard Grueber

Antonín Marek po podrobném popisu přestavby uvádí, že po roce 1845 „*se obracela pečlivost na výpravu vnitřní tohoto domu Páně*“, nezmiňuje však konkrétní jména.¹⁵⁶ Práce na stavbě pokračovaly pomalu a roce 1848 se kvůli lidovým bouřím musely zastavit docela. Právě v tomto roce povolal Jan Bedřich Lexa ke stavbě architekta Bernharda Gruebera, který ji měl dovést do konce. Práce trvaly další čtyři roky a v září roku 1853 mohl být turnovský chrám konečně vysvěcen.

Vysvěcení kostela dne jedenáctého září 1853 se účastnil patron chrámu Jan Bedřich Lexa, kníže Kamil Rohan z nedalekého Sychrova, hrabě Thun-Hohenstein i úřednictvo z

---

¹⁵¹ Janků (pozn. 135), s. 126.

¹⁵² Kinský (pozn. 133), s. 13.

¹⁵³ Janků (pozn. 135), s. 126.

¹⁵⁴ Pohřeb se konal v Turnově, kde jeho tělo nesli průvodem.

¹⁵⁵ Janků (pozn. 135), s. 127.

¹⁵⁶ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Ústřední správa Aehrenthalové, vysvěcení chrámu Panny Marie v Turnově a jeho dějiny od Antonína Marka inv. č. 136, kt. 53.

panství. Svěcení provedl litoměřický biskup Augustin Bartoloměj Hille za účasti devadesáti jedna kněží. „Byla to slavnost nadobyčejná a sláva veliká. Slavnost trvala od sedmi hodin ráno až do čtyř hodin odpoledne,“ píše Karel Kinský.¹⁵⁷ Přes veškerou slávu při svěcení nebyly kostelní lodě dosud vybaveny chrámovým nábytkem, který byl postupně dodáván v průběhu následujících let.

Grueber se věnoval pouze vnitřní úpravě chrámu, jak nám potvrzují archivní prameny. Zachovaly se jeho návrhy kostelního zařízení - dveře, chrámové lavice, oltář, zповědnice, ale i drobnosti - například svícny. Všechny dveře kostela odpovídají zcela Grueberovým návrhům.[27,28] Využívá v nich jemné gotické kružby, fiály a zkřížená žebra. V tympanonu hlavních vchodových dveří použil rozetu, do jejíhož středu umístil sošku Panny Marie s dítětem. Kresby datoval do roku 1853, tedy dobou vysvěcení kostela. V souboru archiválií se nachází i nesignovaný a nedatovaný návrh varhan, který však nepochází z ruky Gruebera, ale spíše Josefa Ondřeje Krannerera nebo varhanáře Predigera.

Z jeho nákresů je tedy nutné usuzovat, že Grueber na stavbě kostela Panny Marie neměl tak velký podíl, jak se v literatuře obecně soudí, protože k ní přišel až v roce 1848, kdy byla stavba téměř dokončena. Snad se původně předpokládalo, že Grueber dostaví věž, ale ze všech plánů nakonec sešlo.

Vnitřní zařízení kostela

Hlavní novogotický oltář vytvořil podle Grueberova návrhu dvorní pražský stavitel Josef Ondřej Kranner (1801–1871). Oltář je složen z více částí. Podstavec ze žlutavého slínovce je poměrně složitě sochařsky zpracovaný. Oltářní obraz s *Narozením Panny Marie* namaloval liberecký malíř Rudolf Josef Müller (1816–1904).¹⁵⁸ Obrazy na bočních křídlech nahrazují sochy světců – svatého Cyrila a Metoděje. Další sochy zdobí i dřevěný, vyřezávaný oltářní nástavec, na každém ze sloupků nástavce se nachází jedna socha - vprostřed socha Krista, po jeho boku klečící andělé a čeští patroni. Velice zajímavá byla i výzdoba na stěnách kolem oltáře, tvořená leštěnými polodrahokamy z nedalekého vrchu Kozákova.¹⁵⁹ Tato výzdoba měla připomínat Svatováclavskou kapli v chrámu svatého Víta na Pražském hradě i kapli svatého Kříže na Karlštejně, současně však upomínala i na tradiční turnovské řemeslo - broušení drahých kamenů. Výzdobu z broušených kamenů dnes v chrámu nenajdeme, zmizela snad v době rekonstrukce kostela.

---

¹⁵⁷ Kinský (pozn. 133), s. 14.

¹⁵⁸ Jinde je za autora obrazu považován Christian Ruben.

¹⁵⁹ Kozákov, nevyšší hora Českého ráje, byl už v pravěku vyhledáván jako naleziště drahých kamenů.

Návrhy bočních oltářů měl podle Karla Kinského vytvořit sochař a řezbář Josef Heidelberg (1812-1891), což si však nemůžeme v archivních pramenech ověřit, protože se žádný z návrhů nezachoval.¹⁶⁰ Další oltáře v chrámu jsou zasvěceny jeho svatým patronům - Janu Křtiteli, Janu Nepomuckému, Cyrilu a Metoději a Václavu.¹⁶¹ Oltářní obrazy byly objednány u pražského profesora Christiana Rubena a Josefa Hellicha (1807-1880), řezbářské práce prováděli místní řezbáři Václav Šebor a Josef Černovický. Další malé oltáříky zasvěcené Bolestné Panně Marii a Ukřižovanému Spasiteli věnovali kostelu turnovští měšťané, kteří si je objednali u sychrovského řezbáře Petra Buška (1824-1894). Novogotická pískovcová kazatelna s dřevěnou stříškou, zdobená motivem kružeb a fiál, je snad opět dílem Josefa Ondřeje Krannera. Současně s výzdobou interiéru byl opravován i přilehlý hřbitov, o dokončení věže se však nemluvílo.

Kinský ve své historii dále uvádí, že kostel zabrali v roce 1920 příslušníci nové církve československé a katolíkům kostel navrátili až o čtyři roky později. Ve třicátých letech 20. století kostel restauroval architekt Jaroslav Major (1869-1936) a je možné, že právě v té době zanikly některé původní detaily z výzdoby, jako například již zmíněné leštěné polodrahokamy na stěně vedle hlavního oltáře.¹⁶²

V kružbách oken bočních lodí se objevují čtyřlísty, trojlísty i plaménky, upomínající na vrcholnou gotiku. Okna hlavní lodi mohou vycházet z anglických vzorů. Podobná můžeme vidět u venkovských kostelů, tak i u velkých sakrálních staveb - například v křížové chodbě kláštera Durham v severní Anglii nebo v kostele svatého Wulframa v Granthamu. V anglickém jazyce se nazývají „*intersecting windows*“, což by mohlo být do češtiny přeloženo jako okna se zkříženými pruty. Pruty, křížíce se v horní části okna, tak vytvářejí diamantový vzor.

Okna hlavní lodi ponechal nám neznámý autor zcela bez vitráží, narozdíl od oken bočních lodí. Do nich byly vitráže osazeny teprve v devadesátých letech 19. století a peníze na jejich pořízení věnovali turnovští občané i větší korporace. Za námět vybrali většinou světce a patrony kostela - v pořadí z epištolní strany oltáře jsou to sv. Josef, české korunovační klenoty s anděly, sv. Prokop, sv. Jiří, sv. Jan Nepomucký, sv. Zikmund, sv. Kosma a Damian, sv. Cyril a Metoděj, sv. Václav, sv. Norbert, sv. Anežka, sv. Vojtěch,

---

¹⁶⁰ Kinský (pozn. 133), s. 20.

¹⁶¹ V oltáři svatého Václava je ve skříňce uložena soška Panny Marie Turnovské s Ježíškem. Soška byla vystavena a uctívána v původním mariánském kostele a před zbouráním byla přenesena spolu s dalšími svátostmi do turnovského chrámu svatého Mikuláše. Do nového kostela ji přeneslo opět velkolepé procesí při vysvěcení oltáře v roce 1865.

¹⁶² Kinský (pozn. 133), s. 19-23.

Nejsvětější Trojice a sv. Ludmila. Rozetové okno nad vchodem zdobí barevná ornamentální vitráž.

Návrhy na dostavbu věže

V litoměřickém archivu i v archivu Národního technického muzea jsou uloženy návrhy na dokončení kostela od dalších autorů, snad turnovských malířů nebo stavitelů. Tyto kresby často nejsou datované ani signované, ale přesto mají jednu věc společnou – vždy vidíme dokončenou vysokou věž. Jedna z kreseb pochází z ruky turnovského malíře Jana Proustka. Proustek nakreslil loď kostela bez větších změn, věž je však výrazně vyšší, s ochozem a mnoha zdobnými prvky.¹⁶³ Jiní autoři nechali více popustit uzdu své fantazii, v litoměřickém archivu nalezneme nedatovanou kresbu dostavěného chrámu od neznámého kreslíře.[29] Autor si dokončený kostel představoval bíle omítnutý, zdobený obloučkovým vlysem a mnoha fiálami. Zobrazil kostel v den jeho vysvěcení – z věže kostela vlají prapory, Mariánské náměstí je zaplněno lidmi, pány ve vysokých cylindrech a dámami v bohatých šatech. Z kostela vychází početné procesí kněží a ministrantů v čele s biskupem, nesmí chybět ani místní honorace, mezi nimi jistě i rodina pánů z Aehrenthalu. Pod kresbou čteme nápis „*die Einweihung Der neuen Marienkirche zu Turnau in Böhmen, erbaut nach dem Plane des Architekten Hausknecht mit den von Professor Grueber in Prag angegebenen Ergänzungen.*“¹⁶⁴

Dodnes není zcela jisté, z jakých důvodů nebyla dokončena věž kostela. Různí autoři k tomu udávají různé důvody. Josef Vítězslav Šimák soudí, že problémem mohly být finance, jinde se dočteme, že se s dokončením a vysvěcením chrámu spěchalo a tak snad majitelé myšlenku na dostavbu věže odsunuli do pozadí.¹⁶⁵ Tito autoři nám zároveň podávají svědectví o tom, že problém nedokončené věže kostela trápil turnovské ještě na konci 19. století: „*občanstvo města Turnova tuto nedbalost patronovu těžce neslo a toužilo po dostavbě věže, která by v dokonalém svém provedení byla ozdobou města*“ píše Josef Janků.¹⁶⁶ V roce 1882 byla dokonce zřízena komise pro dostavbu věže, která měla za úkol přesvědčit o tomto záměru hruboskalské panstvo. Deputace byla vyslána za baronem Janem Baptistou Bedřichem Lexou, který však příspěvek odepřel. Město Turnov proto podalo žalobu, kde se odvolávalo na závěť Aloise Lexy, žádost byla však ve všech instancích zamítnuta. Josef Janků vidí jako

---

¹⁶³ Kinský (pozn. 133), s. 17.

¹⁶⁴ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála, Stavba kostela P. Marie v Turnově 1825-1854, inv. č. 502-507, kt. 26.

¹⁶⁵ Janků (pozn. 135), s. 127.

¹⁶⁶ Ibidem.

možný důvod zamítnutí to, že v té době byl ministrem zahraničí ve Vídni syn majitele Hrubé Skály Alois Leopold Lexa. To, že se o dostavbě věže uvažovalo ještě po druhé světové válce, je možné doložit ze spisku Karla Kinského, v němž si autor musel postesknout: „*bude-li (věž) dostavěna, jest hudbou budoucnosti.*“¹⁶⁷ Názor, že by kostel měl být dokončen se však objevuje i v současnosti.¹⁶⁸

---

¹⁶⁷ Kinský (pozn. 133), s. 14.

¹⁶⁸ Jana Scheybalová – Roman Karpaš, *Český ráj na starých diapozitivech*, Liberec 2008, s. 58.

Lázně Sedmihorky

Nejvíce informací k historii lázní Sedmihorek jsem našla v pamětech úředníka Josefa Bubáka. Ten sice pracoval až pro poslední aehrenthalské majitele panství, ale z doslechu a jiných sepsaných pamětí, dnes již ztracených, věděl o mnohých událostech z dřívějších dob. Mnohé informace jsem našla také v karlovické kronice. Podobně jako u jiných architektonických objektů na panství se ani v případě lázní Sedmihorek nezachovaly žádné starší stavební plány, v archivu nalezneme většinou návrhy na přestavby budov z doby před první světovou válkou. Lázně Sedmihorky navíc prošly výraznou proměnou a naprostá většina objektů již nestojí, jejich popis jsem proto založila na starých pohledech a fotografiích, které jsou dnes uloženy v archivu Muzea Českého ráje v Turnově. Výrazně mi pomohly také staré turistické průvodce, v nichž jejich autoři podrobně líčili chod lázní i lázeňské procedury.

Lázně Sedmihorky leží v údolí říčky Libuňky přímo pod pískovcovými masivy s hruboskalským zámekem. Na druhé straně údolí naproti pískovcovým masivům se rozprostírá pahorkatina pokračující až ke Kozákovu, který je vidět v pozadí. S básnickou horlivostí popisuje zdejší krajinu spisovatel Václav Durych: *„Lázně byly založeny v krajině romantické, již příroda dodala svých velkolepých skvostů co nejvíce. Kolem do kola mohutný věnec modravých vrchů, porostlých hustými lesy, příjemné lučiny se stříbrolesklými potůčky, fantastické útvary obrovských skalín, jakýchž bys marně hledal na místech, německými cestopisci až do nebes vychválených, překrásné zámky s báječným přepychem Orientu, rozvaliny starých hradů, naleziště drahokamů, památníky a pomníky, a to vše ozářeno nimbem čaruplných pověstí a pohádek – jaký tedy div, že sedmihorské lázně již od svého založení zachovaly si ze všech ústavů podobného druhu frequenci nejhojnější, pověst nejkrásnější a oblibu největší.“*¹⁶⁹

Vodoléčebné lázně vznikly roku 1842, tedy ještě za života Aloise Lexy, který celý podnik financoval. Samotným zakladatelem lázní byl rodák z Lomnice nad Popelkou - dr. Antonín Šlechta.

Zakladatel lázní Sedmihorek - Antonín Šlechta

Antonín Šlechta se narodil 14. března 1810 v Lomnici nad Popelkou do bohaté průmyslnické rodiny.[31] Studoval v Praze na filozofické fakultě a poté začal se studiem lékařství, které

---

¹⁶⁹ Durych (pozn. 27), s. 51- 52.

zdárně ukončil doktorským titulem v roce 1836. Hned na to se stal osobním lékařem hraběte Des Foursa, majitele panství Hrubý Rohozec. Ještě téhož roku však své postavení změnil a stal se městským lékařem v Turnově. Podle karlovické kroniky již tehdy začal přemýšlet o zřízení vodoléčebných lázní - snad právě krajina kolem Turnova ho přivedla na tuto myšlenku. Záměr schválili i profesori lékařské fakulty a zbývalo tedy sehnat místo a finance pro stavbu. Se svým úmyslem se nejprve obrátil na purkmistra města Turnova, ten ale věci nepřál a Šlechtovu žádost zamítl. O jeho záměru vybudovat v blízkosti Turnova lázně se dozvěděl Alois Lexa z Aehrenthalu v roce 1839 a pro podnik se sám velmi nadchnul. Vyslal dr. Antonína Šlechtu na studijní cestu po vodoléčebných ústavech, především do Gräfenbergu (Jeseník). Zde se Šlechta seznámil s laikem, který se však vyznal ve vodoléčebném oboru - Vincencem Priessnitzem. Alois Lexa nechal dr. Šlechtovi možnost výběru vhodného místa pro lázně na vlastním panství.¹⁷⁰

Počátky lázní Sedmihorek

Šlechtovi se jako nejvhodnější jevílo místo zvané „Wartenberg“, vzdálené přibližně dva kilometry od zámku, svou roli pro tento výběr sehrála i nedávná dostavba silnice mezi Turnovem a Jičínem. Původní název lázní proto zněl *Bad Wartenberg*, podle názvu místa, kam se často jezdilo na hony a panstvo zde chodívalo „na čekanou“. Ze země zde vyvěralo jedenáct studených pramenů, z nichž nejsilnější byl pramen „Aloisův“, později přejmenovaný na pramen „Sedmihorka“ podle sedmi místních vršků (horek).¹⁷¹ Právě podle tohoto pramene získaly lázně svůj český název, který se začal postupně prosazovat na úkor německého.

Zemědělské rodiny, které zde bydlely, musely přesídlit do nedalekých Pelešan u dvora Kyselovsko. Pro lázeňské účely dal Antonín Šlechta narychlo upravit myslivnu, z původní ovčárny se stala restaurace.¹⁷² Jako budova pro personál i pro samotného dr. Šlechtu posloužila bývalá budova školy. Nejprve se lázně rozjely na zkoušku pro prvních sedm hostů, slavnostní otevření se konalo patnáctého května 1842. Kronikář založení lázní popisuje takto: „1839 a 1840 roku nechala naše milostivá vrchnost dílem přestavět dům ve Vartenberku k založení studených a teplých lázní. V lese u Podháje bylo vystaveno koupadlo z prken, do něž voda z vejšky 15ti neb 18ti loket padá do kádě pramenitá. Jest to opravdu studená lázeň, jinač nemůžeme jmenovat tuš.“¹⁷³

---

¹⁷⁰ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

¹⁷¹ Bubák (pozn. 36), str. 7

¹⁷² Jakl – Jakubec – Navrátil et al. (pozn. 28), s. 103.

¹⁷³ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

Začátky lázní můžeme označit za vsutku skromné, v roce 1841 zde bylo ubytováno pouhých sedm hostů, ale po slavnostním otevření o rok později jejich počet stoupl na padesát osm. Návštěvnost se postupně ustálila na přibližném počtu čtyř set lázeňských hostů ročně.¹⁷⁴ Věhlas lázní Sedmihorek se rychle šířil i díky kontaktům aehrenthalských majitelů, vodní lázně se staly módní záležitostí: „zejména Vídeň, jejíž nejpřednější lékaři chorým vřele Sedmihorky a léčebnou metodu Šlechtovu doporučovali, byla zde vždy hojným počtem zastoupena.“¹⁷⁵ Aehrenthalové často zvali své hosty k návštěvě Sedmihorek, nechyběli ani hosté z nedalekých Drážďan a z Lipska, ovšem i z Turecka a Švédska. Vedle nich lázně hojně navštěvovala i česká klientela. Častěji zde pobývali literáti Eliška Krásnohorská, Karel Jaromír Erben, básníci Jan Neruda, Josef Václav Sládek a Jaroslav Vrchlický, kteří se zároveň postarali o dobrou propagaci kraje. I díky návštěvám českých spisovatelů a umělců se postupně prosadil jejich český název.

Lázeňské budovy

Stavební činnost v Sedmihorkách bychom mohli rozdělit do několika etap. První etapa výstavby probíhala živelně, vše se muselo připravit pro provoz nových lázní. Protože by stavba nových budov přišla draho, posloužily prozatím staré budovy, jak jsem popsala výše.

Pověst Sedmihorek se rychle šířila a původní narychlo opravené budovy přestaly pro potřeby hostů brzy stačit. Antonín Šlechta se domluvil s Aehrenthalou na stavbě nového a rozsáhlejšího zázemí pro hosty. Bohužel o počátku lázní mnoho nevíme, více informací se můžeme dozvědět z kronik a dobových průvodců teprve ve druhé polovině 19. století. V době Jana Bedřicha Lexy se počet lázeňských domů postupně rozšířil na šest kamenných a pět dřevěných budov, jejichž stručný popis nalezneme právě ve starých turistických příručkách - české od Karla Müllera a v německé od neznámého autora věnované Marii Felicii z Aehrenthalu, manželce Jana Bedřicha Lexy. Autor této německé příručky uvádí, že v lázních Sedmihorkách pobýval hned několikrát.¹⁷⁶ Knížička se těšila velké oblibě a vyšla celkem čtyřikrát, vždy s menšími obměnami – například přidanými výlety, různými zajímavostmi, a především s velkou mapou, zobrazující celé Hruboskalsko. Podle této mapy si můžeme udělat alespoň částečný obrázek o tom, jak lázně vypadaly kolem roku 1871.¹⁷⁷ [32]

---

¹⁷⁴ Karel Müller, *Lázně Sedmihorské na Hrubé Skále a okolí*, Praha 1882, s. 4.

¹⁷⁵ *Ibidem*, s. 5.

¹⁷⁶ *Bad Wartenberg auf Groß-Skal und seine Umgebung*, Prag 1858, s. 5

¹⁷⁷ *Bad Wartenberg auf Groß-Skal und seine Umgebung*, Prag 1871, s. 5-13.

Příjezdová partie do lázní

První nové domy se v Sedmihorkách objevily v padesátých a šedesátých letech 19. století, do dnešní doby se nezachoval ani jediný z nich. Lázně tvořila vjezdová partie, kde domy lemovaly příjezdovou silnici – při jejím pravém okraji stál *Starý lázeňský a Švýcarský dům*. Levý okraj příjezdové cesty ohraničoval *Mariánský a Zahradní dům*. V dnešní době zde z těchto domů stojí pouze jediný, ostatní zmizely kolem roku 1953.[43]

Mariánský a Švýcarský dům vznikly ve druhé stavební etapě šedesátých let 19. století. Oba dřevěné domy sloužily jako ubytovny s tehdejším lázeňským příslušenstvím – koupelemi a sprchami se studenou vodou. *Mariánský dům* získal své jméno podle manželky Jan Bedřicha Lexy - Marie Felicie z Aehrenthalu. Areál kolem domů obklopoval ovocný sad a právě podle Marie Felicie se nazýval „*Marienpart*“. *Mariánský dům* působil na první pohled jako zděný, ve skutečnosti však jeho dřevěnou konstrukci kryla pouze omítka. V přízemí sloužily pro hosty čtyři lázeňské koupele a šestnáct hostinských pokojů, dalších sedmnáct pokojů se nacházelo v prvním patře. V současné době jej nahrazuje novodobá ubytovna *Zátiší*. Vedle *Starého lázeňského domu* se nacházelo parkově upravené místo sloužící k tělocviku a sportovním hrám a také malý pomníček s tekoucí vodou, kterému se říkalo *Elizabetina studna*.

Švýcarský dům nacházející se na téže příjezdové cestě své pojmenování získal podle takzvaného „*švýcarského*“ - tedy hrázděného zdiva.[37] Takovéto domy měly připomínat tradiční alpské chalupy. Podobný hrázděný dům bychom našli i v arboretu na Bukovině nebo u bývalého Pitrova penzionátu v Podháji. Dřevo se využívalo nejen pro konstrukci, ale i na ozdobné obložení, štíty a podobně. Dům byl dokončen v roce 1869 a mohl poté posloužit dvanácti pokoji pro hosty a dvěma koupelnami a s pěti místnostmi pro služebnictvo. Budova měla jedno patro a podkroví, hrázděnou konstrukci doplňovalo neomítnuté režné zdivo. Jako připomínku aplských chalup zdobily podkroví tmavě lakované ozdobně vyřezávané latě.

Do téže stavební etapy spadal i *Zahradní dům* při příjezdové cestě k sedmihorskému náměstíčku.[38] Stejně jako velký *Mariánský dům* působil na první pohled jako zděný, ve skutečnosti však tvořilo stavební materiál převážně dřevo, pouze fasády sjednotila bílá omítka. Jednoduchá dřevěná stavba čítala dvacet tři pokojů, u domu se nacházela i malá zahrádka.

Náměstíčko lázní Sedmihorek

Hlavní část lázní tvořilo uzavřené náměstíčko obklopené několika budovami. Především zde stála lázeňská *kolonáda*, dokončená roku 1859.[33] Stěny kolonády tvořily pouze dřevěné trámy, a tak zde lázeňští hosté mohli odpočívat i za deštivého počasí a popíjet vodu z „Janského pramene“, vyvěrajícího uprostřed stavby. Pramen získal své jméno podle mecenáše a majitele panství – Jana Bedřicha Lexy.¹⁷⁸ Dřevěnou kolonádu navrhoval Franz von Schmitt, továrník z Českého Dubu, spolu s profesorem Schrammem ze Žitavy.¹⁷⁹ Zmínění stavitelé využili dřevěných trámů, které podpíraly nízkou sedlovou střechu a tvořily tak jakési loubí. Na starých fotografiích můžeme vidět, že strana budovy hledící směrem k promenádě a „náměstíčku“ je otevřená, volný prostor mezi trámy zakrývají pouze keře a stromky. Ty se pnuly po dřevěné konstrukci a bránily tak ve volném průchodu lidí mimo hlavní vchod. Vstup do kolonády zakrývala zdobená dřevěná stříška. Její druhou stranu obrácenou směrem ke Kozákovu nechali stavitelé zasklít. Jednoduchou dřevěnou konstrukci zdobilo bohaté vyřezávání upomínající opět na módní „švýcarský sloh“. Později kolonáda sloužila nejen lázeňským hostům ale i běžným turistům, kteří se při svých výletech po Hruboskalsku dostali do Sedmihorek a chtěli se zde najíst a odpočinout si. V době kdy lázně vedl Antonín Šlechta do těchto míst neměli turisté volný přístup, příští nájemníci lázní zde pro turisty již otevřeli samostatnou restauraci. Ani ta však nestačila a pro velký zájem nechali kolonádu přestavět na venkovní posezení s jídelními stoly. V roce 1991 byla kolonáda zbořena a nahradil ji nový objekt, který na ni měl svým vzhledem upomínat.

Prostranství před kolonádou sloužilo jako parkově upravená *promenáda* s vodotryskem ve svém středu, cestami a plochami plnými květin. Jak popisuje v turistickém průvodci Karel Müller, kolem všech zmíněných lázeňských domů rostly aleje a stromy a mezi nimi se našel dostatek laviček pro hosty.

Pravé straně hlavního lázeňského náměstíčka dominoval *Velký dům*, ve kterém bydlel samotný dr. Antonín Šlechta.[35] Dům zde stál ještě před založením lázní a Antonín Šlechta jej nechal přestavět a upravit. Už název napovídá, že byl ze všech lázeňských objektů největší. Nacházel se v něm velký salon, čtrnáct hostinských pokojů, dvě koupele, v přízemí také sídlo telegrafního úřadu a pošta.¹⁸⁰ V současné době dům stále stojí a funguje zde ubytovna s apartmány zvaná *Zámeček*. Až do padesátých let 19. století se zde také stravovala většina lázeňských hostů. Patrový *Velký dům* kryje nízká valbová střecha, jeho průčelí člení po

¹⁷⁸ Müller (pozn. 174), s. 5-7.

¹⁷⁹ *Bad Wartenberg auf Groß-Skal und seine Umgebung* (pozn. 177), s. 18.

¹⁸⁰ Telegrafní úřad byl v Sedmihorkách zřízen v roce 1868.

stranách dva rizality. Celek zdobí klasicistní detaily jako zubořezem zdobená římsa a trojúhelníkové tympanony rizalitů.

Ostatní lázeňské budovy

Vedle zmíněných domů, kde se ubytovávali lázeňští hosté nebo se odbývaly lázeňské procedury, zde stálo i mnoho dalších menších stavení, sloužících jako restaurace, herny či hospodářské budovy. Většina hospodářských budov stála při silnici stoupající už k zámku Hrubé Skále, konkrétně se jednalo o *Nové stavení* s velkou jídelnou, *Nový lázeňský dům*, který zde stojí dodnes a dřevěný *Letní domek*, kde bydlel sekretář, u něhož se lázeňští hosté zapisovali a platili zde za pobyt.[38,33]

Vedle těchto hospodářských objektů zde stály i budovy určené pro hry a tělocvik. Malý dřevěný domek zvaný *Herna* se nacházel na příjezdové cestě k Sedmihorkám od roku 1870. Jak už napovídá název, dům byl určen k odpočinku hostů a k jejich společenskému vyžití – k zábavě sloužil kulečník i piano.

Celkem pro návštěvníky lázní sloužily sto čtyři pokoje. Bubák zmiňuje, že z valné části provoz lázní financoval majitel panství – tedy Jan Bedřich Lexa z Aehrenthalu. Ten také předal lázně dr. Šlechtovi do pronájmu „za vsutku nejvýhodnějších podmínek a na dlouhá léta dopředu“, dokonce je možné, že Aehrenthalové po Šlechtovi žádný nájem ani nepožadovali. Také stavební materiál poskytovali Aehrenthalové zdarma ze své cihelny a pily.¹⁸¹

Parková úprava lázní

V obou dříve zmíněných průvodcích nalezneme popis parkového prostředí lázní. Celou pravou stranu areálu od příjezdové cesty v sousedství lázeňských domů zabíral sad, který se nazýval „*U Velkého pramene*“. Právě zde vyvěral ústřední pramen Sedmihorek, jehož „*velmi pěkný*“ podstavec navrhoval Bernhard Grueber - jak nás informuje dobový průvodce.¹⁸² Nápis vyvedený zlatým písmem měl oslavovat arcivévodu Karla Ferdinanda, který lázně Sedmihorky navštívil v roce 1853. Sad zde zřídil už v roce 1844 statkář Karel Pštros. V roce 1865 se Antonín Šlechta rozhodl k rozšíření sadu až k hranicím lesa. Lázeňští hosté však měli na výběr k procházkám i další upravená prostranství, například *Bažantí rybník* s dubovým

---

¹⁸¹ Bubák (pozn. 36), s. 8 a 55.

¹⁸² *Bad Wartenberg auf Groß-Skal und seine Umgebung* (pozn. 177), s. 16.

hájem, k němuž vedla od Sedmihorek pískem sypaná cesta. Průvodce popisuje lázeňské prostranství jako „*Neupart*“ a údajně jej Šlechta založil v roce 1865 při příležitosti čtvrtstoletí existence lázní. K této části Sedmihorek náležela i ovocná zahrada, táhnoucí se podél říčky Libuňky za kolonádou.

Lázně Sedmihorky se nepodobaly západočeským lázním ani architekturou a lázeňskými procedurami, ovšem ani okolní krajinou. Tradiční kamenné lázeňské kolonády zde nahrazovaly dřevěné objekty stavěné v módním „švýcarském slohu“. Velkou kolonádu může nahrazovat takzvaná *Pramenní cesta*, kde staleté stromy připomínají mramorové sloupy tradičních lázeňských budov. Některé stavby v Sedmihorkách měly odkazovat na bohatě zdobené horské chaty ve Švýcarsku s hrázděnou konstrukcí, starší budovy si podržely klasicistní střídmost. Vše jakoby souznělo s místní skalnatou a lesnatou krajinou.

Léčebné metody v lázních Sedmihorkách

Antonín Šlechta zařídil lázně Sedmihorky podle Priessnitzova vzoru. Vincenc Priessnitz se narodil v roce 1799 v Gräfenbergu (dnešní Jeseník), kde také roku 1837 založil první vodoléčebné lázně, aniž měl lékařské vzdělání. Své pokusy se studenou vodou zkoušel sám na sobě, protože prodělal několik těžkých zranění. Ta se mu právě díky jeho nové léčebné metodě podařilo úspěšně vyléčit. Díky Priessnitzově věhlasu se z ospalé horské vesničky staly postupně vyhledávané lázně, přestože se ze začátku své kariéry setkával s velkým odporem některých lékařů. Priessnitz věřil ve velkou pomoc přírody samotné, člověk měl chodit na čerstvý vzduch, pít pramenitou vodu a střídme jíst. Tyto zásady přetransformoval do svých léčebných postupů, v nichž však studená voda hrála nejdůležitější roli. Studená voda podle Priessnitze pomáhala jak při pití, tak i v podobě koupelí, dále se používaly rašelinné zábaly, samozřejmě také sport a speciálně sestavený dietní jídelníček.

Antonín Šlechta se rozhodl využívat právě tyto metody, protože v Sedmihorkách se nacházelo mnoho léčivých pramenů s velmi studenou vodou.¹⁸³ Podle tisků z konce století pomáhaly Sedmihorky léčit bledničku, chudokrevnost, nervové nemoci, hysterii, trdnomyslnost, morfinismus, alkoholismus, nemoci pohybového aparátu, záněty močových cest, plicní nemoci, syfilis, astma, otylost či srdeční vady.

Velmi zajímavou lázeňskou procedurou byla takzvaná vzduchová lázeň. Spisovatel Karel Müller, který propagoval Český ráj ve svých turistických průvodcích, vydal dokonce „humoresku“ inspirovanou životem v Sedmihorkách, kterou pojmenoval *Týden ve vzduchové*

---

¹⁸³ Teplota většiny pramenů se pohybovala kolem 6°C. Viz Bubák (pozn. 36), s. 7.

lázni. Zmíněnou lázeňskou proceduru hned na začátku knihy popsal a já si zde dovolím jeho krásný popis, z něhož na nás dýchá atmosféra dávno zašlých časů, zčásti ocitovat: „Ví laskavý čtenář, co to je vzduchová lázeň? Nebyl-li sám jednou v místě lázeňském, jmenovitě ale v takovém, kde se provádí přirozené léčení vodou, sotva, a proto musíme několika slovy napřed naznačiti, co se „vzduchovou lázní“ vlastně vyrozumívá. Jen když slunéčko pěkně hřeje, lze se koupati ve vzduchu, což se činí takto: Napřed se postavíš na několik minut pod spršku a pak narazíš slaměný širák na hlavu, zaobalíš se do plátěné plachty a spěcháš do lesa. Dýcháš zde sílicí vzduch naplněný parami a dýcháš nejen plicemi, celé tvé tělo dýchá, všechny potnice jsou otevřeny a ssají do sebe oživující ozon! Prošel se poněkud vyhledáš si pohodlné místečko slunečné a tu najdeš již své soudruhy. Plachty rozprostřeli a hoví se zde jeden vedle druhého, až je dvanáctá hodina zavolá k obědu. Lehneš si k nim a účastníš se veselé jejich zábavy. Jeden druhým vypravuje něco buď z vlastního svého života, aneb co byl slyšel od jiného – dovíš se tu mnoho, velmi mnoho žertovného, neboť ve „vzduchové lázni“ to jinak nejde. Tu se musí člověk smáti, byť i nechtěl; viděl jsem lázeňské hosty, kteří jinak patřili k těm nejhorším mrzoutům, jakmile byli jen trochu v ležení novověkých Adamitů zdomácněli, nabyli mysli veselé a stávali se právě z takových ti největší šprýmaři. Většina sedí na svých plachtách po zemi, doutník v ústech, jiní se houpají ve visutých rohožkách. (...) Škoda, že se vzduchové lázně nehodí i pro ženské“, zakončil svůj popis vzduchové lázně Karel Müller.¹⁸⁴ Zpočátku sloužila vzduchová lázeň i pro ženy, byla však brzy zrušena, „jelikož to nedělalo dobrotu!“.¹⁸⁵ Proto než se šli pánové „koupat ve vzduchu“, musel být v parku vyvěšen červenobílý prapor, což bylo znamení krásnějšímu pohlaví, že je pro něj až do dvanácté hodiny část lesa uzavřena.

Po této proceduře hosté chodili do obory, tedy pásma lesů kolem lázní ohrazených plotem. Vcházelo se vraty do lesa na takzvanou *Pramenní cestu* (dnes Angerovu), kde ze země vyvěraly studené léčivé prameny, pojmenované často po aehrenthalských majitelích panství.

Sedmihorsky provozovaly lázně studené, parní, vzdušné, i takzvané „spršky“, které měly připomínat studený déšť. V další příručce Müller připomíná, že léčebné procedury prováděné v Sedmihorkách si vyžádaly svůj čas k vyléčení pacienta. „*Kdokoliv jsi se do Sedmihorek odebral a dr. Šlechtovi svěřil, měj trpělivost a důvěru! Dlouho, velmi dlouho protiví se někdy nemoc lékaři, konečně ale podá se přece a počne ustupovati. Nejde to najednou a obzvláště přirozené léčení vyžaduje času. Ten, kdo šel by do Sedmihorek jako*

---

¹⁸⁴ Karel Müller, *Týden ve vzduchové lázni. Upomínka na pobyt v Sedmihorkách*, Praha 1882, s. 1-3.

¹⁸⁵ Durych (pozn. 27), s. 54.

k nějakému divotvornému praménku, očekávaje, že jakmile údy své do křišťálové zdejší vody ponoří, choroba z něho spadne, ten byl by na omylu. Zázraky se v Sedmihorkách nedějí, za to ale se tam vzorně léčí.“¹⁸⁶

Voda se dostávala do lázní dřevěným vodovodním potrubím. To vedlo od hlavního pramene a rozvádělo vodu do všech lázeňských budov i mimo areál lázní, například do hořenského dvora vzdáleného přej jeden kilometr. K zásobování lázní potravinami sloužila vlastní zelinářská zahrada, velký skleník, pařeniště i ovocné sady.

Lázně Sedmihorky po smrti Antonína Šlechty

Dr. Šlechta za své zásluhy získal šlechtický titul, rytířský Řád Železné koruny, Řád Františka Josefa, Řád Švédské severní hvězdy a Řád velkovévodství oldenburského.¹⁸⁷ Josef Bubák Šlechtu popisuje jako „*nadmíru milého, vlídného a mimořádně vstřícného člověka.*“¹⁸⁸ Antonín Šlechta zemřel v Sedmihorkách druhého ledna 1886. Věhlas lázní po jeho smrti upadal, patnáctého června 1886 se lázně dostaly do pronájmu Šlechtovu příbuznému Janu Šourkovi, který do té doby zastával funkci účetního v podskalském pivovaru.

V Sedmihorkách nebyl dlouhou dobu zaveden elektrický proud a v pokojích se proto svítilo svíčkami. Z toho důvodu nebylo možné používat léčebné metody s využitím elektrického proudu. Manželé Šourkovi nadále zachovávali původní tradiční léčbu, zároveň však chtěli Sedmihorky vybavit i posledními výkřiky vodoléčební a elektroléčební techniky, jako například influenčním strojem, ergostatem, či galvanofaradickými lázněmi. Elektrický proud zde zavedli teprve v roce 1932 a díky tomu se začaly využívat i nejrůznější novinky. Hosté také mohli nově vyzkoušet masáže.¹⁸⁹ Přesto se podle Bubáka našlo hodně lidí, kteří proti těmto změnám protestovali a v dopisech si stěžovali, že „*zavedením elektrického proudu už to nebudou ony staré, milé a dobré Sedmihorky.*“¹⁹⁰ Manželé Šourkovi rovněž zařídili nové lázeňské budovy, například bývalou jídelnu přeměnili na elegantní hostinskou místnost. Zároveň se počítalo s ubytováním letních hostů.

To, že noví nájemci plánovali do budoucna skutečně velkolepou přestavbu lázní, dosvědčují stavební plány uložené v litoměřickém archivu. V roce 1910 vypracoval Karel Salač několik návrhů na stavbu nového dvoupatrového pavilonu, který měl po dokončení posloužit až čtyřiceti novými pokoji pro hosty. Salač se přidržel vzoru starších lázeňských

---

¹⁸⁶ Müller (pozn. 174), s. 23.

¹⁸⁷ Bubák (pozn. 36), s. 54.

¹⁸⁸ Ibidem, s. 53.

¹⁸⁹ Jakl – Jakubec – Navrátil et al. (pozn. 28), s. 104.

¹⁹⁰ Bubák (pozn. 36), s. 55.

domů a alespoň pro podkroví nových pavilonů chtěl využít hrázděné zdivo, vidíme však i secesní detaily.¹⁹¹[39]

Snad až trochu mimo realitu působí další plán přestavby z roku 1910, tentokrát bohužel nesignovaný. Přestavba měla být skutečně velkolepá a je možné, že ji měl provádět některý významný architekt. Celý areál by především zabíral mnohem větší prostor. Ustoupit měly všechny dřevěné domy, z původních by zůstaly pouze dva kamenné – *Starý lázeňský* a *Velký dům*. Velký dům by zastával svou původní funkci poštovního a telegrafního úřadu, ve *Starém lázeňském* domě plánoval architekt zařídit nové byty. Pro lázeňské hosty by sloužila i nová prodejna se suvenýry a boutiquem na místě *Švýcarského domu*.

Hosté do areálu měli přijíždět po původní silnici, kterou chtěl architekt proměnit v široký bulvár s chodníkem po každé straně. Staré náměstíčko se mělo rozšířit směrem k říčce Libuňce a nová kamenná kolonáda by svým obloukem uzavírala celou jednu stranu náměstí. Architekt ji chtěl propojit včetně tanečního sálu se všemi ostatními budovami v areálu pomocí krytých cest, aby hosté mohli užívat lázeňského života i za deštivého počasí.

Plán počítal se stavbou nového lázeňského domu po levé straně příjezdové cesty, kde by probíhaly všechny zdravotní procedury. Do budovy ve tvaru písmene H by hosté vcházeli pěti vchody, v hlavní ose budovy zakreslil autor návrhu velké dvouramenné schodiště. Nový lázeňský dům měl svým velkolepým vzhledem i dispozicí připomínat barokní zámek. Z druhé strany k budově vedla silnice určená pro zásobování. Na protější straně areálu by stál nový hotel spojený s restaurační budovou. Zde by se zároveň nacházelo i hospodářské zázemí lázní, především velká kuchyně, kterou architekt navrhoval rozčlenit do oddílů podle druhů přípravy pokrmů. Nesměla zde chybět kulečnicková místnost, kavárna, čítárna a oddělená restaurace pro turisty. Zaujme i parkově řešená úprava celého areálu, která svou nádherou upomíná na geometricky řešené barokní zahrady.[40]

Existoval i druhý návrh, nejspíše od stejného architekta, v němž autor počítal s ještě větším počtem lázeňských budov. V tomto návrhu nechyběly dva plavecké bazény – jeden pro pány a druhý pro dámy. Architekt už počítal i s možností, že hosté do lázní přijedou autem a proto zakreslil garáže a vozovnu.¹⁹² K realizaci ani jednoho z plánů však nedošlo. Už před začátkem první světové války v Sedmihorkách ubývalo lázeňských hostů a na realizaci tak velkolepé přestavby by nájemci nesehnali peníze ani od jinak štědrých Aehrenthalů.

---

¹⁹¹ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála, Plány na přestavbu lázní Sedmihorek, inv. č. 3038.

¹⁹² Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála, Plány na přestavbu lázní Sedmihorek, inv. č. 3038.

V předválečné době lázně nicméně stále prosperovaly a nadále sem přicházely i slavné osobnosti tehdejší doby, jako například cestovatel Josef Kořenský, profesor historik Jaroslav Goll a Josef Šusta, na návštěvu lázní občas přijel kočárem i Josef Bohuslav Foerster, když hrával na nedalekém Valdštejně. V době první republiky lázeňské procedury okusil i prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Jako lázeňský host se zde často zdržoval i historik Josef Pekař. Sedmihorky navštěvoval od roku 1902 a potom pravidelně mezi lety 1913 až 1936. Často odtud vyrážel na výpravy na hrad Kost, kde studoval archiválie ke své „*Knize o Kostí*“.¹⁹³

Šlechtovi přátelé a lázeňští hosté se rozhodli pro umístění památníku v podobě busty, o které jsem se již zmínila výše. Pro tuto myšlenku získali významného českého sochaře Josefa Václava Myslbeka. Pomník Antonínu Šlechtovi odhalili na svátek svatého Antonína třináctého června 1890. Busta musela po druhé světové válce zmizet, protože průmyslnický původ dr. Antonína Šlechty nekorespondoval s tehdejší ideologií. Na původní místo se vrátila až v roce 1992.¹⁹⁴[44]

Léčebné metody se časem měnily, začala se nově používat rašelina, která se musela dovážet z daleka, což pobyt pro hosty značně prodražovalo. Sedmihorky s novými metodami ztrácely i svůj původní charakter vodoléčebných lázní a počet hostů klesal.

Lázně v době první světové války

Lázeňský provoz pokračoval i v průběhu první světové války. Hostů však výrazně ubylo a kvalita začala výrazně zaostávat. Kvůli válce přišly lázně i o kvalifikovaný lázeňský personál, několik mužských pracovníků během války padlo. Nastal nedostatek potravin a vázl i dovoz léčebných surovin nutných k provozu lázní. Pochopitelně chátraly i samotné lázeňské budovy. Bubák jako další důvod úpadku zmiňuje i vyšší konkurenci, protože od doby vzniku Sedmihorek se objevilo mnoho modernějších lázeňských zařízení.¹⁹⁵ S koncem války skončil v Sedmihorkách i lázeňský provoz, nadále měly sloužit pouze jako turistické letovisko, i označení se změnilo na klimatické lázně. Po smrti paní Augusty Šourkové se stal novým nájemcem Václav Novotný, který zde působil až do začátku druhé světové války.

---

¹⁹³ Bubák (pozn. 36), s. 106-107.

¹⁹⁴ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

¹⁹⁵ Bubák (pozn. 36), s. 54.

Meziválečná doba

I před druhou světovou válkou se objevil další projekt na přestavbu lázní. Josef Bubák v pamětech popisuje následující situaci. „*Kouzelné sedmihorské prostředí se stalo středem zájmu jisté skupiny podnikatelů, která prý měla v úmyslu do skomírajících lázní investovat slušný kapitál. Samozřejmě: chytili se krásného krajinného prostředí, bohatých lesů a ovšem také zdejších pramenů. Celý svůj záměr chtěli realizovat především tím, že by na volném platu v lese nad centrálním kamenným domem postavili nový, rozsáhlejší hotel, pochopitelně moderně zařízený a vybavený ve své době nejvyšším komfortem. Ostatní budovy měly nadále zůstat rovněž v provozu jako dosud. Vody tu bylo dostatek a to – jak známo – kvalitní. Majitel Sedmihorek s tím souhlasil a byl navíc ochoten zaručit i případnou přístavbu a další vrty pramenité vody. Po finanční stránce celá akce neměla majitele prakticky nic stát. Naopak: jako společník s jednapadesátiprocentní účastí mohl v celém projektu získat majoritní pozici. (...) Kdo tehdy s tímto nápadem vybudovat modernější Sedmihorky přišel, se však už přesně nepamatují. Vím pouze, že za věci stáli nějakí pražští advokáti i průmyslníci a to vše rovněž podporovala politicky exponovaná osoba.*“¹⁹⁶ Celý záměr však nakonec doplatil na nestálost doby, podobně jako při plánované přestavbě v roce 1910.

Druhá světová válka

V roce 1939 pronajali Aehrenthalové lázně manželům Hájkovým, kteří zároveň vedli i hotel v Turnově. Měli s lázněmi dalekosáhlé plány, které však zhatila druhá světová válka. Pana Hájka v září 1939 zajistilo gestapo a svůj život skončil v koncentračním táboře v Buchenwaldu. Další nájemci požádali o přidělení lázní do soukromého vlastnictví, v čemž jim protektorátní a okupační orgány vyhověly.¹⁹⁷ Lázeňský provoz však nefungoval jako dříve. Pouze některé objekty musely projít obnovou kvůli špatnému stavu. Původní kolonádu přestavěl architekt Slavík z Turnova. Kolonáda však stále upomínala na původní budovu jak velikostí, tak i zdobností.¹⁹⁸[41] V karlovické kronice pro rok 1945 nalezneme stručný popis velkých změn, které se zde děly. „*v Sedmihorkách a na Podháji byl po odchodu německých dětí "Hitlerjugend" umístěn pro německé vojáky lazaret. Umístili tam uzdravující německé marody na doléčení... Četa z Nové Vsi, Karlovic, Svatoňovic zabrala lazaret v Sedmihorkách a na Podháji. Němci byli dáni pod dozor a v Sedmihorkách bude středisko partizánů.*“

---

¹⁹⁶ Bubák (pozn. 36), s. 111.

¹⁹⁷ Ibidem, s. 56.

¹⁹⁸ Ibidem, s. 110.

Po skončení druhé světové války se již o provoz lázní nikdo nestaral. „Řada pramenů jakoby zanikla vůbec; kdysi krásné promenády byly zabahněny a ztratily se téměř zcela původní půvabná odpočívadla. Viditelně chřadla celková úprava tohoto koutu kraje.“¹⁹⁹ Po převzetí moci komunistickou vládou byl objekt lázní zkonfiskován, protože Sedmihorky patřily do majetku hruboskalského panství. Lázně potom spadaly do správy Revolučního odborového hnutí (ROH) a měly sloužit k rekreaci pracujících, podobně jako zkonfiskovaný zámek Hrubá Skála.²⁰⁰ Většina dřevěných budov zanikla v padesátých a šedesátých letech 20. století.

---

¹⁹⁹ Bubák (pozn. 36), s. 7.

²⁰⁰ Ibidem. s. 56.

Proměna hradu Valdštejna

Hrad Valdštejn leží na přímce mezi obcí Mašov a hruboskalským zámekem. Ze zámku je možné se k Valdštejnu dostat během krátké chvíle po cestě, kterou už v době Aehrenthalů s oblibou využívali turisté. Už samotné jméno hradu upomíná na okolní krásné lesy. I z toho důvodu zpřístupnili Aehrenthalové hrad pro veřejnost, což bylo jedním z prvních takových počinů na našem území. Turistů na hrad přicházelo velké množství a i snad i proto jej Aehrenthalové postupně zvelebovali.

Hrad Valdštejn se rozkládá na několika skalních blocích, řazených přibližně ve směru od východu k západu. Na skalním masivu před samotným hradem se nachází budova hostince, prostranství můžeme označit za předpolí hradu. Od tohoto předpolí k prvnímu skalnímu bloku vede přístupová cesta po masivním kamenném mostě. Na prvním skalním bloku stojí brána a kaple svatého Jana Křtitele. Z prvního na druhý skalní blok se přechází opět po mostě, kde stojí při jeho východním okraji objekt bývalé restaurace a také kostel svatého Jana Nepomuckého. Po schodišti se sestupuje ke třetímu skalnímu bloku, kde v proluce mezi druhým a třetím skalním blokem vystavěli konírnu a kulečnickový sál. Konečně na třetím skalním bloku stojí torzo původního hradu s prostorami tesanými ve skále v němž nalezneme i nový palác postavený v době Aehrenthalů.[45]

Hrad v sobě spojuje tři stavební etapy. První z nich zahrnuje období od 13. do 16. století, konkrétně do roku 1582, kdy prameny uvádějí hrad jako pustý. Druhá stavební etapa proběhla v 18. století v souvislosti s přestavbou hradu na barokní eremitáž. Konečnou přestavbu na místo určené k návštěvám turistů hrad prodělal mezi lety 1821 a 1843.

Historie hradu

Hrad zbudoval mocný rod Markvarticů snad na konci 13. století. Jedna z větví markvartického rodu si zvolila za své sídlo právě tento hrad a od té doby nesla jméno pánů z Valdštejna. Značná část dějin hradu zůstává zahalena mlhou kvůli nedostatku zpráv i nejasnostem v majetkových vztazích. Ve 14. století drželi hrad Vartemberkové, další odnož rodu Markvarticů. Vystřídalo se zde postupně mnoho rodů, podobně jako na nedaleké Hrubé Skále. Hrad však zůstával často opuštěný a není proto divu, že se zde usazovali lapkové. Na počátku 16. století získali hrad Smiřičtí, kteří se však rozhodli přestavět a obývat raději Hrubou Skálu s příhodnější polohou. Opuštěný hrad vyhořel a postupně se změnil v ruinu.

Dokonce ani Albrecht z Valdštejna, který hrad po Smiřických získal se již neměl k opravě bývalého sídla svého rodu. Hrad se tak dostal do rukou původního rodu, který jej držel do roku 1821 – tehdy jej získal spolu s okolním panstvím Jan Antonín Lexa.²⁰¹

Původní hrad postavili Markvartici na nejvzdálenějším, tedy třetím skalním ostrohu kvůli jeho nejobtížnější přístupnosti. Zástavba možná existovala i na dalších skalních blocích. Původní hrad sestával z paláce obehnaného hradbou, jak dosvědčuje stavebně-historický rozbor.²⁰² Plot nebo palisáda uzavíraly i starou přístupovou cestu. Poslední zbytky původního hradu nalezneme na výčnělku skaliska, jde o zbytky hradební zdi z velkých pískovcových kvádrů, ve které najdeme jedno malé okénko s lomeným obloukem vytesaným z jediného bloku pískovce. Velké okno nad ním pochází až z pozdější doby. Za novým palácem se ve skále nachází prohlubeň lahvovitého tvaru tesaná přímo do skály. Svým tvarem připomínala středověké vězení, a proto se jí dodnes říká hladomorna, skutečná funkce však zůstává dodnes nejistá.

Kamenným zdivem se obezdívala i skála samotná, aby se zarovnalý skalní propustě, které by mohly pomoci případnému nepříteli ve zdolání hradu. Přístupová cesta tak vedla po soustavě žebříků přímo ke hradu. Další přístup směřoval po cestě od druhého skalního bloku po dřevěné lávce, jejíž část mohli obyvatelé hradu zdvihnout nebo odstranit v případě ohrožení. Dvě přístupové cesty a dvě studně svědčí o pozdějším rozdělení hradu na dvě samostatné části. Jako materiál pro stavbu se ve velkém používalo dřevo z okolních lesů, což dokládají otvory po kůlech, které dodnes můžeme ve zdech hradu najít. Stavba snad zcela postrádala věž – i bez ní poskytuje hrad výborný rozhled do kraje.

Proměna hradu v barokní eremitáž

Jak jsem se již zmínila, Valdštejnové drželi hrad opět od roku 1621. V 18. století zažíval hrad rozsáhlou stavební činnost. Mělo zde vzniknout nové poutní místo s kostelem zasvěceným nejoblíbenějšímu světci té doby - svatému Janu Nepomuckému. Vedle kostela měla vzniknout eremitáž pro několik poustevníků, kteří by se starali o příchozí poutníky. K těmto přestavbám z první poloviny 18. století chybí bohužel veškerá dokumentace. Víme pouze, že na stavbu se užívalo kamenů ze zříceniny starého hradu, což byl nejjednodušší způsob jak v této krajině získat potřebný stavební materiál.

---

²⁰¹ Sedláček (pozn. 84), s. 56-62.

²⁰² Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, Petr Macek – Olga Novosadová, Stavebně historický průzkum hradu Valdštejn, Praha 1988, s. 61.

Hrabě František Adam, poslední z Valdštejnů vlastnicích hruboskalské panství, byl znám jako vášnivý kreslíř. Právě z jeho ruky se zachovaly pohledy na hrady Hrubou Skálu i Valdštejn, jejichž kopie by se měla nacházet na zámku v Mnichově Hradišti. Obraz Valdštejna z doby okolo roku 1800 o rozměru asi 40x30 cm je nejstarším existujícím pohledem na hrad. O popis hradu před romantickou přestavbou se pokusil Josef Vítězslav Šimák ve sborníku *Od Ještěda k Troskám*.²⁰³ Kresba Františka Adama z Valdštejna ukazuje hrad z protější skály od jihovýchodu. Na prvním nádvoří se nacházel malý objekt, který Šimák popsal jako bránu.²⁰⁴ Odvozuje z toho, že dnešní kaple svatého Jana Křtitele zde ještě nestála a nahrazoval ji kříž. Výzkum Ladislava Kouckého a Ladislava Šourka na prvním skalním bloku však potvrdil, že objekt, který Šimák určil jako bránu byl ve skutečnosti předchůdkyni nynější kaple svatého Jana Křtitele.²⁰⁵ Z pramenů se o první poutní kapli na Valdštejně dozvídáme pouze tolik, že zde stála již roku 1709 a že při ní žil poustevník *Václav Karel Holan Rovenský*, známý skladatel církevní barokní hudby. Prameny však nepopisují kde měla kaple a k ní náležející poustevna stát.²⁰⁶ Jedinou možností, jak domněnky potvrdit, zůstává archeologický průzkum. Před rokem 1724 ještě nestály mohutné kamenné mosty, je pravděpodobné, že nahoru vedly tesané schody nebo žebříky.

Poustevna na druhém skalním bloku

Na místě dnešního volného prostranství na druhém skalním bloku vidíme na obraze Františka Adama z Valdštejna poustevnu. Stejně tak i podle podrobnějšího vyobrazení v Mašovské kronice z roku 1836 můžeme rozpoznat, že šlo o přízemní stavení se sedlovou střechou a malou věžičkou s lucernou, dokonce jsou zobrazeny i sluneční hodiny v jeho čelní stěně.²⁰⁷ Tuto novou eremitáž založila zbožná Marie Markéta z Valdštejna snad současně s kostelem svatého Jana Nepomuckého stojící v jejím sousedství. Eremitáž však nesloužila pouze poustevníkům, spíše by se dalo říci, že ti dostali úlohu jakýchsi správců tohoto objektu, který běžně navštěvovala šlechta. Barokní poustevnu mohla spíše než nepohodlnou jeskyni připomínat docela příjemnou světnici s přílehlou zahrádkou, kuchyní a spižírnou.²⁰⁸

²⁰³ Josef Vítězslav Šimák, Hrad Valdštejn počátkem XIX. století, *Od Ještěda k Troskám II*, 1923-24, s. 10.

²⁰⁴ Měl přitom na mysli starší bránu, která byla později v době Aehrenthalů zbořena a na jejím místě postavena nová.

²⁰⁵ Ladislav Koucký, hrad Valdštejn od baroka ke klasicismu, *Od Ještěda k Troskám VIII (XXIV)*, č. 3+4, červenec 2001, s. 91.

²⁰⁶ Ibidem.

²⁰⁷ Kronika obce Mašov (pozn. 139).

²⁰⁸ Marie Vojtíšková, Poustevnictví v českém baroku, *Z Českého ráje a podkrkonoší* 8, 1995, s. 130.

Kostel svatého Jana Nepomuckého

V roce 1722, tedy sedm let před svatořečením Jana Nepomuckého, založila zbožná hraběnka Marie Markéta z Valdštejna kapli zasvěcenou právě tomuto mučedníkovi. I díky tomuto zasvěcení bývala při bohoslužbách kaple plná lidí, kterých po svatořečením Jana Nepomuckého ještě přibýlo. V roce 1728 se v kostele zřítila kruchta, přesto zde snad probíhaly menší stavební akce i po této nehodě.²⁰⁹[52]

Barokní kamenné mosty

Na obraze Františka Adama z Valdštejna vidíme masivní kamenný most, na němž již stojí sochy světců. František Adam zobrazil i druhý most a přístupovou cestu, která se vine pod jeho největším obloukem, dnes již zazděným. Na tomto druhém mostě nevidíme dosud sochy Markéty a Otýlie, které tedy musely být osazeny po roce 1800. Sochařská výzdoba mostů na Valdštejně (i na Hrubé Skále) pochází z dílny kosmonoské kamenické rodiny Jelínků, nelze ji však přesněji časově zařadit.²¹⁰ Sochy svatého Václava, Víta, Ivana, Vojtěcha a svatého Jana Nepomuckého stojící na prvním z mostů, snad Valdštejnové nechali osadit krátce po jeho dokončení. Dříve se myslelo, že mosty pocházejí až z 19. století a sochy jsou svezeny z jiných míst valdštejnského panství. Miroslav Cogan však podle archivních pramenů doložil, že stavbu vedl a v roce 1724 dokončil Jiří Ketner.²¹¹ Most stojí na čtyřech obloucích a klene se tak nad průrvou pod hradem, kde prochází přístupová cesta. Cogan také uvádí, že v tomto roce již stál i druhý most, což dokládá zápisem v účetní knize.²¹² Na konci druhého mostu mohli tehdejší návštěvníci Valdštejna spatřit zajímavost - malý padací most. Není jisté, zda tento částečně kovový a částečně dřevěný most stál už v době Valdštejnů, nebo jej postavili až Aehrenthalové.²¹³ Padací most snad zamezoval ve večerních hodinách přístup lidí do zadních částí hradu. Snad kvůli stoupajícímu počtu návštěvníků most majitelé hradu opět dozdili, jak můžeme na zdívu dodnes rozpoznat.

V době Valdštejnů neexistovala spojovací cesta mezi kaplí na druhém a hradem na třetím skalním bloku, a proto se muselo chodit po cestě na každý skalní blok zvlášť. Zbytky zdí hradního paláce na dalším skalním bloku se zachovaly až do výše druhého patra.²¹⁴

---

²⁰⁹ Koucký, hrad Valdštejn od baroka ke klasicismu (pozn. 205), s. 94.

²¹⁰ Miroslav Cogan, K stavebnímu vývoji mostů na Hrubé Skále a Valdštejně, *Z Českého ráje a podkrkonoší* 1, 1988, s. 55-61.

²¹¹ Ibidem, s. 57.

²¹² Ibidem.

²¹³ Koucký, hrad Valdštejn od baroka ke klasicismu (pozn. 205), s. 93

²¹⁴ Šimák, Hrad Valdštejn počátkem XIX. století (pozn. 203), s. 10.

Přestavba Valdštejna v době Aehrenthalů

Další přestavby probíhaly na Valdštejně už od doby, kdy Aehrenthalové koupili panství, tedy začátkem dvacátých let 19. století. Všechny stavební práce však ukončila smrt Aloise Lexy v roce 1843. K Aehrenthalským přestavbám chybí veškerá dokumentace a neznáme ani jména architekta či architektů. Přestavby v době Aehrenthalů bychom mohli rozdělit do dvou etap. První stavební etapa probíhala ve druhé polovině třicátých let. V té době nechal Alois Lexa postavit dva hostinské objekty - první na předhradí a druhý v západní části druhého skalního bloku. V té době probíhala i stavba nové hradní brány spojené s kočárovými a přestavba kaple svatého Jana Křtitele. Klasicistní proměnou prošel i kostel svatého Jana Nepomuckého na druhém skalním bloku.

Druhá stavební etapa probíhala snad na začátku čtyřicátých let a ukončila ji až smrt Aloise Lexy v roce 1843. Tentokrát se stavební činnost přesunula na třetí skalní blok, kde dosud v rozvalinách stály zbytky starého hradu. Alois Lexa již chápal přitažlivost hradních zřícenin pro turisty a rozhodl se je proto romanticky upravit a následně zpřístupnit. Současně dal vybudovat na místě starého hradu nový palác a mohutný přístupový most.²¹⁵

Staré cesty, které zde fungovaly snad už od středověku již přestávaly náporu turistů stačit. Pro pohodlnější dopravu k Valdštejnu dal Alois Lexa vystavět v roce 1838 novou silnici, která vedla od ovčince na místě budoucích lázně Sedmihorek a pokračovala přes Podháj až k Valdštejnu.²¹⁶ Stavba silnice ve skalnatém terénu představovala náročný úkol a kroniky nám uvádějí, že zde dokonce umírali lidé.²¹⁷

Stavba klasicistního hostince na předhradí

Alois Lexa dal vystavět klasicistní budovu na předhradí ve třicátých letech 19. století. Původně však dům nesloužil jako hostinec ale jako obydlí pro hajného. Jednoduchý přízemní domek s valbovou střechou je velmi jednoduchý a za jediný jeho určující znak můžeme považovat kamenný portálek bez profilace. Původní vzhled domku se v průběhu času proměňoval. Aehrenthalové domek pronajímali svým zaměstnancům, kteří zde pronajímali pokoje pro letní hosty. Josef Bubák, úředník posledních aehrenthalských majitelů panství,

---

²¹⁵ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

²¹⁶ *Ibidem*.

²¹⁷ *Kronika obce Mašov* (pozn. 139).

vzpomínal ve svých pamětech, že právě v tomto domku bydlel v letních měsících pravidelně český hudební skladatel Josef Bohuslav Foerster (1859-1951).²¹⁸

Brána

Původní bránu na prvním hradním nádvoří hned za mostem nahradil Alois Lexa novou branou z masivních pískovcových bloků.[47] Brána díky své mohutnosti vytváří spolu s mostem efektní vstupní partii hradu. Stavitel ji rozčlenil na tři části. Převýšenou střední část zakončuje ústupkový štít, menší části po každé straně tvoří vlastně dva domky, které mohly v době Aehrenthalů sloužit jako kočárovny nebo skladiště.

Klasicistní přestavba kaple svatého Jana Křtitele

Dnešní klasicistní kapli Jana Křtitele předcházela barokní kaplička o menších rozměrech.[49] Ladislav Koucký, správce Valdštejnského hradu uvádí, že při opravách kapličky v devadesátých letech 20. století odkryl dvě starší oválná okna a portál. Usoudil, že tyto stavební prvky patřily právě zmíněné barokní kapličce, kterou nechali Aehrenthalové pouze obestavět. Kaple tak dnes vytváří dojem klasicistní novostavby. Kapli Aehrenthalové přestavovali kolem roku 1838 spolu s ostatními klasicistními stavbami, doplnili ji kamennými hlavicemi, patkami pilastrů a profilovanou římsou.²¹⁹

V souvislosti s kapličkou svatého Jana Křtitele bych se ráda zmínila o místní legendě. O velikonocích roku 1835 navštívil Valdštejn Karel Hynek Mácha se svými přáteli. Mácha rád putoval po Českém ráji a rád si při té příležitosti zakresloval hrady, které spatřil. Zachovala se i jeho kresba Valdštejna, kterou následně dokreslil a přibarvil.²²⁰ Mácha Valdštejn navštívil i o rok později a traduje se, že při té příležitosti seděl modelem malíři Františku Maškovi, který právě tvořil nástěnný obraz svatého Jana Křtitele v kapli na prvním skalním bloku. Dnes již asi nezjistíme, kolik je na této legendě pravdy. Podle mého názoru však mohla samotná Aehrenthalové legendu podporovat, dokazuje to i existence dvou místností v nově postaveném hradním paláci nazvaných „*síň básnických upomínek*“ a „*síň místních pověstí*“. Právě legendy, jako je tato, patřily k romantickým hradním zříceninám a umocňovaly tak jejich kouzlo. Aehrenthalové jako zdatní obchodníci si jistě uvědomovali

---

²¹⁸ Bubák (pozn. 36), s. 60.

²¹⁹ Koucký, hrad Valdštejn od baroka ke klasicismu (pozn. 205), s. 92.

²²⁰ Bohumír Mráz, *Karel Hynek Mácha : Hrady spatřené*, Praha 1988, s. 207.

klady, které s sebou přinášel velký počet návštěvníků hradu a uměli to náležitě využít stavbou hostinců a hotelů. Dnes bychom je označili za dobré podporovatele regionální turistiky.

Klasicistní hostinec na druhém skalním bloku

O stavbě najdeme krátký popis v karlovické kronice. „*Roku 1838 (...) byla (...) přestavena šenkovna, na ní pěkný sál postaven, slovem: krásný dům jest.*“²²¹[50] Naděžda Kubů, která ve své studii popisuje obnovu tohoto klasicistního hostince, však uvádí, že dům postavili Aehrenthalové před rokem 1835, což dokládá archeologickými nálezy.²²² Dům lichoběžníkového půdorysu sloužil jako výletní restaurace s hostinskými pokoji. Aehrenthalové jej postavili na místě nebo nedaleko od místa, kde stávala jedna z poustev. V tomto domě bydlel správce hradu, který zastával jak funkci kastelána tak i kostelníka a ráno odemykal hrad pro návštěvníky, jak ještě vzpomínal častý návštěvník hradu, August Sedláček.²²³

Patrovou budovu kryje nízká valbová střecha. Přízemí zdobí pásová bosáž, vstupní průčelí člení v přízemí tři a v patře čtyři empírová půlkruhová okna s výrazným orámováním, kterým svým vzhledem odpovídá i hlavní portál do domu. Dva sály v tomto domě v současné době slouží pro expozici věnované Lexům z Aehrenthalu, vystavují se zde předměty z jejich původního mobiliáře, který spravoval dříve Národní památkový ústav v Liberci a ve středních Čechách. Zaujmu především portréty původních majitelů, drobné rodinné památky, fotografie, dětské kresby, vizitky i další drobné předměty z jejich každodenního života. Nábytek v interiérech však Aehrenthalům nepatřil.

Malíř František Mašek (1733-1824) namaloval portrét Jana Antonína Lexy a zároveň měl vytvořit i údajný obraz Karla Hynka Máchy v kapli na prvním skalním bloku. Portrét však vytvořil snad až roku 1833, tedy až po smrti Jana Antonína Lexy. Nacházejí se zde i dva protějškové portréty Jana Bedřicha Lexy a jeho manželky Marie Felicite Thun-Hohenstein a dále oválný portrét Felixe Lexy (1853-1918), ještě jako malého hošíka s dětskou loveckou puškou v rukou. Malíř vyobrazil i mladší bratra Felixe Lexy - Aloise Leopolda. Obraz namaloval snad v roce 1864 portrétista Josef Neugebauer. Výrazným dojmem působí na portrétu od Poláka Kazimira Pochwalskiho i ministr zahraničí Alois Leopold. Naděžda Kubů

---

²²¹ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

²²² Naděžda Kubů, Instalace interiérů zámku Humprecht a hostinského paláce na hradě Valdštejn, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 238.

²²³ Sedláček (pozn. 84), s. 58.

uvádí, že kopie obrazu by se měla dodnes nacházet na ministerstvu zahraničí ve Vídni. Zrestaurovaný velký sál získal novou klasicistní výmalbu, vitrínové skříně a repliku kachlových kamen, vytvořených podle fotografií nábytku z Hrubé Skály a Doksan.²²⁴

Přestavba kostela svatého Jana Nepomuckého

Skromný kostel zasvěcený Janu Nepomuckému nechal postavit František Josef z Valdštejna. Běžně se uvádí rok založení 1713²²⁵, jinde se setkáme s datem 1709.²²⁶ Marie Markéta z Valdštejna ji však v roce 1722 nechala přestavět a zvětšit. Spolu s kaplí dala zbudovat i masivní mosty se sochami světců a poslední úpravy komplexu skončili v roce 1724.²²⁷

Barokní kaple jistě dominovala celému hradu. Jméno architekta původního kostela neznáme zachovaly se však kresby, z nichž se dá odvodit její původní vzhled. Správce hradu Ladislav Koucký vytvořil podle těchto kreseb model původního barokního kostelíka.²²⁸ Podle kresby z Mašovské kroniky i z kresby Františka Adama z Valdštejna je patrné, že původní kostel zdobí volutový štít. Barokní vstup, který se dodnes zachoval, zdobila supraporta. Dvě dřívější dveře do původního presbytáře se při přestavbě přeměnily na okna. Kostel nesl složitou mansardovou střechu s nástavbou ukončenou sanktusníkem s cibulovou bání, světlo se do kaple dostávalo vikýři.

Přestavby a rozšíření kostela se ujal tehdejší majitel Alois Lexa o čemž nalezneme záznam v Karlovické kronice. „V roce 1838 byl na Valdštejně přestaven kostel sv. Jana Nepomuckého a okrášlen a kůrkama pokryt.“²²⁹ S úpravami se začalo o několik let dříve. Celkovým zjednodušením prošla především střecha, zmizela složitá nástavba i vikýře a na místě původního sanktusníku se objevil nový, tentokrát bez cibulové bání. Ze záznamu v kronice můžeme usuzovat, novou střechu pokrýval šindel. Původní osmibokou kompozici se Alois Lexa rozhodl ponechat, prostor za původním presbytářem nechal pozměnit. Ze staré sakristie se stal nový presbytář v němž byl osazen nový oltář. Ze stavby zmizel i původní barokní štít i barokní supraporta nad vchodem, jak zjistil při průzkumu současný kastelán. Při přestavbě zmizela také dvě původní chrámová okna. Staré barokní prostory kostela odděluje od nové přístavby obloukem se dvěma dórskými sloupy, na nichž spočívá krátké kladí.[48]

---

²²⁴ Kubů, Instalace interiérů zámku Humprecht a hostinského paláce na hradě Valdštejn (pozn. 222), s. 238-240.

²²⁵ Josef Vítězslav Šimák, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Turnovském*, Praha 1909, s. 239. – Poche (pozn. 97), s. 167.

²²⁶ Josef Vítězslav Šimák, Vratský kronikář, in: *Sborník okresu železnobrodského* 2, 1925, č. 7, s. 101.

²²⁷ Cogan, K stavebnímu vývoji mostů na Hrubé Skále a Valdštejně (pozn. 210), s. 57.

²²⁸ Koucký, hrad Valdštejn od baroka ke klasicismu (pozn. 205), s. 95.

²²⁹ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

O kostele se dále kronika zmiňuje až v roce 1896, v souvislosti se zařizováním interiéru. „Kostel na Valdštejně byl důkladně opraven, vymalován a opatřen barevnými okny, které daroval skalský farář Václav Ron, rodák turnovský.²³⁰ Ten o zvelebení Valdštejna stále pečoval. Okna maloval akademický malíř Pazdera a stála 500 zlatých.“²³¹ Kostel získal historizující ornamentální a figurální výmalbu, kterou navrhoval turnovský malíř Jan Prousek. Lavice a jiné dřevěné zařízení kostela objednali majitelé u sychrovské řezbářské rodiny Bušků. Oltář snad pochází už z doby kolem přestavby kostela v roce 1838. Střední část oltářního retablu pochází nejspíše ještě z dob Valdštejnů, což dokazuje odkryté mramorování a zlacení.²³² Dřevěná plastika svatého Jana Nepomuckého na oltáři pochází opět z dílny sochařů Jelínků. Na pravé straně stojí jednoduchá klasicistní kazatelna. V současné době nalezneme v kostele originály soch z obou mostů, kde je nahrazují kopie od akademického sochaře Jiřího Nováka. Kostelní varhany také nejsou původní, dostaly se sem koncem osmdesátých let z kostela v Solci, který se nacházel v té době v dezolátním stavu.²³³

Zajímavou událost představovala pouť ke kostelu svatého Jana Nepomuckého, která se na Valdštejně každoročně konala. Slavnost na počest světce popisuje v knize „Z Českého ráje“ spisovatel Václav Durych. „O pouti valdštýnské, sv. Janě Nep. Rozbijí zde své stany nejen perníkáři, cukráři, tkalounkáři, obrázkáři, ale i hostinští z Turnova mají zde své polní hospody, plátěné to stany, májemi a chvoji ozdobené. ... Valdštýnská pouť jest již znárodnělou slavností a také o valdštýnské pouti mizí z věčně zadumané této samoty veškerá melancholie nadobro, neboť nejen louka, ale i obě nádvoří, kaple, hrad a restaurace – všude hlava na hlavě, všude hudba, jásot a smích. V ten den podobá se Valdštýn obrovskému včelníku.“²³⁴

Přestavba hradu

V době Valdštejnů se staré hradní zřícenině nevěnovala žádná pozornost. Barokní doba dosud nenahlížela na hradní zříceniny jako na romantické místo, ale spíše jako na zásobárnu kamene pro jiné stavby. Romantický duch počátku 19. století zříceniny hradů uctíval, narozdíl od předešlé doby. Nebylo přitom ani tak důležité, zda je zřícenina původní, svůj účel mohly splnit i nově postavené „ruiny“. Jan Antonín Lexa i jeho nástupci věděli, že toto místo láká mnoho návštěvníků, kteří považovali Valdštejn za poutní místo. Stále více lidí se přicházelo

---

²³⁰ Václav Ron byl v té době farářem na Hrubé Skále.

²³¹ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

²³² Koucký, hrad Valdštejn od baroka ke klasicismu (pozn. 205), s. 96.

²³³ *Ibidem*.

²³⁴ Durych (pozn. 27), s. 24.

podívat i na zbytky starého hradu, spojeného se slavným rodem Valdštejnů, navíc zasazeného do romantické divoké krajiny.

Nový majitel, Jan Antonín Lexa, se opravy starého hradu ujal s velkou vervou. K hradu, dosud nepřístupnému, nechal přistavět novou pohodlnou přístupovou cestu. Jan Antonín Lexa přitom využíval podobný přístup, jaký můžeme spatřovat u romantických zámeckých parků, do nichž jejich majitelé instalovali historizující „ruiny“ opatřené popisnými tabulkami. Zároveň chtěl připomenout poutníkům současné majitele hradu, a to pomocí nové stavby - novogotickým palácem s rytířským sálem vyzdobeným heraldickými motivy.

Most mezi druhým a třetím skalním blokem

Přestavba se týkala příkopu, který odděluje druhý a třetí skalní blok, aby bylo možné stavbu celkově sjednotit.[46] Mezi skalními bloky proto vyrostla čtverhranná věž, která sloužila jako most. Věž však leží níže než oba skalní bloky a proto k nim nechal Alois Lexa přistavět široké schody. Vršek „věže“ i schodů lemovalo cimbuří sloužící jako zábradlí, zároveň však mělo evokovat původní hradní fortifikační funkci. Spojovací cesta se stavěla od roku 1840 a do její spodní části umístil majitel koňské maštale a kulečnickový sál. Cihelné plackové klenby v místnosti vyztužují klenební pasy. Do místností ve spodním patře vedlo točité schodiště, které na střeše věže ústí do kruhové věžičky, zakončené opět cimbuřím.²³⁵

Novogotický hradní palác

Velkou část hradu zaujímá romantický palác, někdy zvaný rytířský, stavěný ze zbytků starých gotických zdí. Kronika nás informuje o tom, že stavební práce zde probíhaly od roku 1840.²³⁶ Podle průzkumů, které na hradě probíhaly v roce 2008 a 2009, měl být palác nejméně dvoupodlažní, což se však nepodařilo uskutečnit a objekt proto zůstal přízemní. Při průzkumu pracovníci našli trám s datem 1836, což může dokazovat, že přestavba započala dříve než uvádí karlovická kronika.²³⁷

Vstupní průčelí proráží dvě okna, jedno drobné půlkruhové a druhé větší, osvětlující hlavní sál. Severovýchodní průčelí osvětlují tři okna, také s romantickým ostěním. Část paláce má však stále středověké zdi. Interiér paláce zařizovali Aehrenthalové po jeho dokončení a

---

²³⁵ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

²³⁶ *Ibidem*.

²³⁷ Petr Hartman – Jan Proštrředník, Archeologický výzkum Aehrenthalského paláce na hradě Valdštejnu, *Z Českého ráje a podkrkonoší* 22, 2009, s. 145-174.

nejspíše je upravovali hned několikrát. Ve vnitřní stěně, která rozděluje jednotlivé místnosti osadili krb. Největší místnost se nazývala hlavní nebo také rytířský sál a zdobily ji erby dřívějších majitelů hradu. V této místnosti měla být zároveň vystavována hradní pamětní kniha pro příchozí návštěvníky. Další místnosti sloužily jako síň místních pověstí a kuchyně. V letech 1893-94 vyzdobil místnosti malíř Jan Prousek.

Lze se pouze dohadovat, zda na přestavbě zříceniny hradu působili stejní architekti, kteří pro Aehrentaly pracovali již dříve. Alois Lexa tedy mohl povolát jak Martina Hausknechta, který vytvořil plány pro stavbu nového kostela Narození Panny Marie v Turnově tak i Karla Augusta Schramma. Také Bernhard Grueber pro Aehrentaly pracoval na zámku Hrubá Skála a na chrámu Panny Marie v Turnově, to ovšem až v padesátých letech 19. století. Už ve třicátých letech však Grueber pracoval pro Rohany na přestavbě kostela Filipa a Jakuba ve Všeni nedaleko od Hrubé Skály. Není proto vyloučeno, že Grueber pracoval i pro Aehrentaly právě na přestavbě hradu Valdštejna. V úvahu připadá i některý z méně známých stavitelů, kteří se podíleli na přestavbě zmíněného kostela.

Pro myšlenku spojitosti přestavby Valdštejna se stavbou turnovského chrámu stojí i podobnost některých stavebních prvků. Obě stavby mají velmi podobná okna s ostěním z velkých pískovcových bloků. Kamenné ostění u dveří i oken tvoří gotický oblouk, zalamující se v ostrém převýšeném úhlu. Na Valdštejně najdeme takové okno na jihozápadním průčelí nového hradního paláce. Okno rozděluje na dvě části střední sloupek z kamenných kvádrů, vytváří tak uprostřed vidlici. V případě turnovského chrámu najdeme podobné okno na věži. Tento ostře zalomený úhel oken použil architekt i pro okna hlavní lodi chrámu Narození Panny Marie v Turnově. Ten zdůrazňuje křížící se žebra, vytvářející tak diamantový vzor.

Úpravy zadního hradu však Aehrentalové nedokončily. Důvodem mohla být smrt majitele panství Aloise Lexy. Nedokončenou stavbu přikryla břidlicová střechou a nadále se prováděly jen udržovací opravy provozních místností.²³⁸ Jiný názor udává, že majitel projevil jistou nespokojenost s průběhem přestavby a nechal ji proto zastavit, tato varianta se mi však jeví jako méně pravděpodobná.²³⁹ Pozdější literatura přestavbu starého hradu většinou hodnotí jako nevhodnou. Václav Durych architekta nazývá dokonce „*hudlařem (...) který hrad novými přístavbami zhyzdil, obnovil tuto část, ale velmi nejapně.*“²⁴⁰

---

²³⁸ Šimák – Jirásek (pozn. 124), s. 305.

²³⁹ Durych (pozn. 27), s. 26.

²⁴⁰ Ibidem.

Menší stavební podniky na hruboskalském panství

Penzion Antonína Pitra v Podhájí

Penzion v Podhájí sice vlastnili Aehrenthalové až od roku 1914, přesto byly osudy penzionu a aehrenthalského velkostatku propojeny už před tímto datem. Osadu Podhájí (před rokem 1848 nazývaná Podháj) tvořilo před rokem 1900 asi devět chalup. Uprostřed osady stála malá vesnická hospůdka „U Černé kozy“, na jejímž místě si v roce 1888 postavil Josef Anděl penzionát a restauraci. Za vzor pro svůj penzionát si Josef Anděl vybral lázeňské domy v Sedmihorkách s hrázděnou konstrukcí a bohatě vyřezávaným štítem. V patrovém domku obklopeném lesem se letní hosté mohli ubytovat v devíti pohodlných pokojících. V roce 1895 získal podnik Antonín Pitro - krčmář z Hrubé Skály. V roce 1903 vypukl v Pitrově penzionu požár, a protože byl dům postaven z hrázděného zdiva, shořel celý. Aehrenthalové chtěli od pana Pitra pozemek odkoupit, aby tak mohli scelit pozemky podobně, jako to udělali u vesnic na místě arboreta Bukovina. Celou osadu Podhájí již Aehrenthalové odkoupili a chalupy nechali zbořit, zůstával pouze pozemek pana Pitra. Ten však na dohodu s Aehrenthalými nepřistoupil a naopak se rozhodl pro stavbu nového hostince a penzionu. Spor skončil až před soudem, který rozhodl ve prospěch pana Pitra.

S vrchností měl od té doby problémy, nemohl si pořizovat dříví z místních lesů ani používat jiné stavební materiály z panství – vše proto dovážel zdaleka, což stavbu značně prodražovalo. Dokončená dvoupatrová budova částečně připomínala předchozí hrázděnou stavbu – alespoň díky střešnímu balónku krytému drobnou stříškou a také ozdobným dřevěným prvkům. Hosté se mohli ubytovat v dvaadvaceti pokojích, nechyběla prostorná jídelna a kuchyně. Vedle domu Pitro postavil dřevěnou prosklenou stavbičku, vhodnou pro pořádání tanečních zábav, a na opačné straně zahradní restauraci. Pitro tak mohl provozovat svůj penzionát, který však k stáru v roce 1914 kvůli svému špatnému zdravotnímu stavu přece jen prodal Aehrenthalům a působil zde jako nájemce restaurace. Do poloviny roku 1922 probíhala přestavba na sídlo správy panství s byty pro zaměstnance. K penzionu přibýly nové konírny, kočárovny, domek pro kočí a hospodářské budovy. Penzion zažil stejný osud jako lázně Sedmihorky a zámek Hrubá Skála a stal se zotavovnou revolučního odborového hnutí.²⁴¹

---

²⁴¹ Bubák (pozn. 36), s. 58-60.

Hotel Štekl na Hrubé Skále

Velmi podobný osud jako penzion v Podhájí měl i hotel Štekl v sousedství hruboskalského zámku. Na místě hotelu stál původně hostinec sloužící hlavně pro hosty aehrenthalské rodiny, který vlastnil opět pan Pitro. Stejně jako v předchozím případě, i tato restaurace vyhořela. Na místě spáleniště se rozhodl vystavět nový výstavný hotel zeť pana Pitra – sládek Karel Štekl. Štekl provozoval několik pivovarů v Rusku a mohl se pyšnit značným majetkem. V polovině devadesátých let 19. století Karel Štekl postavil vedle starého hostince penzion, Aehrenthalům se však tento podnik ani v nejmenším nelíbil. Do penzionu přijíždělo mnoho turistů a především v letních měsících tak narušovali klidné prostředí zámku. Karel Štekl s Aehrenthalovy proto vedl četné soudy.²⁴² Aehrenthalové se turistům údajně snažili co nejvíce znepríjemnit pobyt a tak například v roce 1911 nechali zatarasit hojně navštěvovanou Mariánskou vyhlídku. Štekl údajně na oplátku nechával hrát ve věži na zvonkohru dosud neoficiální státní hymnu.²⁴³

Budova, jejíhož architekta bohužel neznáme, měla svou historizující architekturou upomínat na zámeckou budovu stojící v jejím sousedství. Architekt se očividně inspiroval zámkem Miramare u Terstu, odkazuje na něj cimbuřím lemující plochou střechu, ozdobnými nárožními věžičkami i tvarem oken.²⁴⁴[55,56]

Do února 1934 je datován projekt pro rodinnou vilu při hotelu Štekl od pražského architekta Aloise Mezery (1889-1945).[54] Funkcionalistický architekt měl pro majitele hotelu vystavět prostornou vilu, která měla odpovídat soudobému funkcionalistickému cítění, ale zároveň zapadat mezi okolní historizující stavby. Mezera si proto neodpustil upomínku na architekturu sousedního hotelu. Na ploché střeše vily chtěl vystavět terasu obehnanou cimbuřím podobně jako u hotelu. Podezdívka domu, tvořená masivními kamennými bloky, připomíná zdivo hruboskalského zámku. Součástí domu mělo být podle nákresu nejmodernější vybavení - garáž, stáj a technické zázemí. Do přízemí Mezera situoval obytné místnosti, kuřácký pokoj i strojovnu. Kuchyň, koupelnu a dvě ložnice umístil do patra. Z chodby v patře mělo vést schodiště na střešní terasu. V roce 1942 požádali majitelé o projekt na adaptaci hotelu znovu architekta Aloise Mezeru. Podle plánů šlo pouze o adaptaci interiéru hotelu, bohužel se mi nepodařilo zjistit, zda byl projekt skutečně realizován.²⁴⁵

---

²⁴² *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

²⁴³ Karel Čermák, *Stoleté příběhy : Český ráj na sklonku Rakousko-Uherska*, Jilemnice 2010, s. 128.

²⁴⁴ Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Aloise Mezery, Rodinná vila při hotelu Štekl na Hrubé Skále, inv. č. KA 717.

²⁴⁵ Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Aloise Mezery, Hotel Štekl na Hrubé Skále u Turnova, inv. č. KA 717.

Řezníčkova vila

Architektonicky velmi zajímavou stavbou, kterou sice nestavěli Aehrenthalové, ale územně spadá pod hruboskalský velkostatek, je takzvaná Řezníčkova vila. *V roce 1900 (...) počal stavěti Karel Řezníček, bývalý sládek v Podskalí, na pozemku stavení Horáčkova v Žantově vilu v českém slohu dle plánů architekta Jana Vejrycha z Prahy. Vzhled a důkladnost stavby dává naději, že to bude jistě budova, jež krášlití bude Český ráj.*²⁴⁶

Vila se řadí mezi nejkrásnější stavební památky počínajícího 20. století v Českém ráji. Architekt Jan Vejrych (1856-1926) postavil vilu s elementy lidových staveb, typickými pro Český ráj. Vila se nachází nedaleko od hruboskalského pivovaru a lázní Sedmihorek a svým vzhledem jakoby upomínala právě na sedmihorské hrázděné domky. Průčelí vily dominuje věž s dřevěným ochozem – jakoby se tak majitel vily chtěl přiblížit pánům na hruboskalském zámku. Na všech průčelích se hojně uplatňují zdobné dřevěné prvky jako pavlače, okenice a vyřezávané štíty. Pozdější majitel vilu věnoval obci a dnes v ní proto sídlí obecní úřad Hrubá Skála.²⁴⁷

Kostely na hruboskalském panství

Téměř všechny kostely na hruboskalském panství prošly během doby, kdy panství ovládali Aehrenthalové, nějakou úpravou, jak je vidět z plánů uchovávaných v litoměřickém archivu. U většiny kostelů šlo pouze o menší opravy bez větších změn, jako například v případě opravy střechy kostela svatého Mikuláše v Turnově nebo u kostela svatého Matěje na Hrušticí. Stavitel dostal za úkol pouze navrátit kostel do původního stavu a důkladně ho opravit. Tyto opravy nám dokazují, jakou starost a péči věnovali Aehrenthalové svému panství, pro naše téma však nejsou příliš podstatné. Ráda bych se zastavila u tří kostelů, které prošly výraznější proměnou – mám na mysli kostel svatého Jiří v Přáslavicích, kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Vyskeři a kostel svatého Jana Křtitele v Újezdě pod Troskami.

Stavitel Josef Pruvot

U zmíněných tří staveb se nám stále opakuje jméno Josefa Pruvota (1806-1883). O tomto staviteli není mnoho známo, podle jeho staveb můžeme však bez obav říci, že je nedoceněnou

---

²⁴⁶ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

²⁴⁷ Pavel Halík (ed.), *Slavné vily Libereckého kraje*, Praha 2007. s. 42-43.

osobností. Narodil se v Řepíně na Mělnicku jako syn rohanského zahradníka, Francouze Prouvota, a české matky. Rodiče ho poslali na pražskou polytechniku, kde se učil u profesora Františka Josefa Gerstnera. Začínal jako zeměměřič v Čechách a ve Štýrsku a později od roku 1836 se usadil na rohanském panství na Sychrově.

Pruvot údajně postavil kostel Panny Marie Vítězné v rodném Řepíně v letech 1846-50. Mezi 1859-62 stavěl kostel svatého Víta v Příchovcích u Jablonce nad Nisou. Pruvotovým nejvýznamnějším stavebním podnikem je jistě vedení přestavby zámku Sychrova. Původní plány Bernharda Gruebera rozehrál bohatším gotizujícím tvaroslovím a navrhl také interiéry všech zámeckých pokojů. Nedoložené zůstává jeho autorství u dvou sychrovských věží - Bretaňské a Rohanské. Sychrovského stavitele si „půjčovaly“ mezi sebou panské rodiny, Pruvotův podpis nalezneme u mnoha menších kostelíků na aehrenthalském panství, dokonce se podílel na vnitřním zařizování hruboskalského zámku. V roce 1864 přestavoval radnici v Lomnici nad Popelkou. Snad ještě častěji než projekty staveb Pruvot navrhoval vnitřní zařízení, které potom v mnoha případech vypracovával sychrovský řezbář Petr Bušek.

Sychrovský řezbář Petr Bušek

S nabytkem z dílny sychrovského řezbáře Petra Buška (1824-1894) se setkáváme všude tam, kde se nově zařizovaly interiéry v historizujícím stylu – tedy především v kostelech, zámcích a vilách. Protože vytvářel nábytek a kostelní zařízení pro mnoho aehrenthalských staveb, považuji za důležité se o Petru Buškovi více rozepsat.

Základům řezbářství se naučil od svého otce, který pracoval jako dlabač forem ve smíchovské kartounce. V Praze absolvoval uměleckou akademii a po jejím dokončení ve městě zůstal a začal zde pracovat. Zařídil si dílnu na Kampě. Brzy se v Praze roznesly zvěsti o jeho řezbářském umění, což zaujalo především bohaté pražské rodiny a Bušek se mohl postupně ve své práci osamostatnit od řezbářského spolku. Stále častěji pracoval pro šlechtické rodiny, kterým na zakázku vytváří nábytek pro jejich zámky. Panstvo si cenilo zručné řemeslné práce s detailem, vyřezávaný dřevěný nábytek se totiž stával velkou módou. V padesátých letech se Bušek seznámil s knížetem Kamilem Rohanem, který mu učinil nabídku, aby zrušil dílnu v Praze a přesídlil na Sychrov. Bušek neváhal, nabídku knížete přijal a zanedlouho se i s rodinou přistěhoval na Sychrov. Pro knížete pracoval Bušek třicet osm let a během té doby si vydobyl dobré jméno. V případě sychrovských interiérů je často vyzdvihováno právě Buškovo jméno, na úkor Josefa Prouvota, který navrhoval všechny plány

stropů a obložení stěn. Bušek v návrzích často vycházel z tehdy oblíbených předlohových knih od Geoga Ungewittera a Josepha Nashe.

V sedmdesátých a osmdesátých letech pracovali pro dílnu i Buškovi synové – Dominik, Karel, Konstantin a Ladislav. Syn Karel se nakonec rozhodl nepokračovat v rodinném řemesle a stal se básníkem a spisovatelem, známějším pod pseudonymem Bohdan Kaminský. Řezbářskému řemeslu nakonec zůstali věrní pouze nejstarší synové – Dominik a Konstantin. Od roku 1882 se proto firma přejmenovala a fungovala pod názvem „*Petr Bušek a synové, knížecí řezbáři v Sychrově*“. Po smrti Petra Buška se jméno firmy změnilo znovu na „*Petra Buška synové*“. O zakázky stále nebyla nouze, zájem byl hlavně o oltáře, které buškova firma dodávala do kostelů po celé habsburské monarchii. Rozkvět firmy zastavila až první světová válka, po jejím skončení už nebyl podnik obnoven.²⁴⁸

Nový oltář a kazatelnu u firmy Petr Bušek a synové objednal v roce 1893 Jan Bedřich Lexa pro kostel sv. Josefa na Hrubé Skále, o rok později i pro kostel svatého Matěje na Hruštici. Buškovy oltáře nalezneme také v turnovském kostele Narození Panny Marie.

Kostel svatého Jana Křtitele v Újezdě pod Troskami

Představu o tom, jak vypadal původní kostelík, si můžeme udělat z plánů architekta Antona Fiedlera uložených v litoměřickém archivu. Jednolodní stavba s polygonálním presbytářem neměla žádnou věž, pouze sanktusník s cibulovou bání. Původní kostel svatého Jana Křtitele, na jehož místě stojí dnešní stavba, zničil požár v roce 1866, jak se dozvídáme s obecní pamětní knihy. V této knize nalezneme i jméno knížecího stavitele Josefa Pruvota, jehož plány na nový kostel měly být schváleny v roce 1866. Stavba probíhala od roku 1868 a po několika letech mohl být dokončený kostel vysvěcen.²⁴⁹

Trojlodní stavba s vysokou věží, uzavřeným presbytářem a transeptem vévodí širokému okolí. Pruvot použil v ostění oken i dveří románského oblouku, motiv obloučků se objevuje i pod všemi římsami. Kostel se velmi podobá jiné Pruvotově stavbě – kostelu svatého Víta v Příchovicích z let 1859-1862. I zde použil Pruvot románská okna, ve spodní řadě sdružená, a obloučkový motiv pod římsami. Podle mého názoru spíše než románský sloh upomínají obě stavby na tehdy oblíbený „obloučkový styl“, používaný často Bernhardem Grueberem, o čemž se můžeme přesvědčit i na nedalekém zámku Sychrově. Z Grueberovy

---

²⁴⁸ Miloš Kadlec, Řezbář Petr Bušek a Sychrov, in. Marie Mžýková (ed.), *Kamenná kniha : sborník k romantickému historismu – novogotice*, Sychrov 1997, s. 193-202.

²⁴⁹ *Pamětnice fary Újezdské pod Troskami*, <http://farnostujezd.webnode.cz/o-nas/>, vyhledáno 20. 2. 2012, s. 68.

korespondence s Janem Bedřichem Lexou vyplývá, že svobodný pán z Aehrenthalu Gruebera požádal o vypracování plánů na přestavbu kostela už dříve – snad na konci padesátých let 19. století. V dopisech se píše, že kostel byl už tehdy ruinou a že Grueber měl vypracovat plány na jeho restaurování. Přestavbu však Grueber nerealizoval, snad z toho důvodu, že ve stejné době probíhala přestavba hruboskalského zámku a na opravu kostela tak nezbyval čas. V šedesátých letech byl již zámek dokončen a na kostele, který po požáru utrpěl další škody, se mohlo začít pracovat. Nabízí se proto možnost, že Josef Pruvot převzal starší Grueberovy plány a kostel přestavěl podle nich, tuto domněnku však nemohu potvrdit, protože plány přestavby újezdského kostela jsou dosud neznámé.²⁵⁰

Kostel svatého Jiří v Přáslavicích

V době Aehrenthalů starý gotický kostel v Přáslavicích²⁵¹ chátral, jak dokazuje kronika : „*Toho roku (1856) při mši sv. spadla cihla z klenutí nad hlavním oltářem, což bylo příčinou, že děkan turnovský Jan Šolc dal kostel zavřítí.*“²⁵² Střecha se rozpadala a místo konání bohoslužeb se v něm skladovaly brambory.

To, že vztahy mezi vrchností a poddanými nebyly zrovna ukázkové, může dokázat i spor o přáslavický kostel. V roce 1863 občané Karlovic protestovali na biskupské konzistoři proti tomu, aby se přáslavický kostel oddělil od turnovského děkanství a připadl k Hrubé Skále. Naopak si přáli v Přáslavicích založit novou faru, a kdyby jim v tom snad děkanství nevyhovělo, chtěli odstoupit od katolické církve. Jak psali, tak se nakonec stalo. O rok později se už mluvilo o stavbě nového kostela a také školy, ale obyvatelé Karlovic a Svatoňovic nechtěli na opravu přispívat, pokud nebude v Přáslavicích založena fara.

Spor s vrchností se nakonec dostal až k soudu, protože občané zmíněných vesnic zaslali dopis do redakce „*Národních listů*“, kde uvedli, že Jan Bedřich Lexa dal zbořit starou školu a usiloval o zbourání kostela, ze kterého navíc nechal odvézt starý zvon a daroval jej městu Turnovu, aniž by se o tom poradil s obyvateli vesnice. Jan Bedřich Lexa se proti nařčení ohradil a soud mu dal za pravdu. Některé z obžalovaných vesničanů dal uvěznit, jiní

---

²⁵⁰ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Ústřední správa Aehrenthalové, inv. č. 59, kt. 24 Vyúčtování stavebního dozoru prof. Gruebera, 1848-1865.

²⁵¹ Přáslavice, stejně jako Svatoňovice a Sedmihorky jsou dnes součástí velké obce Karlovice. Ve všech stavebních plánech uvádějí stavitelé název Přáslavice a z toho důvodu jsem se rozhodla jej zde použít.

²⁵² *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

museli zaplatit peněžitou pokutu. Spor ukončila až schůze, při níž baron přistoupil na opravu kostela i školy v Přáslavicích.²⁵³

Stavbu nové školy však Jan Bedřich Lexa stále odkládal, a proto obyvatelé v roce 1870 opravili dřevěnou chalupu, aby alespoň částečně vyhovovala pro potřeby školy. Že byla i stavba kostela velkým tématem, dokazuje kronika: „*Zchátralý kostel v Přáslavicích počal se v roce 1870 konečně přestavovati. Oprava jeho dala se ale ke škodě bývalé jeho starožitnosti....Při opravě se celá klenba snesla a nahrazena dřevěným stropem. Postavena nová věž, na niž dány zvony ze staré zvonice. Do základů nové věže, aby byly pevné, dány z kostela náhrobní kameny rytířů v kostele odpočívajících. Sochy a obrazy si lidé rozebrali. Ve statku u Tupáčků (Tupáček byl tehdy starostou) nachází se dosud socha, představující Krista, u jehož boku drží anděl kalich. Kůr rozšířen byl též po obou stranách kostela.*

*Na straně jižní při kostele stávala kaple, do níž vcházelo se dveřmi ze hřbitova.*²⁵⁴ *Uvnitř měla čtyři lavice, každá asi pro čtyři osoby, kdež rodina majitelů Skály a zemanská z Radvanovic při službách božích sedávala. Na stěně byl obraz některé rodiny panské (...), ten dle doznání žijících občanů hrobník spálil, že prý byl „lutrijánský“.*

*Při bourání kaple i hrobky, která byla pod kaplí, v domnění, že tam něco nalezeno bude, dohlížel Jan Valkoun z Radvanovic (...) na práci dělníků. Mimo malého prkénka z truhličky ničeho v hrobce nalezeno nebylo, neboť staré cínové rakve rodu Smiřických byly již asi dříve odtud odstraněny. Dřevěná zvonice stávala blíže nynějších vrat. (...) Opravený kostel přáslavický byl 25. října 1874 posvěcen a konány v něm opět obřady. Přítomno bylo mnoho kněží. Též patron Jan z Ehrenthalu se synem Felixem byl slavnosti přítomen.*²⁵⁵

V litoměřickém archivu nalezneme pouze návrhy vnitřního zařízení kostela signované Pruvotem. Sychrovský stavitel však jistě kostel i navrhoval, podobně jako další jeho kostelíky je i tento jednoduší, s polygonálním presbytářem a věží při vstupu. Nalezneme pro Pruvota typický obloučkový vlys pod římsami a románská okna, na věži sdružená.

V roce 1935 kostel vymalovala firma Major z Prahy, která se specializovala na chrámovou malbu. Následně se občané složili ve sbírce na elektrické osvětlení pro kostel.²⁵⁶

---

²⁵³ Pamětní kniha obce Karlovice (pozn. 41).

²⁵⁴ Jednalo se o dřevěnou zvonici se šlapacími zvony.

²⁵⁵ Pamětní kniha obce Karlovice (pozn. 41).

²⁵⁶ Ibidem.

Kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Vyskři

Původní gotický kostelík ve Vyskři hrozil kvůli svému špatnému stavu zřícením a proto jej chtěli Aehrentalové opravit. Nejstarší návrh na nový kostel z roku 1882 pochází z ruky Josefa Pruvota a nápadně se podobá jiným jeho kostelním stavbám, především kostelu svatého Jiří v Přáslavicích. Shoduje se motiv ústupkového štítu oddělující loď kostela od presbytáře, velmi podobný tvar mají i kostelní věže. Pruvot navrhl jednolodní novorománskou stavbu s věží, využil opět obloučkový motiv pod římsami a románská okna, na věži sdružená.

Další projekt vypracoval o dva roky později neznámý autor a stejně jako Pruvotův je i tento uložen v litoměřickém archivu.²⁵⁷[57] Tento stavitel navrhl kostel s vysokou věží při vchodu a polygonálním presbytářem. Na rozdíl od Pruvota využíval gotického tvarosloví, které by korespondovalo s původním slohem kostela. Ani jeden z těchto návrhů nebyl realizován.

Místním lidem se situace pochopitelně nezamlouvala, starý kostel přestal zcela vyhovovat pro bohoslužby a ty se proto odbývaly v nové faře. Místním se nelíbilo především to, že fara dříve sloužila jako obecní hospoda – tu v roce 1902 odkoupil hruboskalský velkostatek a přestavěl ji na nové obydlí pro faráře Jindřicha Macouna. Na stavbu nového kostela však Aehrentalové stále nenacházeli čas, navíc mezi obyvateli nepanovala jednota v tom, kde má nový kostel stát. Nakonec se lidé rozhodli pro zboření starého kostela, začalo se však až v roce 1915. Při bourání lidé objevili i původní raně gotický portálek, který následně osadili v novém kostele. Stavbu novorománského kostelíka vedl turnovský stavitel Karel Salač a podařilo se ji s potížemi dokončit ještě v době války.²⁵⁸ Na stavbu dohlíželi památkáři, kteří rozhodli o zachování důležitých prvků, vedle zmíněného portálku také svorníku ze druhé poloviny 15. století a dalších. Obdélný jednolodní kostel se pyšní poměrně vysokou věží umístěnou vedle hlavního portálu.

Hrad Trosky

Základnu hradu nevytvořily lidské ruce, tvoří ji dva čedičové sopouchy, proti nimž je samotná stavba relativně malá. Sopouchy tak nahrazují klasické vysoké hradní věže. Zřícenina hradu Trosek se dostala v roce 1821 do rukou Aehrentalů a pravděpodobně v té době vypadala o něco málo zachovaleji, než jak je tomu dnes. Ještě v roce 1790 uvádí totiž Jaroslav Schaller,

---

²⁵⁷ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála, Návrh přestavby kostela ve Vyskři, inv.č. 3057.

²⁵⁸ Karel Čermák, Stoleté příběhy : Český ráj na sklonku Rakousko-Uherska, Jilemnice 2010, s. 170

že věž Panna je v dobrém stavu, jsou v ní zachovalé místnosti i pokoje a zdivo tvoří kvalitní pálené cihly. Naproti věž Babu už Schaller označil za zříceninu.²⁵⁹

Základní kámen ke stavebním úpravám zříceniny hradu Trosky položil už Jan Antonín Lexa v roce 1841. Stejně jako hrad Valdštejn, tak i Trosky chtěli Aehrenthalové zpřístupnit pro veřejnost, z čehož by mohli profitovat nejen při vybírání vstupného, ale i obecně vyšším zájmem turistů o tuto oblast. Jan Antonín Lexa plánoval postavit na úpatí skály věžovité stavení s točitým schodištěm, z něhož by byl umožněn vstup na věž Pannu. Stavbu na Troskách už nedokončil, protože v roce 1843 zemřel. Ze zamýšleného schodiště zůstalo jen padesát dva schodů.²⁶⁰

I bez přístupového schodiště se věž Panna stala oblíbeným cílem dobrodruhů, kteří se na ni pokoušeli s větším nebo menším úspěchem vylézt. Často ji navštěvovali vlastenci, například Antonín Marek, který sem vodil své literární přátele, zvláště Josefa Jungmanna. Na Troskách, podobně jako na hoře Řípu, demonstrovali politici své národní smýšlení, a proto se zde často konaly politické tábory lidu a různé schůze.²⁶¹

Stav, v jakém se zřícenina Trosek nacházela v době před první světovou válkou, se nezamlouval Klubu českých turistů. Ten proto napsal dopis na centrální ředitelství aehrenthalských statků. Z dopisu vyplývá, že stav hradu se velmi zhoršil v průběhu několika desetiletí, konkrétně jsou zmíněny tyto nedostatky. *„Okno v severní stěně věže Panny je v klenbě porušeno tak těžce, že kameny klenutí drží pouze vlastní tíhou a že může se zřítit, podobně jako se stalo v roce 1911 při jiném okně téže věže. Zdivo na věži Panně má značné trhliny a hrozí zde zřícení celého opevnění až na malé zbytky. Bude-li zkáza hradu postupovat tak rychle jako v minulých desetiletích, nezbyde z tohoto slavného památníku nic – jsou pamětníci, kteří pamatují ještě celou zachovanou bránu do prvního nádvoří i s klenbou, dnes již zbývají jen nepatrná torza postranních pilířů. ÚV KČT žádá proto ústřední správu Aehrenthalů, aby zajistila alespoň zatmelení trhlin a upevnění volných kamenů. KČT nabízí, že by sám, jako povolaná korporace, tuto opravu provedl, nemá-li ústřední správa možnost a prostředky ji vykonat. KČT je ochoten Trosky koupit či je alespoň najmout.“*²⁶²

²⁵⁹ Jaroslav Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen. Bunzlauer Kreis. IV*, Prag 1790, s. 57.

²⁶⁰ Jaroslav Podobský, *Hrad Trosky v dějinách pověstech a literatuře*, Turnov 1948, s. 19.

²⁶¹ *Ibidem*, s. 20.

²⁶² Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, Jan Muk, stavebně historický průzkum, Hrad Trosky, Praha 1990, s. 7.

Na základě tohoto dopisu zařídili Aehrenthalové zábradlí na schodišti pod věž Pannu, tím však záchranné práce na Troskách skončily.²⁶³ Zároveň jako správní hospodáři začali za vstup na oblíbenou památku vybírat nevysoké vstupné.

V roce 1921 napsal Josef Vítězslav Šimák dopis adresovaný Památkovému úřadu, v němž popisuje špatný stav Trosek. Píše o neudržitelném stavu na Troskách a o nutnosti trvalého zajištění obou věží. Nově postavené zábradlí podle něj ukotvili zedníci velmi nedbale. Šimák proto navrhuje, aby velkostatek dodal stavební materiál a o ostatní by se měl postarat stát a okres. Mluví dokonce o možném vyvlastnění a předání objektu do rukou Klubu českých turistů.²⁶⁴

Díky těmto podnětům od Klubu českých turistů a Šimáka se rozhodla tehdejší správa Turnova společně se státním památkovým úřadem k opravě Trosek. Při opravě vyvstal požadavek zpřístupnění obou věží. Profesor Josef Pekař byl požádán o vyjádření. Pekař zareagoval takto : *„Chce-li okres, aby různí nevychovaní vše oblezli, podpisy svými poškrábali, kameny z věží v kapsách roznesli, pak ať zřídí přístup, ale padne na něj odpovědnost za zkázu této jedinečné památky.“* Tento dopis byl jedním z důvodů, proč v té době Trosky nebyly zpřístupněny.²⁶⁵ Opravou prošla věž Panna, hradební zdi a hradní brány.²⁶⁶

Aehrenthalové nakonec předali Trosky turistické župě Českého ráje, která jejich správou pověřila odbor Klubu českých turistů v Rovensku pod Troskami. Menší konzervační práce na Troskách probíhaly i v třicátých letech 20. století.

Arboretum Bukovina

*„Neznámá díla vševládné Přírody zjevila se světu, skýtajíce nejdříve jisté útočiště pyšnému panstvu – a v dobách míru pohled libého kouzla vděčnému zraku, číši sladkého smutku srdci a tichý oddech utýrané duši. Snivou touhu budí vízka lesní svatyně, tam nad potemnělým borem. S úsvitem jitřním, jednou v týden ozve se její zvon jímavým zvukem hvozdným chorem, a vonná modlitba stoupá z tmavých hlubin výš a výše, k bání kostelní a k sivým, teď rdícím se zdem starého Valdštejna.“*²⁶⁷ Poeticky popisuje Josef Vítězslav Šimák známé arboretum na Bukovině – chloubu Jana Bedřicha Lexy a lesního rady Leopolda Angera. A není se jistě

²⁶³ V litoměřickém archivu se nedochovaly žádné plány ani jiné údaje o rekonstrukci hradu Trosek.

²⁶⁴ Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, Jan Muk, stavebně historický průzkum, Hrad Trosky, Praha 1990, s. 8.

²⁶⁵ Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, Jan Muk, stavebně historický průzkum, Hrad Trosky, Praha 1990, s. 31.

²⁶⁶ Podobský (pozn. 260), s. 21.

²⁶⁷ Šimák – Jirásek (pozn. 124), s. 77.

čemu divit, arboretum působilo totiž v době Jana Bedřicha Lexy ještě malebnějším dojmem, než je tomu dnes. V současnosti již větší počet původních stromů zmizel, částečně je však nahrazují nové mladé stromky.

Vznik arboreta na Bukovině můžeme doložit kolem roku 1860,²⁶⁸ jisté však je, že šlo o více než složitý podnik. Nejprve bylo nutné přesídlit mnoho rodin, které stále bydlely v malých skalních osadách nebo samotách, ale ty se proti vysídlení z pochopitelných důvodů bouřily. Myšlenkou vysídlení obyvatel z vesnic nedaleko hruboskalského zámku se před Janem Bedřichem zabýval už jeho strýc - Alois Lexa, nikdy ji však nerealizoval.

Zemědělské rodiny musely přesídlit do nově založených Pelešan, kam byli již dříve přestěhováni lidé z bývalých zemědělských usedlostí, které překážely lázním Sedmihorkám. S vykupováním objektů začal Jan Bedřich Lexa už roku 1853 ve vsi Bukovině, podle níž mělo nést budoucí arboretum jméno. Jeden z bývalých domů bývalé vesnice si můžeme dodnes prohlédnout na ilustraci v publikaci vydané nakladatelstvím Jana Otty v roce 1900, popisující severní Čechy.²⁶⁹ Roku 1857 vykoupil Jan Bedřich Lexa postupně celou vesnici Radeč, jak se dozvídáme z kroniky. „(...) *Z celé vesnice jen čtyry baráky zůstaly, které později také ještě koupí. Koupí vesnice získal obecní majetek prý as 100 korců lesa.*“²⁷⁰ S vykupováním domů pokračoval i v sousedním Nouzově a v Konicích. Většina nemovitostí byla skoupena teprve na začátku 20. století a následně také zbořena. Přesto se Aehrenthalové rozhodli několik budov ponechat a přeměnit je na hájovny a myslivny. Aehrenthalové za odprodání majetek poskytovali významné finanční částky vyplacené mnohdy v jediném termínu.²⁷¹

I po založení arboreta se stále vedly četné soudy s obyvateli, kteří odmítali své domovy opustit - všechny soudy dopadly v neprospěch Aehrenthalů. Nejdéle ze všech obyvatel bývalé vesnice se vysídlení bránil sedlák Josef Vrabec. Po soudu, který vyzněl v jeho prospěch, se Aehrenthalové s majitelem usedlosti dohodli, že v ní může zřídit hospodu. Jan Bedřich Lexa ji odkoupil teprve roku 1888 za deset tisíc zlatých a nechal ji hned zbourat. Vrabec si vedle vysokého finančního odškodnění vymohl i pronájem hostince u hruboskalského pivovaru.

---

²⁶⁸ Různé prameny uvádějí různá data.

²⁶⁹ Šimák – Jirásek (pozn. 124), s. 314.

²⁷⁰ *Pamětní kniha obce Karlovice* (pozn. 41).

²⁷¹ Zuzana Šonská – Pavel Jakubec, *Zanikání vesnic na Turnovsku následkem hospodaření vrchnosti*, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 288-292.

První cizokrajné stromy lesníci vysazovali už v roce 1857. Šlo o douglasku tisolistou, ²⁷² jejíž sazenice získal Jan Bedřich Lexa prostřednictvím tajemníka České zahradnické společnosti v Praze od pana dr. Krella z Hamburku.²⁷³ Tento strom nalezneme dodnes nejen v areálu Bukoviny, ale i jinde v hruboskalských lesích. Postupně byly vysazovány další druhy vzácných dřevin jako jedle obrovská, jedle kavkazská nebo jedlovec kanadský, z nichž se některé původní exempláře dodnes zachovaly. Arboretum nesloužilo pouze jako park a místo k odpočinku, ale také jako pokusná plocha pro zavádění cizích dřevin na naše území. Právě u zmíněné douglasky šlo nejspíš o první pokus o její pěstování u nás. Některé druhy, které se v arboretu uchytily lesníci později vysazovali úmyslně v okolních lokalitách. Celková rozloha oplocené části činí v současnosti 2,73 hektaru.

Už v době kolem vzniku arboreta nechal Jan Bedřich Lexa postavit odpočinkový altán, jehož hrázděnou konstrukci vyplňuje režné zdivo.[58] Domek měl připomínat typickou architekturu švýcarských Alp, v této době velmi oblíbenou. Altán se proměnil několikrát v průběhu 20. století, změnila se střešní krytina, byl postaven nový krb. Teprve při nedávných opravách se přišlo na to, že původně střechu kryla břidlicová krytina.²⁷⁴

Zájem o dendrologii sdílel s Janem Bedřichem Lexou kníže Kamil Rohan z nedalekého Sychrova. V obou parcích nalezneme stejné dřeviny – často dovezené ze severní Ameriky. V arboretu na Bukovině nalezneme speciální exemplář červenolistého buku, vypěstovaného zahradníkem Vojtěchem Maškem, který se na počest knížete jmenuje buk Rohanův. Je více než pravděpodobné, že se tito dva muži ve svých zájmech podporovali. Kamil Rohan se často objevoval na oficiálních akcích hruboskalského panství, například u příležitosti vysvěcení kostela Panny Marie v Turnově v roce 1853. Na jejich stavbách pracovali i stejní architekti a stavitelé, také interiéry většiny staveb na hruboskalském panství zařizoval sychrovský dvorní řezbář Petr Bušek nebo jeho synové. Je možné, že svá doporučení si pánové vyměňovali v korespondenci, která může být uložena ve státním oblastním archivu v Litoměřicích, kde čeká na své probádání.

Arboretum bylo místem, kterým se hruboskalští pánové rádi chlubili četným návštěvám, nejen z řad šlechty. V roce 1909 arboretum navštívil německý dendrolog Ludwig Beissner a napsal o něm krátkou zprávu, kde zmiňuje stromy, které dnes už v arboretu nenalezneme. V roce 1921 si arboretum prohlédli tentokrát turnovští lesníci, kteří jej

---

²⁷² Douglaska tisolistá (*Pseudotsuga menziesii*) rostla původně na většině území severní Ameriky. Její semena do Skotska v roce 1827 přivezl botanik David Douglas.

²⁷³ Milena Roudná, *Arboretum Hrubá Skála*, Praha 2006, s. 2.

²⁷⁴ Lukáš Bílek, *Hrázděný klenot Hruboskalska, Časopis Krkonoše – Jizerské hory*, listopad 2006, http://krkonose.krnep.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=9172&Itemid=2, vyhledáno 20. 2. 2012.

považovali za „*nádherné*“. Můžeme si snadno představit, jak často si v arboretu zámecký pán vykračoval společně s přáteli nebo s lesníkem Angerem a diskutoval s nimi o své zálibě i o novinkách v lesnictví.

Lesnický rod Angerů se mohl pochlubit staletou tradicí. Leopold Anger starší, který se zasloužil o založení Bukoviny, působil nejprve na velkostatech Zbraslav a Sychrov, od roku 1858 pracoval na Hrubé Skále. Vedle známější Bukoviny založil i takzvaný Krasoles - oblast o rozloze asi třicet tři hektarů přímo u hruboskalského zámku vyloučenou z pravidelného hospodaření, na které se těžily jen souše, vývraty a nálety. Leopold Anger starší sloužil dvacet osm let jako nadlesní a přednosta lesní správy pro Jana Bedřicha Lexu a později pro Felixe z Aehrenthalu. Staral se o vykupování parcel, které pak zalesňoval a dohlížel i na zvelebování selských malolesů. Jeho syn Leopold, podobně jako otec získal lesnickou praxi nejspíš přímo na Hrubé Skále, dva roky pobýval i v Bosně a Hercegovině. Po svém návratu pracoval dlouhou dobu v Hořovicích, ale nakonec přestoupil na Hrubou Skálu, kde tou dobou pracoval jeho bratr Jindřich jako geometr a později vedoucí nadlesní.²⁷⁵

V období druhé světové války arboretum pustlo a po roce 1945 připadlo do rukou státu - správu nad ním převzaly Státní lesy. Arboretum bylo oploceno a vyčištěno, stromy opatřeny jmenovkami. Od založení arboreta odumřely asi dvě třetiny původních stromů, které postupně nahradily nové stromy. V roce 2005 byl opraven altán, ve kterém se dnes nachází expozice bylin rostoucích v Českém ráji.

---

²⁷⁵ Gustav Novotný, Vrchní lesní rada Leopold Anger (1875-1947) a velkostatek Hrubá Skála, *Z Českého ráje a podkrkonoší* 12, 1999, s. 93.

Závěr

Rod Aehrenthalů vlastnil hruboskalské panství, ležící v srdci dnešního Českého ráje, více než sto dvacet let. Za tu dobu proměnil jak tvář krajiny, tak i místní architektury. Aehrenthalové prosluli jako výborní hospodáři, kteří zároveň oplývali i citem pro zachování krás krajiny. Za pomoci známé lesnické rodiny Angerů se starali o místní lesy, v podtroseckých rybnících chovali ryby a prosperovalo i zemědělství, jak jsem se pokusila dokázat na četných příkladech. Nedaleko od svého sídla založili arboretum s množstvím cizokrajných stromů, které doplnili stavbou romantického altánu ve švýcarském stylu, odpovídajícímu soudobému romantickému cítění. Jan Bedřich Lexa z Aehrenthalu sdílel zálibu v dendrologii s knížetem Kamilem Rohanem z nedalekého Sychrova. Oba dva se však zajímali i o architekturu, což naznačují četné stavby na jejich panstvích. Předpokládáme, že si pro své stavby vzájemně doporučovali stavitele. Opakuje se proto jméno architekta Bernharda Gruebera a také sychrovských stavitelů Josefa Pruvota a Václava Karnolda. Aehrenthalové, stejně jako Rohanové, se starali o rozvoj místní infrastruktury, podporovali vznik nových silnic i železničních tratí spojujících kraj s velkými městy.

Zámek Hrubá Skála, posazený na skalním bloku uprostřed hlubokých lesů, po přestavbě splňoval téměř všechny představy o ideálním romantickém bydlení. Přestavbou zámku v romantické sídlo Aehrenthalové dokázali, že se zajímají o nové trendy v architektuře, přicházející k nám v té době z Anglie. Jan Bedřich Lexa si pro přestavbu povolal architekty, kteří měli výborné renomé. Bernhard Grueber se proslavil přestavbou pražského vltavského nábřeží, oblibu si získal právě mezi šlechtou. Zámek přestavěl v letech 1856-1859 ve stylu romantické novogotiky. O této přestavbě se dosud téměř nic nevědělo, ovšem díky dopisům, které si Grueber psal s Janem Bedřichem Lexou, a také díky několika plánům, dosud pokládaným za ztracené, jsem mohla rekonstruovat, jak přestavba probíhala. V souvislosti s přestavbou zámku se objevilo i zvučné jméno Heinricha Ferstela, jednoho z architektů vídeňské Ringstrasse, který měl pro Aehrenthalovy vypracovat ještě důkladnější přestavbu jejich sídla. Ferstelovy návrhy na proměnu zámku působily vskutku velkolepě, Hrubá Skála se měla proměnit v honosný novogotický zámek. Snad pro nedostatek financí z ní však sešlo. V neposlední řadě zde koncem 19. století pracoval i Josef Schulz, kterého Aehrenthalové povolali k úpravě jednoho ze zámeckých křídel a točitého schodiště. Na počátku 20. století probíhaly spíše menší úpravy hospodářských částí zámku a interiérů pod vedením turnovského stavitele Karla Salače.

Velkolepou přestavbou snad chtěli Aehrenthalové upevnit své nově nabyté šlechtictví, aby se tak dostali na roveň staré rodové šlechtě. Při studiu přestavby zámku Hrubé Skály jsem vycházela i z některých dosud neprozkoumaných pramenů z litoměřického archivu a archivu Národního technického muzea v Praze.

Mezi další významné počiny rodu Aehrenthalů můžeme počítat založení vodoléčebného ústavu v lázních Sedmihorkách. Aehrenthalové financovali stavbu nových lázeňských domů s moderním vybavením podle vzoru lázní Jeseník, založených Vincencem Priessnitzem. Ředitel lázní Antonín Šlechta sem zval významné osobnosti té doby a tím se postaral o jejich propagaci. I díky lázním Sedmihorkám se rychle rozvíjel turistický ruch v této oblasti, od druhé poloviny 19. století v turistických průvodcích označované jako Český ráj. Na propagaci Hruboskalska se velkou měrou podíleli samotní Aehrenthalové. Podporovali vydávání propagačních brožur s doporučením mnoha výletů nejenom po Hruboskalsku, ale i po širším okolí. Autoři těchto turistických průvodců nabádali také k návštěvě zámků, jejichž prostory si mohli návštěvníci již v této době částečně prohlédnout za doprovodu kastelána.

Velkou turistickou atrakcí se stal rovněž hrad Valdštejn. Turisté jej nejprve navštěvovali jako poutní místo, neboť na jednom ze skalních bloků stál kostelík svatého Jana Nepomuckého, kde se pravidelně konaly svatojánské poutě. Velkým lákadlem v době romantismu se stala i malá kaplička s vyobrazením svatého Jana Křtitele. Kolovala legenda, že modelem pro tento obraz seděl sám velký romantický básník Karel Hynek Mácha. Aehrenthalové turistický ruch na Valdštejně podpořili stavbou dvou restaurací a zpřístupněním starého hradu na nejvzdálenějším skalním bloku. Podobným způsobem se pokusili zpřístupnit i hrad Trosky, ale snad pro nedostatek financí z akce sešlo. Přesto jako na Valdštejně neopomněli Aehrenthalové také na Troskách jako dobří hospodáři vybírat vstupné.

Jednou z nejdůležitějších stavebních akcí na panství se stala stavba nového kostela Narození Panny Marie v Turnově v novogotickém stylu. Podle dobových pramenů jsme se mohli přesvědčit, že stavba neprobíhala vždy tak jak měla a kostel zůstal nedokončený. Přesto i bez vysoké věže kostel působí monumentálním a skutečně gotickým dojmem. Snažila jsem se připomenout i menší stavební akce na aehrenthalském panství, například přestavby vesnických kostelů, restaurací i vil.

Jak jsem již v diplomové práci zmínila, zámek Hrubá Skála i lázně Sedmihorky připadly v padesátých letech 20. století do správy ROH. Po ukončení jeho existence v roce 1990 přešly objekty do rukou cestovní společnosti odborových svazů s názvem OREA.

Zámek Hrubá Skála funguje v současné době jako hotel. K ubytování hostů slouží pouze sedm pokojů, zbytek se nijak nezměnil od doby, kdy zde fungovala dřívější odborářská zotavovna. Městský úřad Hrubá Skála projednával stavbu nového parkoviště před zámkem, protože to současné nestačí náporu aut. Nové parkoviště by snad mělo stát u bývalých sedmihorských lázní nebo přímo u zámku.²⁷⁶ Zámek dnes vlastní společnost Tenmar 95, patřící dvěma gruzínským podnikatelům. Záměry nových majitelů na přestavbu měly být velkolepé, zůstaly však pouze na papíře. V současné době ministerstvo financí prošetřuje prodej zámku Hrubá Skála kvůli možnému praní špinavých peněz.²⁷⁷

Na zámku nalezneme mnoho hodnotných uměleckých detailů i jejich souborů, které si vyžadují památkovou ochranu. Především jde o pískovcová i žulová okenní a dveřní ostění, renesanční sgrafita zdobící dlouhé jihozápadní zámecké křídlo, klenby a klenební systémy, kování rámu a dveří a mnoho dalších detailů. Zámek by si zasloužil kompletní opravu, bohužel v současné době se v tomto ohledu žádné kroky nepodnikají. Už při pouhém pohledu je patrné, že na mnoha místech na fasádách opadáva malta, objevují se spáry, kterými protéká voda a způsobuje tak další škody. Za závadu můžeme považovat novodobé příčky dělicí klenby, zdi na mnoha místech prorážejí potrubí, suterén slouží jako kotelna a zásobárna vody. Střechu pokrývá nevhodná plechová krytina. Obnovu by si zasloužily zmíněné opadávající omítky, neměly by však být snímány plošně, ale pouze lokálně v narušených místech. Zachována by měla zůstat původní okna i dveře. Obnovu rovněž vyžadují původní stezky kolem zámku, dnes zarostlé náletovými dřevinami. Nevhodnou střešní krytinu by měla nahradit krytina původní - nejlépe pálená nebo břidlicová. Úpravu si zaslouhuje také interiér zámku, a to především odstraněním všech novodobých prvků.²⁷⁸

Potomci rodu Aehrenthalů, žijící dnes v Rakousku, požádali o navrácení majetku už v roce 1992. Protože při archivním průzkumu nenalezli historici důkaz o kolaboraci posledních majitelů s nacisty, musí nyní potomci rodu pouze prokázat československé státní občanství Jana Marii Lexy. Aehrenthalskou žádost dnes řeší Pozemkový úřad v Semilech.²⁷⁹ V roce 2008 o ní jednali zástupci rodu Aehrenthalů se starostkou města Turnova. Turnovští

---

²⁷⁶ Jaroslav Hoření, U Hrubé Skály vzniknou nová parkoviště. Přibudou ale zákazy vjezdu, *iDNES.cz*, http://liberec.idnes.cz/u-hrube-skaly-vzniknou-nova-parkoviste-pribudou-ale-zakazy-vjezdu-1ff-/liberec-zpravy.aspx?c=A111006_1663232_liberec-zpravy_alh, vyhledáno 20. 3. 2012.

²⁷⁷ Prodej zámku Hrubá Skála zkoumá ministerstvo, má podezření na praní peněz, *iDNES.cz*, http://zpravy.idnes.cz/prodej-zamku-hruba-skala-zkouma-ministerstvo-ma-podezreni-na-prani-penez-1la-domaci.aspx?c=A110628_1610777_liberec-zpravy_oks, vyhledáno 20. 3. 2012.

²⁷⁸ Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, František Gabriel, Stavebně historický průzkum, zámek Hrubá Skála, Česká Lípa 2003, s. 76-80

²⁷⁹ Zpráva týdne : Aehrenthalové jednali na turnovské radnici, *Turnovskovakci.cz*, <http://www.turnovskovakci.cz/view.php?cisloclanku=2008020016>, vyhledáno 20. 3. 2012.

požadovali vyjmutí některých lokalit z restitučního požadavku. Argumentovali tím, že například do obnovy hradu Valdštejna vložilo jak město, tak i stát mnoho prostředků na obnovu. Johann Aehrenthal, potomek posledního aehrenthalského majitele zámku, osobně přislíbil, že hradu Valdštejna se restituční nárok týkat nebude. Zároveň uvedl, že by se Aehrenthalové mohli vzdát nároku i na další pozemky a parcely, které dnes užívají místní obyvatelé nebo slouží obci.

Hrad Valdštejn za mnohé úpravy vděčí svému současnému kastelánovi, panu Ladislavu Kouckému. Díky jeho snaze získal kostel svatého Jana Nepomuckého nově zrestaurované varhany a většina budov již prošla důkladnou opravou, které předcházely i archeologický průzkum. Koucký nechal přemístit původní barokní sochy do kostela a původní místo osadil kopiemi. Obvykle se v takových případech sochy nahrazují výdusky z umělého kamene, Ladislav Koucký se však zasloužil o to, aby sochy nahrazovaly kopie tesané z broumovského pískovce od akademického sochaře Jiřího Nováka. Původním barokním sochám hrozilo reálné nebezpečí poškození. Valdštejn obklopují staré vzrostlé stromy, jež by se při vichřici mohly zřítit přímo na ně.²⁸⁰

Velkou proměnou prošel i vzhled lázní Sedmihorek, zde však bohužel k horšímu. V době, kdy zde fungovala zotavovna ROH, o lázně nikdo příliš nepečoval a lázeňský provoz zde nepokračoval. Po roce 1990 se ředitelem stal Petr Jůna, který se zasloužil alespoň o zprovoznění restaurace s vinárnou v bývalém Novém lázeňském domě. Do roku 1990 bohužel bez náhrady zmizela většina objektů, složitou proměnou prošla i lázeňská kolonáda. Kolonádu nahradil v roce 1991 objekt o podobném hmotovém uspořádání, připomínající svým vzhledem původní stavbu. Nová stavba vyvolala rozporuplné reakce, protože neodpovídala původnímu objektu, rozdílná je především uzavřená čelní stěna. Nová kolonáda dnes slouží jako recepce hotelu, v dalších lázeňských domech funguje několik hotelových pokojů a balneocentrum. Výrazně chudším dojmem působí celé okolí areálu, zmizely sady i květinové záhony – dnes je nahrazují parkoviště nebo volné plochy porostlé travou. Sedmihorky v současnosti vlastní stejná společnost jako hruboskalský zámek.

Nezbývá než si povzdechnout nad osudem bývalého aehrenthalského panství a doufat ve změnu k lepšímu. Jistě by přispělo i lepší seznámení široké veřejnosti s historií těchto památek i se samotným šlechtickým rodem Aehrenthalů. V klasicistním hostinci na hradě Valdštejně vznikla před několika lety expozice upomínající na osudy tohoto rodu, která

---

²⁸⁰ Ladislav Koucký, Velkorysá rekonstrukce na Valdštejně, *Od Ještěda k Troskám* III, č. 2, duben 1996, s. 2-7.

zpřístupňuje jejich fotografie, obrazy i drobné památky. O Aehrenthalech se opět začíná mluvit právě v souvislosti s jejich podanou žádostí o restituci bývalého majetku.

Seznam pramenů a literatury

Archivní fondy

- Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Aloise Mezery
- Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Josefa Schulze
- Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Rodinný archiv Aehrenthalové
- Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Ústřední správa Aehrenthalové
- Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála

Stavebně historické průzkumy

- Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, František Gabriel, Stavebně historický průzkum, Zámek Hrubá Skála, Česká Lípa 2003
- Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, Petr Macek – Olga Novosadová, Stavebně historický průzkum, Hrad Valdštejn, Praha 1988
- Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, Jan Muk, stavebně historický průzkum, Hrad Trosky, Praha 1990

Články v časopisech a sbornících

- Miroslav Cogan, K stavebnímu vývoji mostů na Hrubé Skále a Valdštejně, *Z Českého ráje a podkrkonoší* 1, 1988, s. 55-61.
- Tomáš Durdík, Hrady Českého ráje, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 81-114.
- Bernhard Grueber, Letošní výstava plánů konkurenčních na stavbu národního divadla českého, *Zprávy spolku architektů a inženýrů v Čechách* I, 1866, s. 25–28.

- Petr Hartman – Jan Prostředník, Archeologický výzkum Aehrenthalského paláce na hradě Valdštejnu, *Z Českého ráje a podkrkonoší* 22, 2009, s. 145-174.
- Petr Hartman – Jan Prostředník, Archeologický výzkum Hrubé Skály v roce 2006, in: *Sborník národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci*, Liberec 2007, s. 132-142.
- Martin Horáček, Bernhard Grueber a jeho příspěvek k počátkům novorenesance v Čechách, *Umění* LI, č. 1, 2003, s. 30-43.
- Josef Janků, Osudy Turnovského Mariánského kostela, *Od Ještěda k Troskám X* (XXVI), č. 3+4, květen-červen 2003, s. 125-127.
- Miloš Kadlec, Řezbář Petr Bušek a Sychrov, in: Marie Mžýková (ed.), *Kamenná kniha : sborník k romantickému historismu – novogotice*, Sychrov 1997, s. 193-202.
- Marek Krejčí, Zámky a hrady Českého ráje jako prvky destinace cestovního ruchu, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 262-271.
- Petr Mašek, Zámecké knihovny Českého ráje, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 201-220.
- Vincenc Kramář, Architektura v 19. století, *Památky archeologické XXVI*, 1914, s. 99-104, 209-221.
- Ladislav Koucký, hrad Valdštejn od baroka ke klasicismu, *Od Ještěda k Troskám VIII* (XXIV), č. 3+4, červenec 2001, s. 91-99.
- Ladislav Koucký, Velkorysá rekonstrukce na Valdštejně, *Od Ještěda k Troskám III*, č. 2, duben 1996, s. 2-7.
- Naděžda Kubů, Instalace interiérů zámku Humprecht a hostinského paláce na hradě Valdštejn, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 236-252.
- Karl Lind, Bernhard Grueber, *Mittelungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale VIII*, 1882. s. 147-148.

- Antonín Matějček, Dějiny Akademie výtvarných umění v přehledu, in: *Almanach Akademie výtvarných umění v Praze, vydaný k stodvacátému výročí založení ústavu 1926*, Praha 1926, s. 5-55.
- Gustav Novotný, Vrchní lesní rada Leopold Anger (1875-1947) a velkostatek Hrubá Skála, *Z Českého ráje a podkrkonoší* 12, 1999, s. 45-65.
- Marek Starý, Frýdlanstská léna v Českém ráji a jejich držitelé, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 281-289.
- Oldřich Starý, Devatenácté století a národní tradice probuzenecké doby, *Architektura ČSR : Revue Svazu českých architektů X*, 1951, s. 350-372.
- Josef Vítězslav Šimák, Hrad Valdštejn počátkem XIX. století, *Od Ještěda k Troskám II*, 1923-24, s. 10.
- Josef Vítězslav Šimák, Vratský kronikář, in: *Sborník okresu železnobrodského* 2, 1925, č. 7, s. 101.
- Zuzana Šonská – Pavel Jakubec, Zanikání vesnic na Turnovsku následkem hospodaření vrchnosti, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 289-301.
- Břetislav Štorm, Otázka autorství romantické přestavby zámku Sychrova. *Zprávy památkové péče XIX*, 1959, s. 36-37.
- Marie Vojtíšková, Poustevnictví v českém baroku, *Z Českého ráje a podkrkonoší* 8, 1995, s. 130-151.
- Zdeněk Wirth, Architektura druhé polovice XIX. století, in: Ivan Borkovský – František Kavka – Zdeněk Wirth et al., *Architektura v českém národním dědictví*, Praha 1961, s. 167-184.
- Jan Županič, František Zachariáš Römisch – podnikatel, velkostatkář, šlechtic, in: Ivo Navrátil (red.), *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji, Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*, Turnov 2009, s. 61-70.
- Dovršme dílo monumentální svatyně důstojnou věží chrámu Panny Marie v Turnově, *Listy Pojizerské XXVI*, 1911, č. 5, 19. 2., nestr.

Literatura

- Michal Babík – Miroslav Cogan, *Turnovsko*, Praha 2007.
- Růžena Baťková (red.), *Umělecké památky Prahy 2, Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*, Praha 1998.
- Josef Bubák, *Panství Hrubá Skála v době působení rodu Aehrenthalů, aneb, Vzpomínky na mé čtvrtstoleté působení u ředitelství panství Hrubá Skála náležejícího vlastnický Aehrenthalům : připraveno do tisku podle rukopisu Josefa Bubáka, posledního důchodního velkostatku (panství) hruboskalského, působícího zde v letech 1921 až 1945*, Turnov 1999.
- Kenneth Clark, *The Gothic Revival. An Essay in the History of Taste*, London 1973.
- Karel Čermák, *Stoleté příběhy : Český ráj na sklonku Rakousko-Uherska*, Jilemnice 2010
- Pavel Halík (ed.), *Slavné vily Libereckého kraje*, Praha 2007.
- Franz Alexander Heber, *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser, Sechster Band*, Prag 1848.
- Franz Alexander Heber, *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser, Zweiter Band*, Prag 1844.
- Franz Alexander Heber, *Die Burg Groß-Skal in Böhmen*, Prag [mezi 1846 a 1866].
- Karel Holešovský, *Druhé rokoko : Historismus : Umělecké řemeslo ve sbírkách Mor. Galerie v Brně* (kat. stálé expozice), Brno 1985.
- Václav Durych, *Z českého ráje : cestopisné kresby Václava Durycha*, Kolín 1892.
- Bernhard Grueber, *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen, Theil 1*, Wien 1871.
- Bernhard Grueber, *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen, Theil 3*, Wien 1877.
- Bernhard Grueber, *Die Elemente der Kunstthätigkeit*, Leipzig 1875.
- Michal Jakl – Pavel Jakubec – Ivo Navrátil et al., *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku*, Žehušice 2004.
- Karel Kinský, *Dějiny a popis chrámu Narození Panny Marie v Turnově*, Turnov 1948.
- Bohumír Mráz, *Karel Hynek Mácha : Hrady spatřené*, Praha 1988
- Karel Müller, *Lázně Sedmihorské na Hrubé Skále a okolí*, Praha 1882
- Karel Müller, *Týden ve vzduchové lázni. Upomínka na pobyt v Sedmihorkách*, Praha 1882,

- Marie Mžyková, *Romantický historismus – novogotika* (kat. výst.), Sychrov 1995.
- František Novák – Květa Křížová, *Hrubý Rohozec : státní zámek*, Pardubice 1986.
- Jaroslav Podobský, *Hrad Trosky v dějinách pověstech a literatuře*, Turnov 1948,
- Emanuel Poche – Dobroslav Líbal – Eva Reitharová. *Praha národního probuzení : Čtvero knih o Praze : architektura, sochařství, malířství, užité umění*, Praha 1980
- Emanuel Poche (red.), *Umělecké památky Čech 4, (T-Ž)*, Praha 1982.
- Marie Pospíšilová, *Romantické zámecké interiéry*, Ústí nad Labem 1986
- Marie Pospíšilová, *Vývoj sychrovských zámeckých interiérů : ze sbírek státního zámku Sychrov*, Liberec 1988
- Justin Václav Prášek, *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště*, Turnov 1879
- Vladimír Pouzar, *Almanach českých šlechtických rodů*, Praha 1999.
- Milena Roudná, *Arboretum Hrubá Skála*, Praha 2006
- August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého, Díl desátý, Boleslavsko*, Praha 1895.
- Jaroslav Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen. Bunzlauer Kreis. IV*, Prag 1790
- Jana Scheybalová – Roman Karpaš, *Český ráj na starých diapozitivech*, Liberec 2008
- Josef Vítězslav Šimák – Alois Jirásek (edd.), *Čechy, Díl XII, Severní Čechy*, Praha [ca 1900],
- Josef Vítězslav Šimák, *Průvodce českým rájem : Stopadesát výletů z Turnova*, Turnov 1903.
- Josef Vítězslav Šimák, *Příběhy města Turnova nad Jizerou, Díl 1, Od založení města do r. 1620*, Turnov 1903,
- Josef Vítězslav Šimák, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Turnovském*, Praha 1909
- Jindřich Vybíral, *Česká architektura na prahu moderní doby : devatenáct esejů o devatenáctém století*, Praha 2002,
- Zdeněk Wirth – Antonín Matějček, *Česká architektura 1800-1920*, Praha 1922.
- *Bad Wartenberg auf Groß-Skal und seine Umgebung*, Prag 1858
- *Bad Wartenberg auf Groß-Skal und seine Umgebung*, Prag 1871

Internetové a elektronické zdroje

- Bohdan Zilinskyj, Co je nám do jejich ráje aneb Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století, *Dějiny a současnost : kulturně historická revue*, <http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje>
- Jan Prousek, *Kronika obce Svijany*, <http://kronika.obecsvijany.cz/>
- *Pamětní kniha obce Karlovice*, <http://www.karlovice-sedmihorky.cz/O%20obci/Kronika/uvod.htm>
- *Pamětnice fary Újezdské pod Troskami*, <http://farnostujezd.webnode.cz/o-nas/>,
- Lukáš Bílek, Hrázděný klenot Hruboskalska, *Časopis Krkonoše – Jizerské hory*, listopad 2006, http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=9172&Itemid=2
- Jaroslav Hoření, U Hrubé Skály vzniknou nová parkoviště. Přibudou ale zákazy vjezdu, *iDNES.cz*, http://liberec.idnes.cz/u-hrube-skaly-vzniknou-nova-parkoviste-pribudou-ale-zakazy-vjezdu-1ff-liberec-zpravy.aspx?c=A111006_1663232_liberec-zpravy_alh,
- Prodej zámku Hrubá Skála zkoumá ministerstvo, má podezření na praní peněz, *iDNES.cz*, http://zpravy.idnes.cz/prodej-zamku-hruba-skala-zkouma-ministerstvo-ma-podezreni-na-prani-penez-1la-/domaci.aspx?c=A110628_1610777_liberec-zpravy_oks,
- Zpráva týdne : Aehrenthalové jednali na turnovské radnici, *Turnovskovakci.cz*, <http://www.turnovskovakci.cz/view.php?cisloclanku=2008020016>,
- Muzeum Českého ráje v Turnově, *kronika obce Mašov*, CD-ROM, sing. 668.

Resumé

Architectonical activity of the noble family of Aehrenthals

The noble family of Aehrenthal owned the domain Hrubá Skála for more than one hundred and twenty years. During this time they changed the face of this country and its architecture. The Aehrenthals were known as excellent economists but at the same time they had a sense for the beauty of landscape. As I attempted to demonstrate on numerous examples, the Aehrenthals took care of local nature – woods, ponds and meadows. Close to their residence they founded the arboretum Bukovina with many exotic trees complemented with a romantic summerhouse. Jan Bedřich Lexa of Aehrenthal shared the interest in dendrology with count Kamil Rohan. Both of them were interested in architecture as well, as we can document on numerous buildings of their realms. We presume that they recommended architects to each other, as implied by the repeating names of Bernhard Grueber, Josef Pruvot and Václav Karnold. Aehrenthals cared for the development of local infrastructure and supported the creation of new roads and railroads connecting their lands with important towns.

The castle of Hrubá Skála seated on a rock amidst deep woods fulfilled the idea of perfect romantic housing after it had been reconstructed. By this reconstruction the Aehrenthals demonstrated their interest for new trends in architecture coming from England at that time. In order to fulfill this task Jan Bedřich Lexa summoned architects of the best reputation. Bernhard Grueber became famous with the rebuilding of the Vltava riverbank in Prague, most notably he gained popularity among the nobles. He rebuilt Hrubá Skála during the years 1856-1859 in the romantic new gothic style.

Nothing has been known about the reconstruction so far, but thanks to the letters that Grueber exchanged with Jan Bedřich Lexa as well as several design plans that were considered to be lost I could discover how the reconstruction was done. In relation to the reconstruction a renowned name of Heinrich Ferstel appeared. He was one of the architects of the Ringstrasse in Vienna and was supposed to elaborate an even more detailed reconstruction designs of the Aehrenthal seat. Ferstel's designs gave a truly spectacular impression, as Hrubá Skála should have changed into a pompous castle in the new gothic style. These designs were never used however, supposedly because of the lack of money. Among the other architects who worked at Hrubá Skála at the end of 19th century was Josef Schulz, who was summoned

to rearrange one of the castle wings, as well as its spiral staircase. At the beginning of 20th century just minor rebuildings of agricultural parts were taking place, performed by Karel Salač from the nearby town of Turnov.

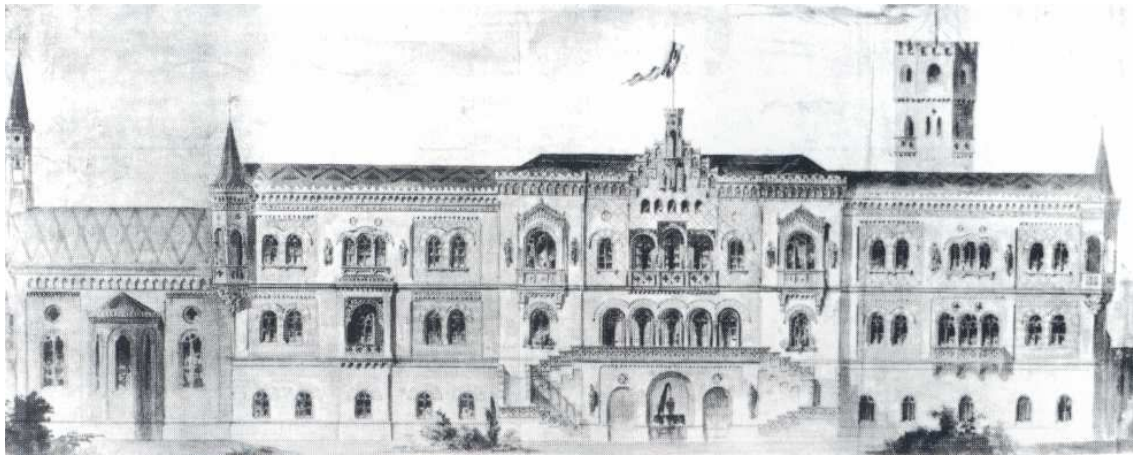
The grandious rebuilding was supposedly a mean of accenting the newly acquired noble status of Aehrenthals in order to be able to become equal to old noble houses. During my research of the Hrubá Skála reconstruction I used the sources of the archives in Prague and Litoměřice.

Among other important deeds of the Aehrentals we can count the founding of water-healing spa Sedmihorky. Aehrenthals financed the construction of new spa buildings furnished with modern equipment, taking the inspiration from Jeseník spa founded by Vincenc Priessnitz. The director of the spa Antonín Šlechta cared for the publicity by inviting famous people of that time. Sedmihorky spa also helped the development of tourism in the nearby area that has been labeled Český Ráj (Czech Paradise) since the second half of the 19th century. The promotion of the areas around Hrubá Skála was largely done by Aehrenthals themselves, Aehrenthals even supported publishing of propagation booklets with recommendations for trips throughout the nearby areas.

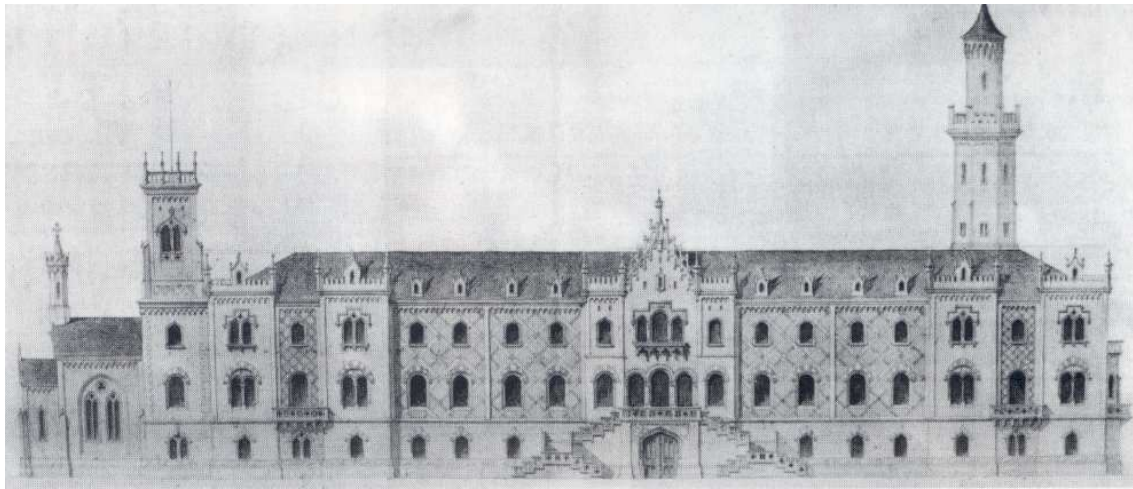
One of the big attractions was the castle Valdštejn. Initially tourists visited it as a pilgrimage site because of the small church of Jan Nepomucký on one of its rocks. Also the chapel with a depict of John the Baptist became a big attraction during the age of romantism. A legend was circulating among the people that the famous romantic poet Karel Hynek Mácha was a model for the picture. Aehrentals supported tourism at Valdštejn by building two restaurants and opening the old castle at the furthest end of the rock for public. They planned a similar thing at Trosky castle, but these plans did not become reality, supposedly because of the lack of finance. In spite of that fact the Aehrenthals didn't forget to collect an entrance fee at Trosky.

One of the most important building actions in the realm was the construction of the new gothic church of the Birth of the virgin Maria in Turnov. The information sources of that period document problems during the construction that eventually led to leaving the church unfinished. Nevertheless even without the planned tower the church gives a monumental and truly gothic impression. I also tried to bring several smaller building actions to attention, such as constructions of village churches, restaurants and villas.

Obrazové přílohy

1. Návrh na přestavbu zámku Sychrova. František Bayer, 1848.

2. Návrh na přestavbu zámku Sychrova, Bernhard Grueber, 1850.

3. Fotografie Aloise Leopolda z Aehrenthalu, poč. 20. století.

4. Interiér kostela svatého Josefa na Hrubé Skále.

5. Plán zámku Hrubá Skála, 1895.

6. Zámek Hrubá Skála před novogotickou přestavbou, kolem pol. 19. století.

7. Návrh na přestavbu jižního paláce zámku Hrubá Skála, Bernhard Grueber, 1859.

8. Jižní palác zámku Hrubá Skála, Bernhard Grueber, 1856-1859.

9. Dlouhé jihozápadní křídlo zámku Hrubá Skála, pohled z vnitřního nádvoří.

10. Dlouhé jihozápadní křídlo zámku Hrubá Skála, pohled z předhradí.

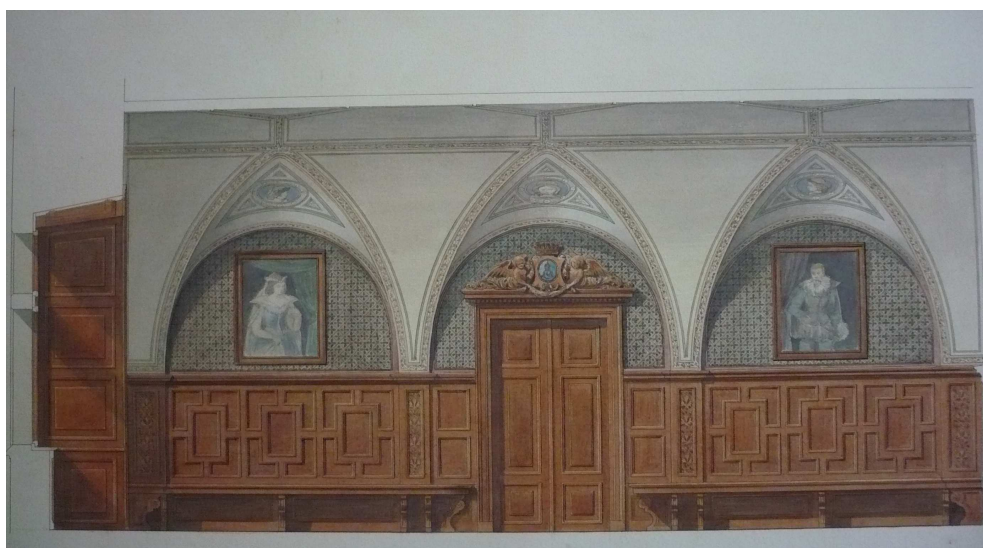
11. Věž zámku Hrubá Skála, pohled z vnitřního nádvoří.

12. Severozápadní křídlo s renesanční arkádovou lodžíí, přestavěnou Bernhardem Grueberem. 1856-1859.

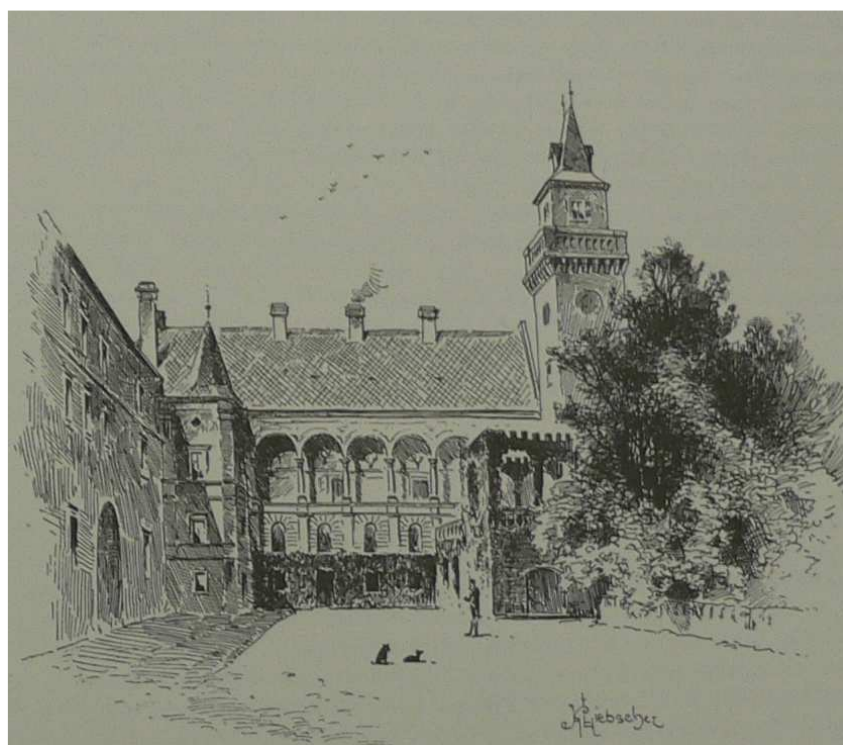
13. Návrh přestavby zámku Hrubá Skála, Heinrich Ferstel, 1866.

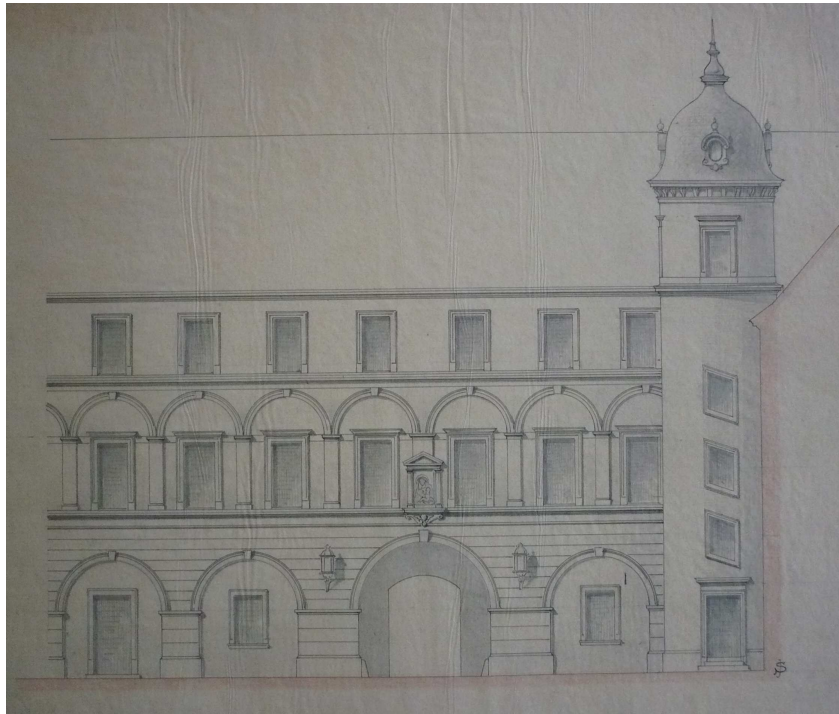
14. Návrh na zařazení interiérů zámku Hrubá Skála, Heinrich Ferstel, 1868.

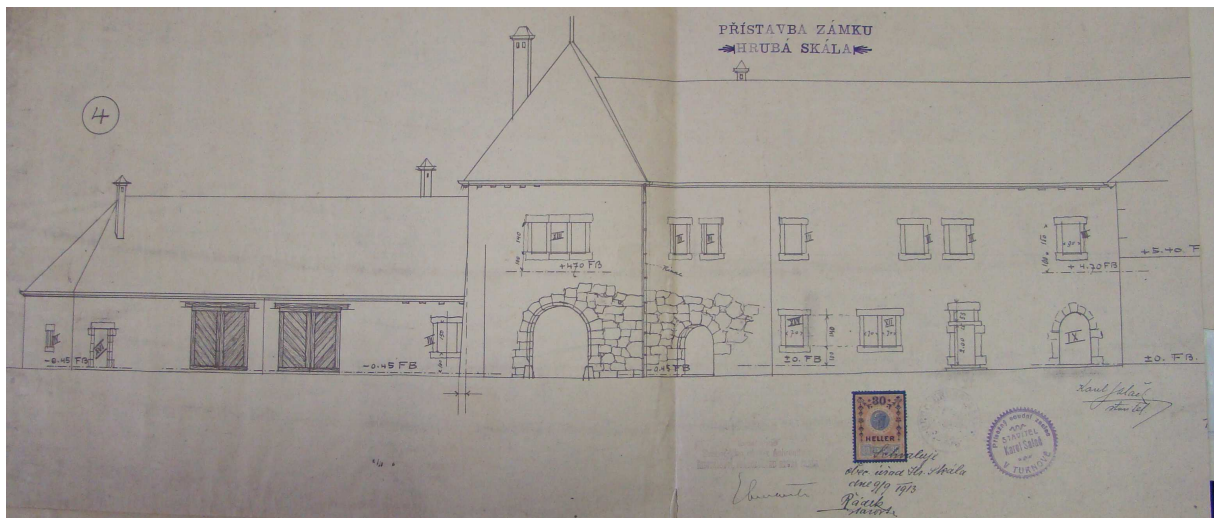
15. Zámek Hrubá Skála, pohled od severu.

16. Zámek Hrubá Skála před přestavbou Josefa Schulze a Karla Salače, 1895.

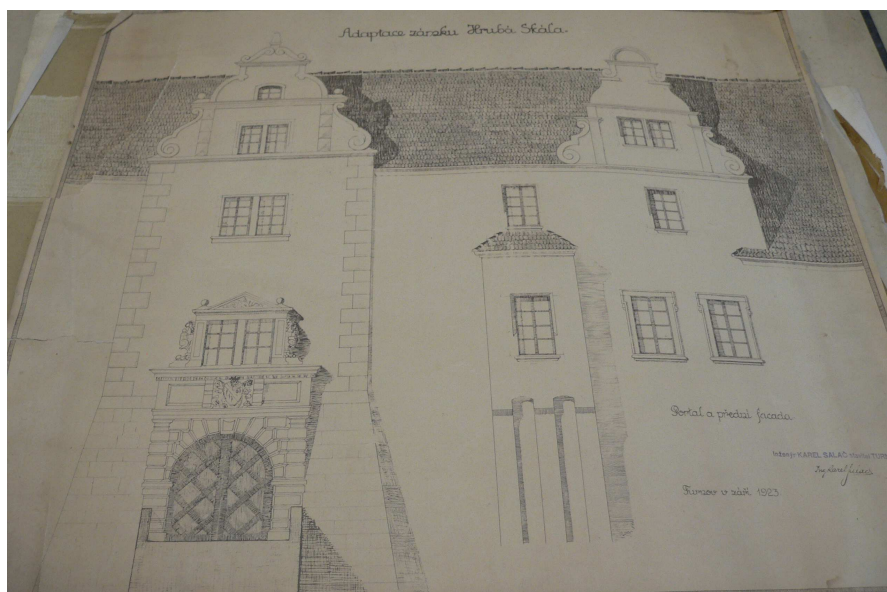
17. Návrh na přestavbu schodišťové věže zámku Hrubá Skála, Josef Schulz, kol. 1898.

18. Návrh na přestavbu hospodářských budov na předhradí zámku Hrubá Skála, Karel Salač, 1913.

19. Brána k předhradí zámku Hrubá Skála, Karel Salač, kol. roku 1913.

20. Návrh na přestavbu dlouhého jihozápadního křídla zámku Hrubá Skála, Karel Salač, 1923.

21. Jihozápadní křídlo zámku Hrubá Skála, detail renesančního sgrafita.

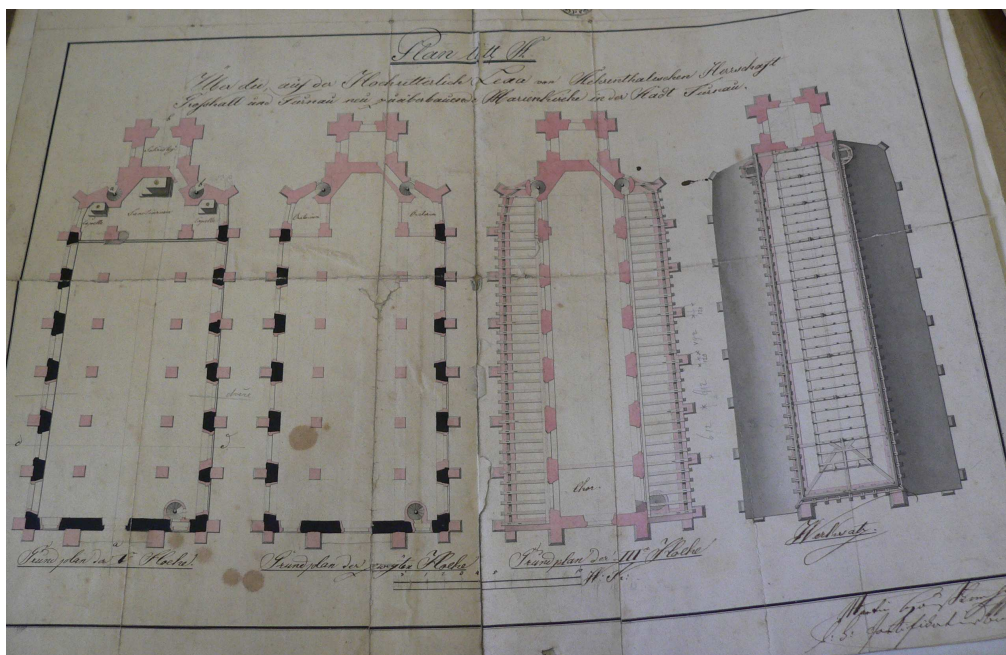
22. Interiér zámku Hrubá Skála.

23. Nákres původního kostela Narození Panny Marie v Turnově.

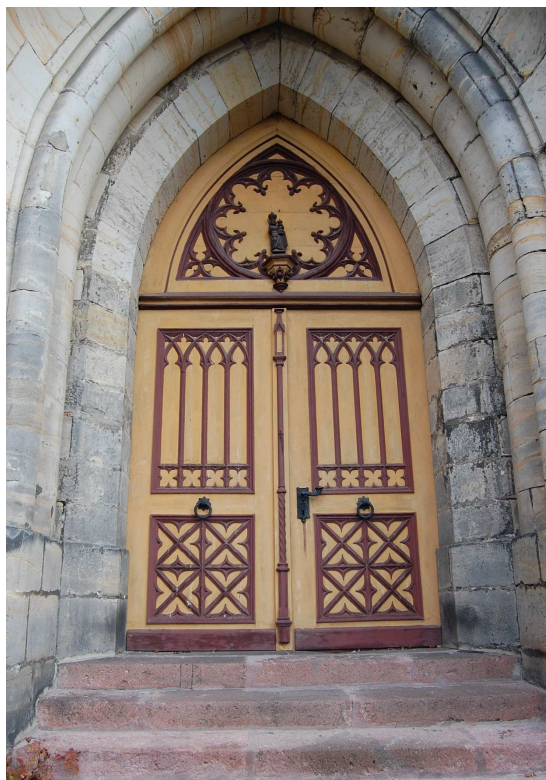
24. Chrám Narození Panny Marie v Turnově.

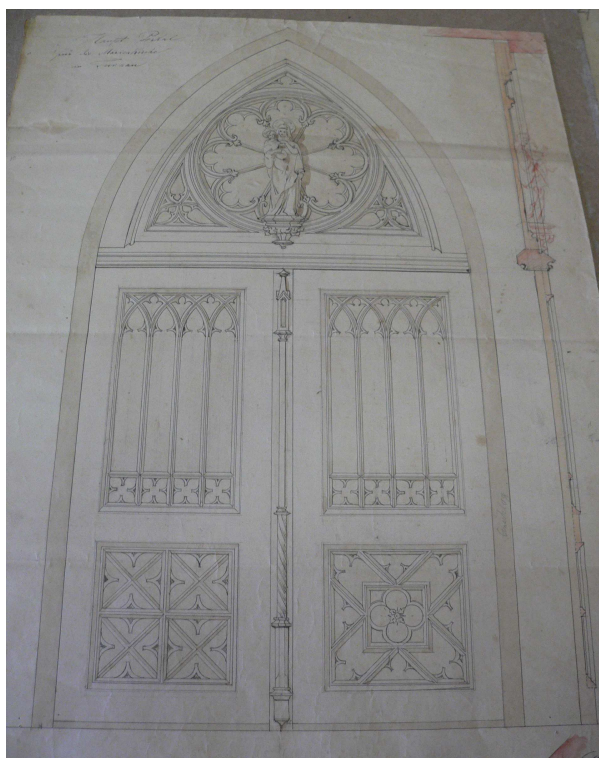
25. Plán novostavby chrámu Narození Panny Marie v Turnově, Martin Hausknecht, 1825.

26. Plán novostavby kostela Narození Panny Marie v Turnově, pohled z boku. Martin Hausknecht, 1825.

27. Vstupní dveře do chrámu Narození Panny Marie v Turnově.

28. Návrh vstupních dveří chrámu Narození Panny Marie v Turnově. Bernhard Grueber, 1853.

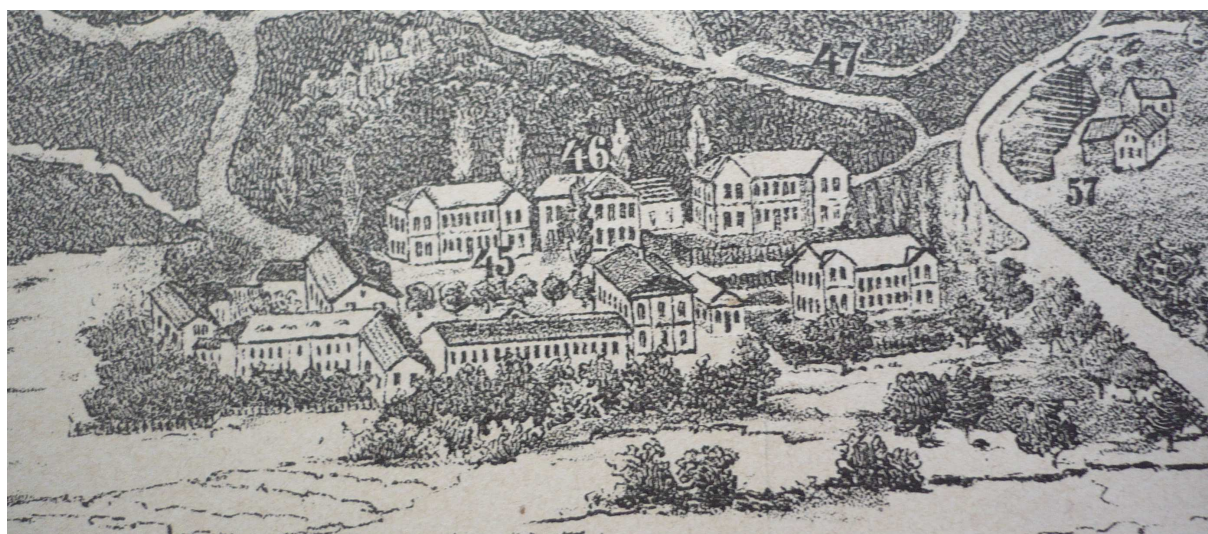
29. Návrh na dostavbu chrámu Narození Panny Marie v Turnově, kolem pol. 19. století.

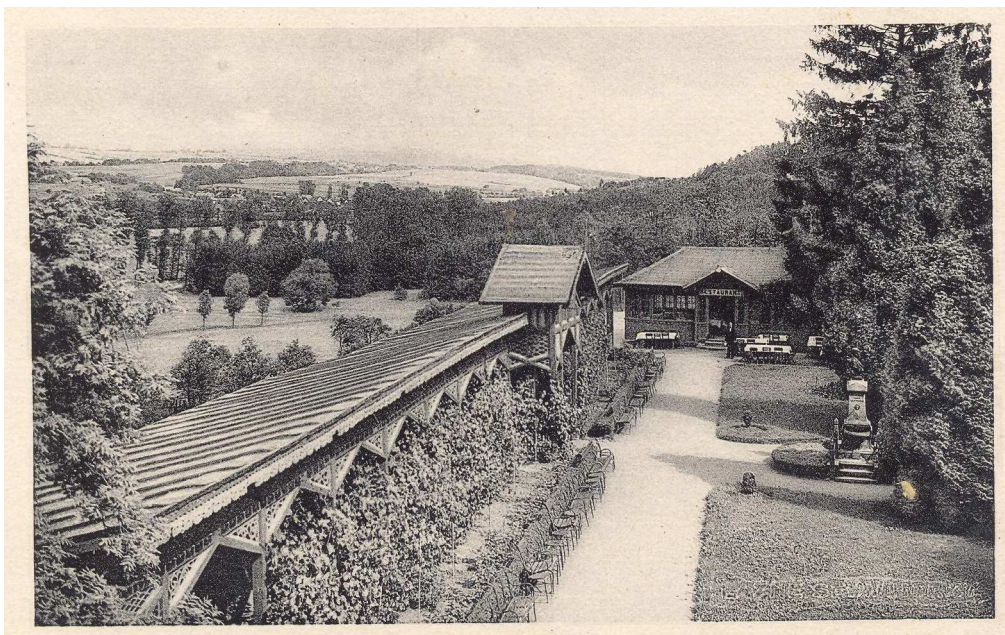
30. Detail okna hlavní lodě chrámu Narození Panny Marie v Turnově.

31. Podobizna dr. Antonína Šlechty.

32. Plán lázní Sedmihorek, 1871.

33. Pohled na kolonádu a tzv. letní domek v lázních Sedmihorkách.

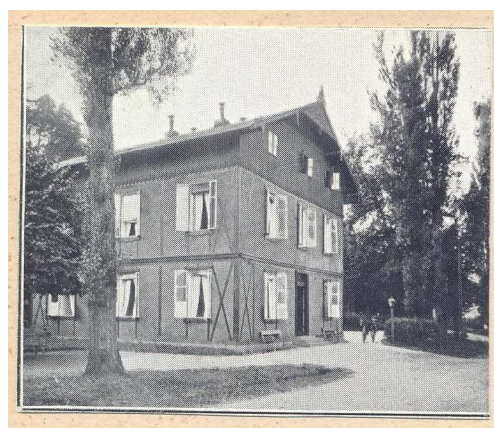
34. Pohled z příjezdové partie lázní Sedmihorek, 1923.

35. Velký dům v lázních Sedmihorkách.

36. Nový lázeňský dům v lázních Sedmihorkách

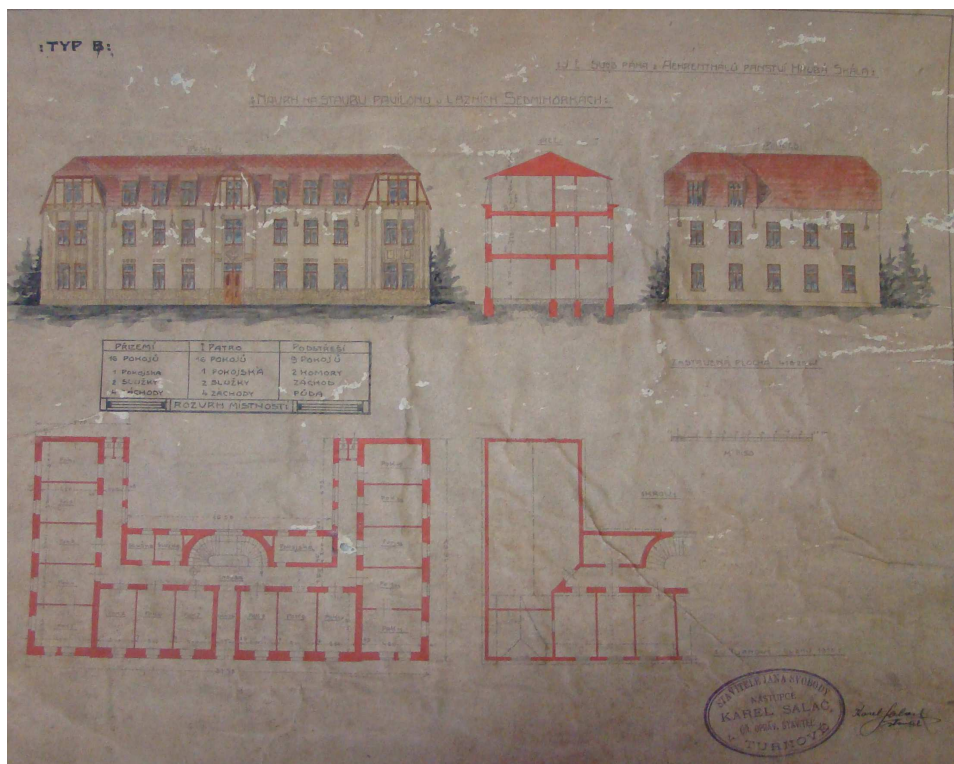

37. Švýcarský dům v lázních Sedmihorkách,

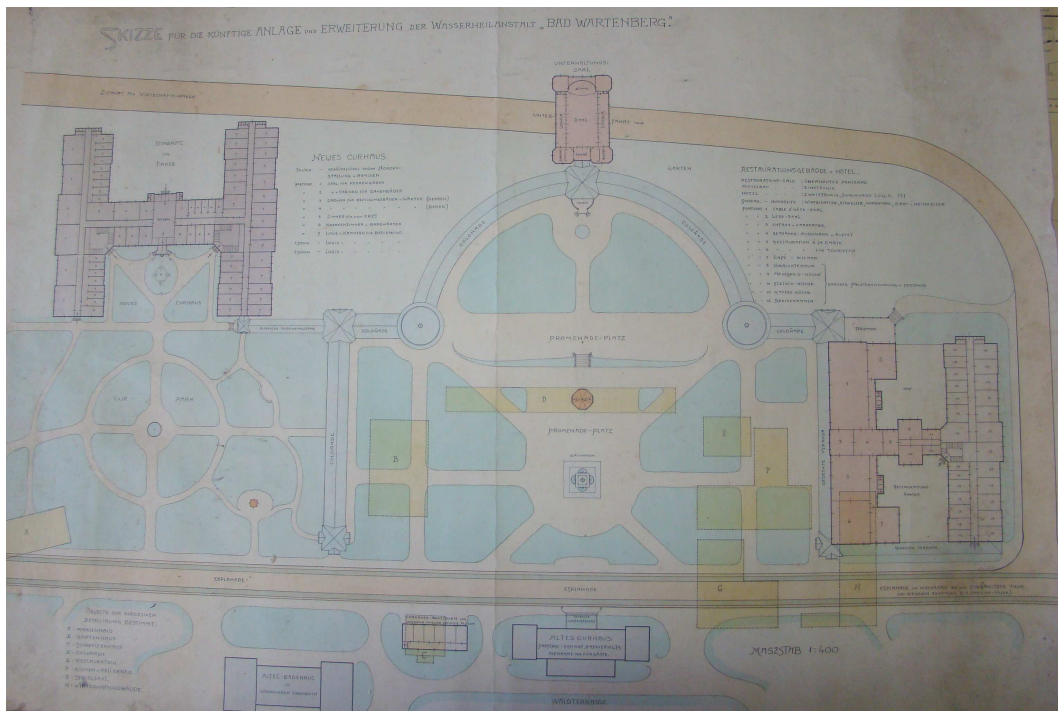

38. Zahradní dům a kolonáda v lázních Sedmihorkách.

39. Návrh na stavbu nového lázeňského domu v Sedmihorkách. Karel Salač, 1910.

40. Návrh na přestavbu lázní Sedmihorek. 1910.

41. Přestavba kolonády v lázních Sedmihorekách. Kolem roku 1935.

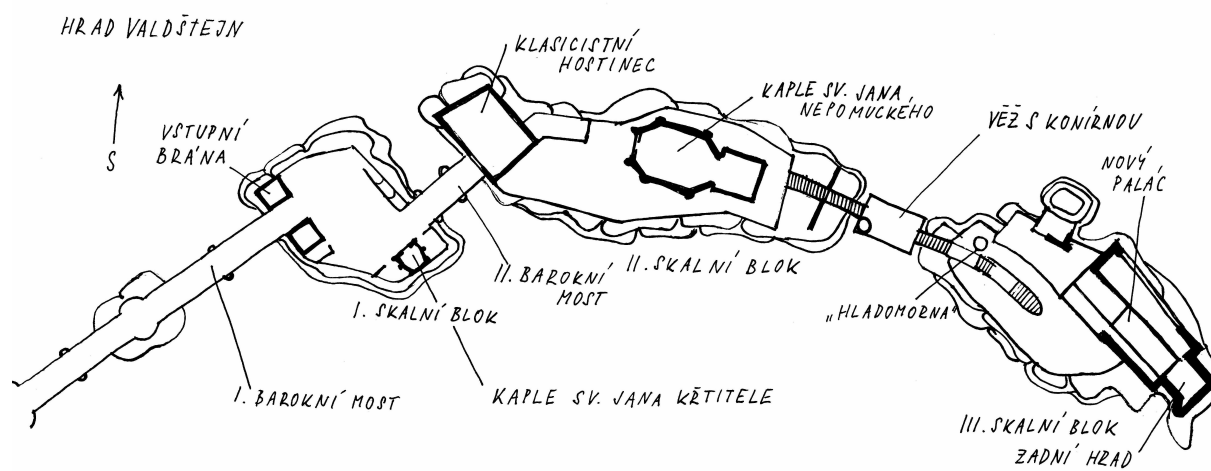
42. Nová kolonáda v lázních Sedmihorkách.

43. Starý lázeňský dům v lázních Sedmihorkách.

44. Pramen s bustou Antonína Šlechty v lázních Sedmihorkách.

45. Plánek hradu Valdštejna.

46. Pohled na třetí skalní blok hradu Valdštejna.

47. Vstupní brána do hradu Valdštejna.

48. Interiér kostela svatého Jana Nepomuckého na Valdštejně.

49. Kaple svatého Jana Křtitele na hradě Valdštejně.

50. Klasicistní dům hradě Valdštějně.

51. Kostel svatého Jana Nepomuckého.

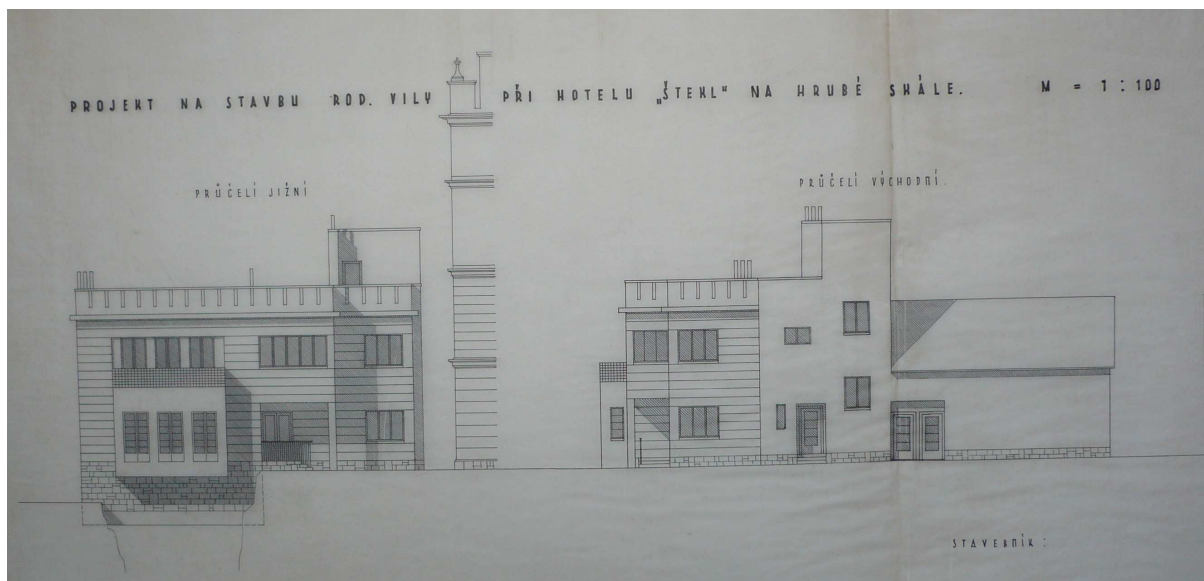

52. Kostel svatého Jana Nepomuckého na Valdštejně v době baroka.

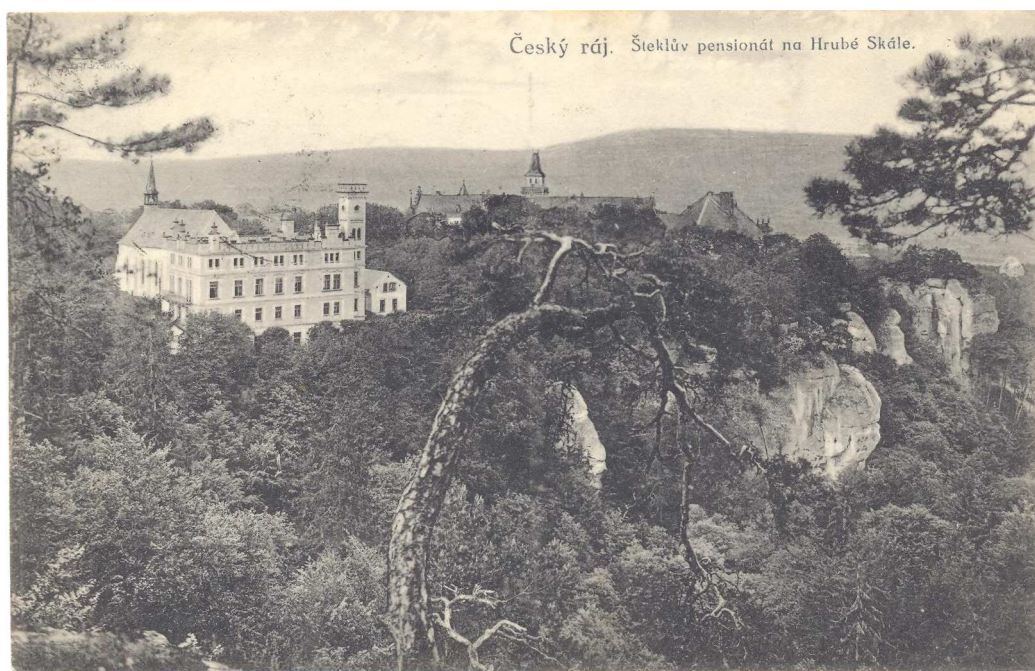

53. Interiér kostela svatého Jana Nepomuckého na hradě Valdštejně v současnosti.

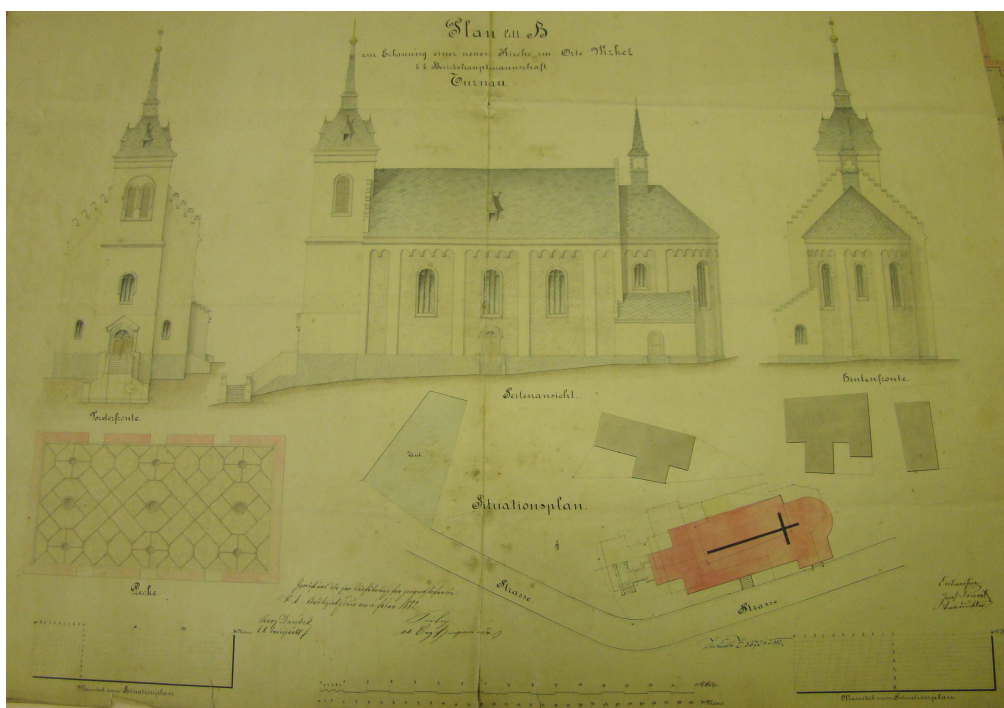
54. Projekt na stavbu rodinné vily při hotelu Štekl na Hrubé Skále, Alois Mezera, 1934.

55. Pohled na Hotel Štekl a zámek Hrubou Skálu.

56. Hotel Štekl u zámku Hrubé Skály v současné době.

57. Plán na přestavbu kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Vyskří, Josef Pruvot, 1882.

58. Altán v arboretu na Bukovině.

Seznam vyobrazení

1. Návrh na přestavbu zámku Sychrova. František Bayer, 1848. Foto : Břetislav Štorm, Otázka autorství romantické přestavby zámku Sychrova. *Zprávy památkové péče* XIX, 1959, s. 36.
2. Návrh na přestavbu zámku Sychrova, Bernhard Grueber, 1850. Foto : Břetislav Štorm, Otázka autorství romantické přestavby zámku Sychrova. *Zprávy památkové péče* XIX, 1959, s. 36.
3. Fotografie Aloise Leopolda z Aehrenthalu, poč. 20. století. Foto: <http://www.loc.gov/pictures/resource/ggbain.01128/>, vyhledáno 23. 3. 2012.
4. Interiér kostela svatého Josefa na Hrubé skále. Foto : autor.
5. Plán zámku Hrubá Skála, 1895. Foto : August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého, Díl desátý, Boleslavsko*, Praha 1895. s. 53.
6. Zámek Hrubá Skála před novogotickou přestavbou, kolem pol. 19. století. Foto : Franz Alexander Heber, *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser, Zweiter Band*, Prag 1844, s. 107.
7. Návrh na přestavbu jižního paláce zámku Hrubá Skála, Bernhard Grueber, 1859. Foto : Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Josefa Schulze, Zámek Hrubá Skála, inv.č. LHB-A 13.03.02.
8. Jižní palác zámku Hrubá Skála, Bernhard Grueber, 1856-1859. Foto : autor.
9. Dlouhé jihozápadní křídlo zámku Hrubá Skála, pohled z vnitřního nádvoří. Foto : autor.
10. Dlouhé jihozápadní křídlo zámku Hrubá Skála, pohled z předhradí. Foto : autor.
11. Věž zámku Hrubá Skála, pohled z vnitřního nádvoří. Foto : autor.
12. Severozápadní křídlo s renesanční arkádovou lodžii, přestavěnou Bernhardem Grueberem. 1856-1859. Foto : autor.
13. Návrh přestavby zámku Hrubá Skála, Heinrich Ferstel, 1866. Foto : Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Josefa Schulze, Zámek Hrubá Skála, inv.č. LHB-A 13.03.02.
14. Návrh na zařízení interiérů zámku Hrubá Skála, Heinrich Ferstel, 1868. Foto : Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Josefa Schulze, Zámek Hrubá Skála, inv.č. LHB-A 13.03.02.

15. Zámek Hrubá Skála, pohled od severu. Foto : Muzeum Českého ráje Turnov,
Pohlednice : Hrubá Skála, inv. č. AFČR 27.
16. Zámek Hrubá Skála před přestavbou Josefa Schulze a Karla Salače, 1895. Foto :
August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého, Díl desátý, Boleslavsko*,
Praha 1895. s.
17. Návrh na přestavbu schodišťové věže zámku Hrubá Skála, Josef Schulz, kol. 1898.
Foto : Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Josefa
Schulze, Zámek Hrubá Skála, inv.č. LHB-A 13.03.02.
18. Návrh na přestavbu hospodářských budov na předhradí zámku Hrubá Skála, Karel
Salač, 1913. Foto : Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond
Josefa Schulze, Plány na zařízení interiérů zámku Hrubá Skála, inv.č. LHB-A
13.03.02.
19. Brána k předhradí zámku Hrubá Skála, Karel Salač, kol. roku 1913. Foto : autor.
20. Návrh na přestavbu dlouhého jihozápadního křídla zámku Hrubá Skála, Karel Salač,
1923. Foto : Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála, inv. č.
3016.
21. Jihozápadní křídlo zámku Hrubá Skála, detail renesančního sgrafita. Foto : autor.
22. Interiér zámku Hrubá Skála. Foto : autor.
23. Nákres původního kostela Narození Panny Marie v Turnově. Foto : Karel Kinský,
Dějiny a popis chrámu Narození Panny Marie v Turnově, Turnov 1948. s. 3.
24. Chrám Narození Panny Marie v Turnově. Foto : Muzeum Českého ráje Turnov,
Pohlednice : Turnov – náměstí Českého ráje, inv. č. AFT 125.
25. Plán novostavby chrámu Narození Panny Marie v Turnově, Martin Hausknecht, 1825.
Foto : Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála, inv. č. 3049.
26. Plán novostavby kostela Narození Panny Marie v Turnově, pohled z boku. Martin
Hausknecht, 1825. Foto : Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá
Skála, inv. č. 3049.
27. Vstupní dveře do chrámu Narození Panny Marie v Turnově. Foto : autor.
28. Návrh vstupních dveří chrámu Narození Panny Marie v Turnově. Bernhard Grueber,
1853. Foto : Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála, inv. č.
3049.
29. Návrh na dostavbu chrámu Narození Panny Marie v Turnově, kolem pol. 19. století.
Foto : Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála, inv. č. 3049.
30. Detail okna hlavní lodě chrámu Narození Panny Marie v Turnově. Foto : autor.

31. Podobizna dr. Antonína Šlechty. Foto : *Humoristické listy* 22, č. 30, 1880. s. 233.
32. Plán lázní Sedmihorek, 1871. Foto : *Bad Wartenberg auf Groß-Skal und seine Umgebung*, Prag 1871, úvodní mapka.
33. Pohled na kolonádu a tzv. letní domek v lázních Sedmihorkách. Foto : Muzeum Českého ráje Turnov, Pohlednice : Sedmihorky, AFČR 171.
34. Pohled z příjezdové partie lázní Sedmihorek, 1923. Muzeum Českého ráje Turnov, Pohlednice : Sedmihorky, AFČR 170.
35. Velký dům v lázních Sedmihorkách. Muzeum Českého ráje Turnov, Pohlednice : Sedmihorky, AFČR 173 a-i.
36. Nový lázeňský dům v lázních Sedmihorkách. Muzeum Českého ráje Turnov, Pohlednice : Sedmihorky, AFČR 173 a-i.
37. Švýcarský dům v lázních Sedmihorkách, Muzeum Českého ráje Turnov, Pohlednice : Sedmihorky, AFČR 173 a-i.
38. Zahradní dům a kolonáda v lázních Sedmihorkách. Muzeum Českého ráje Turnov, Pohlednice : Sedmihorky, AFČR 173 a-i.
39. Návrh na stavbu nového lázeňského domu v Sedmihorkách. Karel Salač, 1910. Foto : Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála, inv. č. 3049.
40. Návrh na přestavbu lázní Sedmihorek. 1910. Foto : Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála, inv. č. 3049.
41. Přestavba kolonády v lázních Sedmihorkách. Kolem roku 1935. Pohled.
42. Nová kolonáda v lázních Sedmihorkách. Foto : autor.
43. Starý lázeňský dům v lázních Sedmihorkách. Foto : autor.
44. Pramen s bustou Antonína Šlechty v lázních Sedmihorkách. Foto : autor.
45. Plánek hradu Valdštejna. Foto : autor.
46. Pohled na třetí skalní blok hradu Valdštejna. Foto : Muzeum Českého ráje Turnov, Pohlednice : Valdštejn, inv. č. AFČR 226.
47. Vstupní brána do hradu Valdštejna. Foto : Muzeum Českého ráje Turnov, Pohlednice : Valdštejn, inv. č. AFČR 304.
48. Interiér kostela svatého Jana Nepomuckého na Valdštejně. Foto : Muzeum Českého ráje Turnov, Pohlednice : Valdštejn, inv. č. AFČR 234.
49. Kaple svatého Jana Křtitele na hradě Valdštejně. Foto : autor.
50. Klasicistní dům hradě Valdštejně. Foto : autor.
51. Kostel svatého Jana Nepomuckého. Foto : autor.

52. Kostel svatého Jana Nepomuckého na Valdštejně v době baroka. Foto : Muzeum Českého ráje v Turnově, kronika obce Mašov, CD-ROM, sing. 668.
53. Interiér kostela svatého Jana Nepomuckého na hradě Valdštejně v současnosti. Foto : autor.
54. Projekt na stavbu rodinné vily při hotelu Štekl na Hrubé Skále, Alois Mezera, 1934.
Foto : Národní technické muzeum, archiv architektury a stavitelství, fond Aloise Mezery, inv. č. KA 717.
55. Pohled na Hotel Štekl a zámek Hrubou Skálu. Foto : Muzeum Českého ráje Turnov,
Pohlednice : Valdštejn, inv. č. AFČR 49.
56. Hotel Štekl u zámku Hrubé Skály v současné době. Foto : autor.
57. Plán na přestavbu kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Vyskři, Josef Pruvot, 1882.
Foto : Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Velkostatek Hrubá Skála, inv. č. 3057.
58. Altán v arboretu na Bukovině. Foto : autor.

Údaje o DIPLOMOVÉ PRÁCI studenta

Os. číslo:	F090068	Datum zadání:	20.05.2010
Příjmení a jméno:	KLIMEŠOVÁ Jana, Bc.	Plánované datum odevzdání:	30.04.2011
Obor/komb.:	Dějiny výtvarných umění (UVU)	Datum odevzdání:	dosud neodevzdáno
Zadané téma:	Architektonická činnost šlechtického rodu Aehrenthalů		
Stav práce:	Rozpracovaná práce		

Údaje o kvalifikační práci

1. Hlavní téma:

Architektonická činnost šlechtického rodu Aehrenthalů

2. Název dle studenta:

Architektonická činnost šlechtického rodu Aehrenthalů

3. Název v angličtině:

Architectural activity of the noble family of Aehrenthals

4. Souběžný název:

5. Podnázev:

6. Anotace (krátký popis práce):

Šlechtický rod Aehrenthalů se v mnohém zasloužil o to, že oblast, jejíž centrum se nacházelo na hruboskalském panství, začala být označována jako Český ráj. Aehrenthalové prosluli jako výborní hospodáři, kteří se starali o ekonomický i kulturní rozkvět svého panství. Přispěli také k zachování přírodních krás této krajiny.

O rodu Aehrenthalů se dosud mnoho nepsalo a jejich architektonická činnost zůstávala z velké míry neprobádaná. Ve své diplomové práci jsem se pokusila tento nedostatek alespoň částečně napravit. Snažila jsem shrnout jejich nejvýznamnější stavební podniky na hruboskalském panství, konkrétně přestavbu zámku Hrubé Skály a hradu Valdštejna, vznik chrámu Narození Panny Marie v Turnově a založení lázní Sedmihorek. Vedle toho připomínám ve své práci i menší, rovněž důležité stavby vil a vesnických kostelů.

7. Klíčová slova (oddělujte čárkou):

Aehrenthalové, historismus, novogotika, Hrubá Skála, Valdštejn, Sedmihorky, Turnov, 19. století, Bernhard Grueber

8. Anotace v angličtině (krátký popis práce):

The noble house of Aehrental contributed to the fact that we call the area around Hrubá Skála the Czech Paradise (Český ráj) today. Aehrentals were known as excellent economists who also cared for the cultural development and helped to preserve natural beauty of the land.

Not much has been written about the house of Aehrental so far and many of their architectural activities haven't been researched. I tried to amend this fact in my thesis. I summarized their most important building enterprises in the domain of Hrubá Skála, namely the reconstructions of the castles Hrubá Skála and Valdštejn, the building of the church of the Birth of Virgin Maria in Turnov and founding of Sedmihorky spa resort. Additionally I briefly describe several smaller constructions of village churches and residences.

9. Anglická klíčová slova (oddělujte čárkou):

Aehrenthals, historism, neogothic, Hrubá Skála, Valdštejn, Sedmihorky, Turnov, 19th century, Bernhard Grueber

10. Přílohy volně vložené:

11. Přílohy vázané v práci: ilustrace, plány, portréty, tabulky

12. Rozsah práce: 143 s. (256 000 znaků)

13. Jazyk práce: CZ

14. Záznam průběhu obhajoby:

15. Zásady pro vypracování:

Šlechtický rod Aehrenthalů v průběhu 19. století získal několik panství v severních a severozápadních Čechách, z nichž především na panství hruboskalském a turnovském probíhala rozsáhlá stavební činnost, které jsem se částečně věnovala již ve své bakalářské práci. Cílem mé diplomové práce bude důkladně

Údaje o DIPLOMOVÉ PRÁCI studenta

Os. číslo:	F090068	Datum zadání:	20.05.2010
Příjmení a jméno:	KLIMEŠOVÁ Jana, Bc.	Plánované datum odevzdání:	30.04.2011
Obor/komb.:	Dějiny výtvarných umění (UVU)	Datum odevzdání:	dosud neodevzdáno
Zadané téma:	Architektonická činnost šlechtického rodu Aehrenthalů		
Stav práce:	Rozpracovaná práce		

prozkoumat přestavbu aehrenthalského rodového sídla, zámku Hrubé Skály, dále stavbu kostela Narození Panny Marie v Turnově, lázni Sedmihorek a hradu Valdštejna. Pramennou základnou pro mou práci bude rodový archiv Aehrenthalů, uložený v žitenické pobočce litoměřického archivu. Zde je uložena korespondence mezi zámeckým pánem, Janem Bedřichem Lexou z Aehrenthalu a architektem Bernhardem Grueberem, dále stavební účty a plány. Kromě toho bych se pokusila prozkoumat možnou architektonickou činnost na doksanském panství a také stavbu pražského Aehrenthalského paláce, vedenou opět Bernhardem Grueberem.

16. Seznam doporučené literatury:

Josef Bubák, Panství Hrubá Skála v době působení rodu Aehrenthalů, aneb, Vzpomínky na mé čtvrtstoleté působení u ředitelství panství Hrubá Skála náležejícího vlastnický Aehrenthalům, Turnov 1999.
 Bernhard Grueber, Die Elemente der Kunstthätigkeit, Leipzig 1875.
 Bernhard Grueber, Die Kunst des Mittelalters in Böhmen I.-IV, Wien 1871-1879.
 Martin Horáček, Bernhard Grueber a jeho příspěvek k počátkům novorenesance v Čechách, in. Umění 2003, roč. LI, č. 1, s. 30-43.
 Karl Lind, Bernhard Grueber, in. Mitteilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale, Neue Folge, 1882, roč. VIII, s. CXLVII-CXLVIII.
 Karel Kinský, Dějiny a popis chrámu Narození Panny Marie v Turnově, Turnov 1948.
 Jiří Kuthan, Aristokratická sídla období romantismu a historismu, Praha 2001.
 August Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království Českého, Díl 10. Boleslavsko, Praha 1997.
 Josef Vítězslav Šimák, Příběhy města Turnova nad Jizerou, Díl 1. Turnov 1903.
 Josef Vítězslav Šimák, Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl 3. Místopis. Turnov 1904.
 Josef Vítězslav Šimák, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese turnovském. Praha 1909.
 Jindřich Vybíral, Česká architektura na prahu moderní doby : devatenáct esejů o devatenáctém století, Praha 2002.
 Zdeněk Wirth - Antonín Matějček, Česká architektura 1800-1920. Praha 1922.

17. Oponent práce:**18. Vedoucí práce:** Švácha Rostislav, Prof. PhDr. CSc.**Elektronická forma kvalifikační práce**

Zatím není přiložen žádný soubor s elektronickou formou práce...

Posudky kvalifikační práce Posudek oponenta | | Nemá k dispozici...Posudek vedoucího | | Nemá k dispozici...Soubor s průběhem obhajoby | | Žádný není vložen**Potvrzuji správnost vložených údajů :****Datum:** ..... **Podpis:** .....